UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

LUCIE ROUBÍČKOVÁ

Mediální obraz dobývání vesmíru v československém tisku

Diplomová práce

Praha 2010

Autor práce: **Bc. Lucie Roubíčková, DiS.**

Vedoucí práce: **PhDr. Petr Bednařík, Ph.D.**

Oponent práce:

Datum obhajoby:

Hodnocení:

Bibliografický záznam

ROUBÍČKOVÁ, Lucie. *Mediální obraz dobývání vesmíru v československém tisku.* Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky, 2010, 100 s. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Petr Bednařík, Ph.D.

Anotace

Diplomová práce „Mediální obraz dobývání vesmíru v československém tisku“ pojednává o počátcích vesmírných letů tak, jak byly prezentovány v dobovém československém tisku. Kosmický věk začal v říjnu roku 1957, kdy Sovětský svaz vypustil na oběžnou dráhu kolem Země první umělou družici Sputnik. Dobývání kosmu bylo charakteristické neoficiálním soupeřením dvou světových velmocí – Sovětského svazu a Spojených států amerických. V diplomové práci jsou zahrnuty nejdůležitější události let 1957 – 1963. K analýze mediálních textů byly vybrány deníky Rudé právo a Mladá fronta. Cílem práce bylo analyzovat, jak dané téma konstruovaly vybrané deníky, zasadit události do společenského i politického kontextu, srovnat mediální prezentaci kosmických úspěchů a neúspěchů SSSR a USA a konfrontovat je s informacemi a zdroji ze současnosti.

Annotation

Diploma thesis „Media Representation of Space Race in Czechoslovak Press“ deals with the beginnings of space flights and the way they were presented in contemporary Czechoslovakian press. The cosmic age started in October 1957, when the Soviet Union sent the first artificial satellite called Sputnik to the Earth parking orbit. Conquering the space was accompanied by an unofficial competition of two world powers – the Soviet Union and the United States of America. The diploma thesis includes and comments on the most important events of the years between 1957 and 1963. The articles for medial texts analysis were taken from Rudé právo and Mladá fronta. The aim of the thesis was to analyze how these daily papers construed the given topics, to set the events into the social and political contexts, to compare media presentations of space successes and nonsuccesses of the USSR and the USA, and to confront them with the present-day information and sources.

Klíčová slova

vesmír, kosmonautika, astronautika, vesmírný závod, mediální obraz, československý tisk, Rudé právo, Mladá fronta, studená válka, propaganda, Spojené státy americké, Sovětský svaz

Keywords

Space, Cosmonautic, Astronautics, Space Race, Media Representation, Czechoslovak Press, Rude pravo, Mlada fronta, Cold War, Propaganda, United States of America, Soviet Union

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci zpracovala samostatně s použitím odborné literatury, uvedené na konci práce v seznamu použité literatury a zdrojů. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 21. května 2010 Lucie Roubíčková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Petrovi Bednaříkovi, Ph.D., za pomoc při psaní této diplomové práce a také za jeho precizní přednášky dějin médií, které jsem při studiu absolvovala; mamce za nekončící podporu při mém dlouhodobém studiu a nakonec také pracovníkům knihovny Národního archivu za příjemné badatelské prostředí a mnoho propůjčených svazků Rudého práva a Mladé fronty.

Obsah

Úvod ... 1
1. Teoretická a mediální východiska ... 3
1.1 Ideologie a propaganda ... 4
2. Historická a politická východiska ... 7
2.1 Československá žurnalistika v období socialismu ... 10
2.1.1 Regulace a cenzura ... 11
2.1.2 Zásady a principy žurnalistické tvorby v období socialismu ... 12
2.1.3 Socialistická propaganda ... 14
3. Výzkumné téma a postup analýzy ... 17
3.1 Vybraná periodika ... 19
3.1.1 Rudé právo ... 20
3.1.2 Mladá fronta ... 22
4. Dobývání vesmírného prostoru ... 24
4.1 První satelit - Sputnik ... 25
4.1.1 Zpracování tématu v dobovém tisku ... 29
4.2 Sputnik 2 se psem jménem Lajka ... 40
4.2.1 Zpracování tématu v dobovém tisku ... 41
4.3 Neúspěch rakety Vanguard a vypuštění první družice Explorer ... 46
4.3.1 Zpracování tématu v dobovém tisku ... 47
4.4 Výzkumy před vstupem člověka do kosmu ... 51
4.5 Let prvního člověka Jurije Alexejeviče Gagarina do vesmíru ... 55
4.5.1 Zpracování tématu v dobovém tisku ... 59
4.5.2 Úspěchy amerických kosmonautů v dobovém tisku ... 63
4.6 První žena ve vesmíru – Valentina Těreškovová ... 65
4.6.1 Zpracování tématu v dobovém tisku ... 66
5. Shrnující výsledky ... 69
5.1 Tendence při informování o kosmonautice ... 71
5.2 Vesmírná propaganda v praxi ... 74
5.2.1 Gagarin jako hrdina socialismu ... 78
5.2.2 Těreškovová jako nová socialistická žena ... 82
Závěr ... 87
Teze ... 89
Summary ... 93
Použitá literatura a zdroje ... 95
Seznam příloh ... 100

ÚVOD

Vesmír je významným prostorem, a to pro svoje komerční i vojenské využití. Vesmírnými satelity pohybujícími se kolem planety Země disponuje 49 zemí[1] a pravděpodobně jich bude stále přibývat stejně tak, jak vzrůstá samotný význam vesmírného prostoru. Tato diplomová práce se ale vrací k počátkům vzniku jeho významu. Kosmický věk začal v říjnu roku 1957, kdy Sovětský svaz vypustil na oběžnou dráhu Země první umělou družici Sputnik. Začala tak nová éra lidstva v oblasti vědy. Vypuštění družice Sputnik je magazínem Time vybráno mezi 80 událostí, které změnily svět.[2] Dobývání vesmíru není z historického hlediska pouze vědeckým pokrokem celého lidstva, ale především dějinně podmíněným procesem, kterému bylo vysoce příznačné neoficiální soupeření dvou světových velmocí – Sovětského svazu a Spojených států amerických. *Ten, kdo ovládal vesmír, ovládal i celou zeměkouli* – takto přeneseně byly veřejnosti v době studené války prezentovány úspěchy a neúspěchy ve vesmírném prostoru, a tak hojně využívány k tehdy běžné propagandě.

Tato diplomová práce se věnuje počátkům vesmírného výzkumu, kdy Sovětský svaz v tomto závodu v dobývání vesmíru[3] *vítězil* nad Spojenými státy americkými po úspěšném vypuštění první umělé družice do vesmíru a svoje úspěchy dokázal vhodně využít k demonstraci své údajné technologické převahy, respektive politické přesily. Je fascinující, jaký obrovský pokrok prodělal kosmický výzkum během necelých dvou desetiletí a vzhledem k jeho významu pro lidstvo je mu věnováno v literatuře mnoho prostoru. Avšak publikace vztahující se k mediálnímu obrazu a analýze sovětských

[1] tento údaj uvádí sever Spacesecurity.org ve své shrnující zprávě z roku 2009. [online]. [cit. 23. 4. 2010] dostupné z <http://spacesecurity.org/SSI2009ExecutiveSummary.pdf>

[2] Time. *80 Days That Changed The World*. [online]. [cit. 12. 5. 2010]. dostupné z <http://www.time.com/time/80days/571004.html>

[3] Dobývání vesmíru bylo na svém počátku součástí *Závodů ve zbrojení*. A stejně tak i později, kdy už byly kosmické projekty převedeny pod civilní sféru, nebyly nějak ostře odděleny od armádních výzkumů. Poznatky z vesmírných letů měly do armádních laboratoří vždy mnohem přímější cestu než mezi obyčejné lidi. in TOMEK, Petr. *Ztracený Měsíc – kniha z časů bez lunárních expedic*. Praha: Beletris, 2008. 319 s. ISBN 978-80-87105-08-5.

a amerických vesmírných letů a výzkumů chybí. V rámci diplomové práce je cílem zasadit vybrané události do společenského i politického kontextu. Přínosem diplomové práce je vytvořit dosud neprovedenou mediální analýzu jednotlivých událostí tvořících části celého příběhu vesmírného výzkumu.

Cílem diplomové práce je popsat události vesmírného výzkumu a pokroku z mediálně teoretického hlediska, analyzovat a srovnat mediální prezentaci kosmických úspěchů a neúspěchů SSSR a USA a konfrontovat je s informacemi a zdroji ze současnosti. Obsahem analýzy jsou tedy významné události, které byly zaznamenány v tisku určenému široké veřejnosti, ne pouze v úzce specializovaných periodikách zabývajících se kosmonautikou. Diplomová práce pokrývá události od vypuštění prvního Sputniku v roce 1957 až do letu první ženy Valentiny Těreškovové do vesmíru v roce 1963. Celkem bylo vybráno osm konkrétních událostí, na kterých je analýza založena.[4] Diplomová práce je členěna do jednotlivých kapitol. Teoretická část se věnuje žurnalistickým východiskům a historickému zakotvení tématu s charakteristikou dobového tisku a obecného socialistického novinářství. Pro zpracování tématu byla zvolena obsahová analýza dvou československých deníků – Rudého práva a Mladé fronty. Oba patřily v dané době k oficiálním informačním titulům, zároveň se vhodně doplňují. Analytická část textu je ve své první polovině především deskriptivní a historicky komparativní. V závěru práce jsou uvedeny souhrnné výsledky, které poskytují ucelený obraz o dané problematice.

[4] podrobně popsáno v kapitole č. 3 Výzkumné téma a postup analýzy

1. TEORETICKÁ A MEDIÁLNÍ VÝCHODISKA

Úloha a fungování médií ve společnosti se v průběhu dob stále vyvíjí a mění. Oblast médií je velmi široká a při jejím vymezení je potřeba hledět na nejrůznější souvislosti a významy. S ohledem na téma této diplomové práce je možné uvést, že média hrají nezastupitelnou roli při informování jednotlivců ve věcech veřejných, zprostředkovávají informace o aktuálním dění, o tendencích uplatňujících se v životě, státu i společnosti. Média umožňují udržovat veřejnou diskusi, v níž se zprostředkovávají různé názory, a poskytují tak jednotlivcům i různým sociálním skupinám příležitost, aby přispívali k utváření obecnějšího názoru. Tak média představují důležitý faktor při procesu tvorby názorů jednotlivců, společenských skupin, ale i politických institucí.[5] Ovšem jak již bylo řečeno, působení médií je velice proměnlivé. Tyto charakteristiky jsou příznačné především demokratickým společnostem, kde v požadavcích funkce médií hrají zásadní roli pojmy jako objektivita, pravda, přesnost, nestrannost, nezávislost, právo na informace, odpovědnost a další, celkově vzato obecné ustálené složky žurnalistické etiky. Je ovšem potřeba uvést, že tyto hodnoty jsou ovlivněny především kulturními souvislostmi.[6] Ve většině demokratických zemí je uváděn s ohledem na problematiku moci a její distribuci v rámci společnosti zejména normativní požadavek mediální rozmanitosti. Jejím naplněním je usilování o plnohodnotnou reflexi společnosti a reprezentativní zastoupení názorů tak, jak se vyskytují v populaci s reflexí rozdílů politik, vyznání, kultury a sociálních podmínek, a dále poskytováním rovného přístupu ke svým kanálům pro všechny lidi a myšlenky ve společnosti.[7] Významnou kapitolou je pak chování médií v rámci totalitního uspořádání společnosti. Autoritativní režimy

[5] takto například charakterizují současnou funkci médií soudci Ústavního soudu v jednom ze svých odůvodnění rozsudku - WAGNEROVÁ, Eliška. *Text nálezu IV. ÚS 23/05 (reportáž České televize o soudnictví)*. [online]. 17. července 2007. [cit. 14. 5. 2010] dostupné z <http://swww.usoud.cz/scripts/detail.php?id=535&keyword=nadoraz>

[6] McQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál, 2009. 639 s. ISBN 987-80-7367-574-5. s. 181 – 191.

[7] TRAMPOTA, Tomáš; KŘEČEK, Jan; NEČAS, Vlastimil. Média a moc. in *Pražské sociálně vědní studie*. Mediální řada MED-001. Praha: FSV UK, 2006. [online]. [cit. 14. 5. 2010] dostupné z <http://publication.fsv.cuni.cz/attachments/102_001_Trampota_cj.pdf>

nepřistupují k médiím neutrálně. Naopak to, že jsou média mocným společenským aktérem, záměrně vhodně využívají k posilování a udržování své vlastní moci. Typická je pro totalitní režimy manipulace s informacemi, která se projevuje právě prostřednictvím médií. Výše zmíněná mediální rozmanitost bývá potlačena zájmy vládnoucí elity. S ohledem na konkrétní výklady je pak namístě připomenout čtyři teorie tisku, s důrazem na sovětskou komunistickou teorii. Ta vychází z konceptu beztřídní společnosti, ideologických základů Karla Marxe, Friedricha Engelse a zejména Vladimíra Iljiče Lenina. Média a tisk mají sloužit zájmům lidu, ale ve skutečnosti jsou nástrojem moci, jehož pomocí se realizují zájmy státu a strany, využívány jsou k časté propagandě, existuje přísný řád při kontrole mediálních výstupů. Mediální obsahy sovětského tisku tak byly bez objektivně zpracovávaných informací, prezentována byla především témata týkající se komunistických států a s ním spojeného socialistického budování společnosti a její ideologie.[8]

1.1 IDEOLOGIE A PROPAGANDA

Z původně neutrálního pojmu, který se zabýval tvorbou a fungováním idejí ve společnosti, se stala ideologie konceptem s mnoha možnými definicemi.[9] S odkazem na sociální konstrukci reality ji lze chápat jako různé interpretace téhož symbolického světa v závislosti na zájmech existujících v určité společnosti, respektive jak je definice reality podmíněna konkrétními mocenskými zájmy.[10] Ideologie se vyznačuje svou výjimečností, exkluzivitou, propracovaností a nadřazeností, dokáže aktivně působit na masy, oslovuje své příjemce bez ohledu na kulturní, vzdělanostní či společenské rozdíly, a tak zajišťuje danému režimu dostatečnou podporu. Snaží se

[8] SIEBERT, Fred; PETERSON, Theodore; SCHRAMM, Wilbur. *Four theories of the press: the authoritarian, libertarian, social responsibility, and Soviet communist concepts of what the press should be and do*. Urbana: University of Illinois Press, 1963. 153 s. ISBN 0-252-72421-6. s. 105 – 147.
[9] „*Ideologie je ve společenských vědách nejobtížněji vymezitelný pojem.*“ in HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. 339 s. ISBN 80-86861-71-6. s. 23.
[10] BERGER, Peter L; LUCKMANN, Thomas. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 214 s. ISBN 80-85959-461.

zachovávat ustálený stav, je konzervativní.[11] Podle Van Dijka[12] dominantní ideologie, která je produktem elit ve skupině, stvrzuje a legitimizuje samotnou existenci této skupiny prostřednictvím prominentního vztahu a přístupu elitních skupin k masovým médiím. Prostřednictvím médií vstřebávají a přijímají jednotlivci fragmenty této nadřazené ideologie. Pokud existují ve společnosti alternativní ideologické náhledy, je jim zabráněno v přístupu do médií nebo mohou být degradovány například pomocí rozličných manipulací. Ideologie může být také v rozsahu tématu této práce nahlížena v rámci nedemokratických režimů jako uzavřený systém politického myšlení, který si nárokuje monopol na pravdu, snaží se objasnit vše, ale zároveň přitom odmítá připouštět a tolerovat ostatní názory či teorie opozice. Je jedním z nástrojů nedemokratických systémů, zatímco demokratické režimy legitimizují všeobecné volby a akceptace lidských práv a svobod. V tomto pohledu je jí přisuzován pouze negativní význam, spojený výhradně s totalitními režimy.[13] Nedemokratickým režimům je příznačná nadvláda kolektivu nad pluralitou a intelektuální svobodou. *„Totalitní režimy jakéhokoli typu trvají na tom, že novináři se musejí podřídit a přizpůsobit oficiální linii.“*[14] Tím pádem tak také přispívají k udržení dominantní ideologie. S ideologií úzce souvisí koncept hegemonie. Ten se zabývá procesy působení mocenských praktik, kterými vládnoucí skupiny udržují společnost ve stávajícím stavu prostřednictvím modifikací idejí těchto vládnoucích sociálních skupin tak, aby odpovídaly každodenním zkušenostem podřízených tříd, a ty je tedy přijaly. Projevy rezistentních názorů ve společnosti hegemonie aktivně zpracovává a začleňuje do stávajícího sociálního řádu.[15]

[11] MANNHEIM, Karl; PROKOP, Dušan. *Ideologie a utopie: přednášky a eseje*. Bratislava: Archa, 1991. 357 s. ISBN 8071150223.
[12] VAN DIJK, Teun A. *Ideology: a multidisciplianatory aproach* London: Sage Publications, 2000. 374 s. ISBN 0-7619-5655-7.
[13] LINZ, J. in BALÍK, Stanislav; KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004. 167 s. ISBN 80-86569-896.
[14] MCNAIR, Brian. *Sociologie žurnalistiky*. Praha: Portál, 2004. 182 s. ISBN 80-71788-406. s. 87
[15] REIFOVÁ, Irena a kolektiv. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004. 327 s. ISBN 80-7178-926-7. s. 73.

Propaganda pak úzce navazuje na fenomén ideologie. Z neutrálního hlediska je její podstatou šíření a propagace určitých myšlenek, práce s míněním.[16] Avšak vzhledem k její historické podmíněnosti má především negativní charakter. Je působivým nástrojem, který je využíván pro potřeby vládnoucí třídy při formování postojů, představ, chování jednotlivců a skupin, při budování souhlasu se společenským řádem. Pomocí systematického ovlivňování a manipulace se snaží docílit zamýšlených výsledků, chtěných odpovědí či řízeného chování a především kontrolovat veřejné mínění společnosti. V rámci médií vládnoucí elity plně a vědomě ovlivňují mediální obsahy, kterými se pokoušejí dosahovat vlastních zamýšlených cílů.[17] Produkty propagandy účinně pracují s jazykem a využívají při tvorbě sdělení emocionální rovinu. Kladné nebo záporné emoce, které dané téma vyvolává, posilují zainteresovanost příjemce sdělení, stejně tak jako působení na jeho základní hodnoty.[18] Politická propaganda po roce 1918 se vyznačuje nárokem na totálnost. Nárokováno bylo nejen ovládání a kontrola nad masovými médii, ale i důsledné formování a řízení veškeré veřejné komunikace. Nedílnou součástí takovéto propagandy je cenzura. Posledním stupněm pak hrozba násilím.[19] Výše uvedené koncepty jsou zahrnuty v konkrétních podobách v rámci tématu diplomové práce v následujících kapitolách.

[16] JOWETT, Garth; O'DONNELL, Victoria; *Propaganda and Persuasion*. California: Sage Publications, Inc., 2006. 425 s. ISBN 1-4129-0898-1.
[17] CHOMSKY, Noam; VOPĚNKOVÁ, Adéla. *Hegemonie nebo přežití: americké tažení za globální nadvládou*. Praha: Mladá fronta, 2006. 344 s. ISBN 8020413510.
[18] DILLARD, James Price. *The Persuasion Handbook: Developments in Theory and Practice.* Thousand Oaks: Sage Publications, 2002. 896 s. ISBN 978-0761920069.
[19] REIFOVÁ, Irena a kolektiv. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004. 327 s. ISBN 80-7178-926-7. s. 192.

2. HISTORICKÁ A POLITICKÁ VÝCHODISKA

Tato diplomová práce se věnuje událostem, které se odehrály v 50. a 60. letech 20. století, kdy se svět nacházel v období tzv. studené války[20]. Stav napětí mezi demokratickým a komunistickým pojetím světa se začal rozvíjet po skončení druhé světové války a byl zaměřen především na společenské, politické, ideologické, technologické a ekonomické aspekty. Podstatou této situace nebyly konkrétní válečné boje, ale hrozba vyplývající z vlastnictví, a tedy možnosti nasazení zbraní hromadného ničení. Přítomnost studené války se promítala do všech aspektů života obyvatel daných zemí. Vzhledem k tomu, že se namísto bomb a zbraní bojovalo především slovy, propagandou a ideologií, zasáhla přirozeně i oblast médií a žurnalistiky. Jednalo se o globální zápas dvou ideologicky nesmiřitelných supervelmocí.

Konfrontace mezi Sovětským svazem a Západem byla obzvláště silná mezi rokem 1945 a Stalinovou smrtí v roce 1953. Bylo to období vyhrocené studené války, příznačné válečným konfliktem v Koreji a očekáváním podobného stavu v Evropě.[21] Avšak i potom docházelo k dílčím krizím, v období 50. a 60. let konkrétně například kvůli povstání v Maďarsku v roce 1956, stavbě berlínské zdi v roce 1961 a kubánské raketové krizi v roce 1962. Studená válka se vyznačovala vojenskými přípravami a výdaji bezprecedentního rozsahu na válku, ke které nikdy nedošlo.[22] Ohromné závody ve zbrojení byly determinovány technologickým výzkumem, který byl také úzce spjat s vesmírným bádáním a rozvojem techniky a technologií. Je tedy možné tvrdit, že rychlý rozvoj v oblasti vesmírných technologií od 50. let byl způsoben právě

[20] *„Studená válka je termín, který se vžil pro označení konfliktního charakteru vztahů mezi dvěma supervelmocemi, případně později mezi dvěma bloky, které kolem nich vznikly. Její projevy tvoří důležitou součást světových dějin celého poválečného období.*“ in PLECHANOVOVÁ, Běla; FIDLER, Jiří. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997. 240 s. ISBN 80-8524179-X. s. 55.

[21] KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948-1953*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 146 s. ISBN 80-04-25700-3.

[22] TOWLE, Philip. *Historie Moderní války* / editoval Charles Townshend. Praha: Mladá fronta, 2007. 429 s. ISBN 80-204154-00.

studenou válkou a především bojem o mezinárodní prestiž, nejen o počet jaderných zbraní, ale i o to, která velmoc bude *vládcem vesmíru*.

V Československu byl komunistický vládnoucí politický režim nastolen v únoru 1948. Jeho cílem bylo prosadit do praxe sovětský politický systém, jehož výsledkem byl satelitní stát podoby sovětského typu, a to po všech stránkách politického, hospodářského a kulturního života. Hlavním heslem té doby byl slogan *Se Sovětským svazem na věčné časy!* Začaly se budovat základy socialismu a v průběhu pěti let byly vytvořeny výchozí principy nového mocenskopolitického systému, nové ekonomiky a politiky, nové sociální struktury.[23] *„Česká a slovenská společnost se bezprostředně po únoru 1948 politicky zásadně změnila. Únor 1948 nadlouho rozdělil společnost na vítěze, poražené a vystrašené. Z některých občanů se staly osoby lhostejné, jiní se vyvinuli v odpůrce režimu. Ve většině společnosti panoval strach, z něhož vyrůstal pocit bezmoci, pasivita a lhostejnost, které umožňovaly rozšiřovat nadvládu nad společenskými skupinami. Postupně však stále méně lidí věřilo nerealizovatelným idejím komunismu. Komunistická moc nejen nezískávala nové, ale ztrácela i ty své příznivce, kteří do ní zprvu vkládali naděje na zlepšení svého životního postavení.“*[24]

Základem nového režimu byl komunistický monopol moci. Oficiální ideologie jej vysvětlovala jako *uplatňování vedoucí role strany*. Nositeli moci se stala úzká skupina funkcionářů. Komunistické vedení se snažilo, aby přestavba režimu proběhla plynule. Ihned po převratu byla zlikvidována politická pluralita, i když navenek se pokusili halit ji do frází Národní fronty a existence údajně nezávislých politických nekomunistických stran. Československo bylo podřízeno Moskvě a jejím

[23] VEBER, Václav. Padesátá léta v Československu – komunismus na domácí scéně. In : *Securitas Imperii*. Sborník k problematice bezpečnostních složek. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. 2001. ISBN 80-902885-2-9.
[24] KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1993. 447 s. ISBN 80-204-0145-8. s. 196.

velmocenským plánům. Základní linie státní politiky se určovala v Moskvě. Ve vztahu mocenského monopolu a jedince dominovala absolutní nadvláda nad občanem. Úplným ovládnutím všech společenských oblastí režim vylučoval možnost obrany občana před nezákonnostmi a zvůlí. Právě tato totální nadvláda činila z komunistického monopolu mimořádně účinný způsob diktatury.[25] Dobytí moci komunisty bylo komunistickou historiografií představováno jako výsledek přání lidu. O tom, že by se nějaké skupiny či jednotlivci pokoušeli komunistický nápor zastavit, nebylo nikde ani zmínky.[26] Brzy po komunistickém převratu přestaly veřejné sdělovací prostředky plnit svou funkci informátora a staly se nástroji vládní politiky a šíření oficiální sovětské ideologie.

V padesátých letech v Československu probíhal proces sovětizace, militarizace průmyslu byla reakcí na všudypřítomné napětí studené války, kolektivizace zemědělství byla jedním z hlavních cílů ideologie socialismu, do popředí vstupoval těžký průmysl. Po ukončení války v Koreji a Indočíně se zmírnilo mezinárodní napětí a lze říci, že Sovětský svaz vyvíjel v zahraniční politice aktivity pro zachování míru. Byla vytvořena Varšavská smlouva. V podrobných pětiletých plánech inspirovaných Sovětským svazem bylo organizováno hospodářství země. Koncem padesátých let byla úspěšně aplikována socializace[27] Československa. Všechny tyto události týkající se rozvoje republiky podle vzoru a předem daných plánů se promítaly do mediálních obsahů a v rámci udržení ideologické kontinuity zabíraly v denním tisku a médiích přední místa.

[25] KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948-1953*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 146 s. ISBN 80-04-25700-3.
[26] VEBER, Václav. Padesátá léta v Československu – komunismus na domácí scéně. in: *Securitas Imperii*. Sborník k problematice bezpečnostních složek. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. 2001. ISBN 80-902885-2-9.
[27] viz. Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky, platná od 11. července 1960.

2.1 ČESKOSLOVENSKÁ ŽURNALISTIKA V OBDOBÍ SOCIALISMU

„Po únoru 1948 se vedení Komunistické strany Československa snažilo o rychlé upevnění dobyté moci /../ Usilovalo o zavedení co nejúčinnější kontroly nad informačními, propagačními a agitačními prostředky. Okamžitá restrikce novin a časopisů[28] *usnadnila přehled, a tím i kontrolu jejich obsahu. Zároveň začaly přípravy na zavedení předběžné cenzury, která by tento obsah preventivně ovlivňovala.“*[29] Během únorových dnů roku 1948 došlo také ke změnám v redakcích jednotlivých listů, ke změnám názvů a vydavatelů některých novin a časopisů. Změny ve struktuře tisku byly úzce spojeny se změnami v politickém systému, z politických ani ekonomických důvodů nebylo únosné, aby nová jednotná společenská organizace vydávala tak velké množství listů jako v minulosti. V důsledku regulačních opatření ministerstva informací a osvěty a přeměn v politickém systému zaniklo v roce 1948 více než 570 titulů českých novin a časopisů. Řízení tisku plně spadalo do kompetencí ministerstva informací, poté ministerstva informací a osvěty, které bylo v roce 1953 nahrazeno ministerstvem kultury, respektive v roce 1956 ministerstvem školství a kultury. Žurnalisté byli poté povinně organizováni ve Svazu československých novinářů, mezi jehož úkoly patřilo *„starat se o pravdivé, pohotové a spolehlivé zpravodajství, dbát o vytvoření podmínek pro řádné vykonávání novinářské činnosti, pečovat o ideovou a odbornou úroveň svých členů, usnadňovat jim stálý styk s pracujícími, zastupovat členy svazu ve styku se zahraničními novinářskými organizacemi atd.“* [30] Ve skutečnosti svaz usnadňoval kontrolu práce novinářů a mediální produkci samotnou. Mezi sdělovacími prostředky měla specifické postavení Československá tisková kancelář. Ta byla na počátku 50. let sloučena se

[28] Počet deníků poklesl např. z 37 v roce 1947 na 11 v roce 1953, obdobně ubylo i týdeníků, klesly náklady aj.
[29] KAPLAN, Karel, TOMÁŠEK, Dušan. *O cenzuře v Československu v letech 1945-1956: studie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. 183 s. ISBN 80-85270-38-2. s. 18.
[30] KŘIVÁNKOVÁ, Alena; VATRÁL, Jozef. *Dějiny československé žurnalistiky. IV. díl: český a slovenský tisk v letech 1944-1987*. Praha: Novinář, 1989. 223 s. ISBN 80-70770-368.

Zpravodajskou agentúrou Slovenska v zájmu posílení vlivu státu na socialistický charakter jednotně organizované žurnalistické agentury. ČTK v širokém rozsahu zpracovávala vlastní zprávy ze zahraničí a při informování o sovětské i americké kosmonautice se opírala především o materiály agentury TASS.[31]

2.1.1 REGULACE A CENZURA

Cenzura byla zásadní oporou totalitního režimu a v mediální sféře hrála zásadní roli od konce 40. let. Představitelé strany určovali a stanovovali základní orientaci žurnalistiky. „*Promyšlenou selekcí informací a ochranou komunistické ideologie se významně podílela na získání a udržení politické nadvlády. Cenzura se zejména v letech 1948 – 1956 neomezovala pouze na tradiční dohled nad tiskem a rozhlasem a na kontrolu informačního systému. Její působnost byla mnohem širší. Fungovala ve všech oblastech, kde se komunistická moc snažila uplatnit svůj monopol a spolu s propagandou sloužila při masovém ovlivňování obyvatelstva.*“[32] Média měla za úkol získávat masový souhlas obyvatel státu s politikou Komunistické strany Československa.[33] Úloha cenzury v tomto systému spočívala v izolaci občana Československa od nevhodných domácích a zahraničních informací. Aparát KSČ rozhodoval o existenci každého periodika, výši nákladu, obsahu i vedoucích funkcích v redakcích.[34]

Kontrolu a řízení sdělovacích prostředků a kultury prováděla nejdříve Kulturní rada, kterou ustanovilo předsednictvo ÚV KSČ v září 1948. Zabývala se všemi zásadními otázkami týkajícími se ideologie a kultury, výchovy strany a osvěty. Lektorská rada ÚV KSČ zase posuzovala a schvalovala vydání jednotlivých knižních

[31] KŘIVÁNKOVÁ, Alena; VATRÁL, Jozef. *Dějiny československé žurnalistiky. IV. díl: český a slovenský tisk v letech 1944-1987*. Praha: Novinář, 1989. 223 s. ISBN 80-70770-368.
[32] KAPLAN, Karel, TOMÁŠEK, Dušan. *O cenzuře v Československu v letech 1945-1956: studie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. 183 s. ISBN 80-85270-38-2. s. 7.
[33] zkráceně KSČ
[34] BEDNAŘÍK, Petr, CEBE, Jan. Vývoj médií v Československu od února 1948 do prosince 1950. in: *Sborník Národního muzea v Praze, řada C - Literární historie*. roč. 53 (2008). č. 1-4. s. 53-56.

publikací, zejména literárních. Kontroly byly prováděny nejprve v nakladatelstvích, později byli šéfredaktoři povinni předkládat ke schválení své ediční plány. Na poradách tiskového odboru ÚV KSČ se šéfredaktoři seznamovali s nejdůležitějšími úkoly a s hodnoceními tisku. Tiskový a vydavatelský odbor hodnotil, jak je jednotlivými tiskovinami dodržována *stranická linie*, projednávaly se *politické chyby* nebo jiné nedostatky v tisku. Od roku 1953 začala cenzurní praktiky provádět navíc Hlavní správa tiskového dohledu. Tento samostatný cenzurní úřad kontroloval veškerý denní tisk, filmové noviny, rozhlas a Československou tiskovou kancelář.[35] Cenzura se prováděla preventivně, takže zaměstnanci médií museli včas předkládat materiály, které měly být zveřejněny. Bez podpisu cenzora nesměl být materiál tištěn nebo vysílán. V této podobě přetrvala cenzura v mediálním systému až do roku 1967. Její samotný proces vysoce zvýšil byrokratizaci práce v redakcích, často snižoval aktuálnost, atraktivnost a čtenost jednotlivých periodik. Potlačeno tím bylo i osobité zpracování článků, které pak zapříčinilo jednotvárnost a podobnost vydávaných novin.[36]

2.1.2 ZÁSADY A PRINCIPY ŽURNALISTICKÉ TVORBY V OBDOBÍ SOCIALISMU

Podstata, forma a funkce žurnalistiky se v období socialismu a absolutní vlády komunistické strany značně odlišovala od současného pojetí, které je typické pro demokratické země, kde je kladen důraz na principy nezávislosti, nezaujatosti, odstupu, aktuálnosti, pravdivosti atd. V socialistickém státě fungovaly tisk a veškerá oficiální mediální produkce jako jeden z nástrojů absolutní moci, a tak podléhaly daným pravidlům a především silným cenzurním praktikám. *„Od února 1948 bylo Československo poslušným satelitem. Československý komunistický režim*

[35] zkráceně ČTK
[36] KAPLAN, Karel, TOMÁŠEK, Dušan. *O cenzuře v Československu v letech 1945-1956: studie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. 183 s. ISBN 80-85270-38-2.

transplantoval sovětský socialistický model do čs. podmínek včetně dramatické kontroly tisku a propagandistické role masových sdělovacích prostředků /.../ Základní prostor, v němž se mohla média pohybovat, vymezovaly právní normy, materiály Československého svazu novinářů, následná i předběžná kontrola a stranické dokumenty, které poměrně přesně určovaly modus a metody tohoto pohybu. Teze marxisticko-leninské obecné teorie žurnalistiky položily spolehlivou a nepřekročitelnou čáru mezi žurnalistiku socialistickou a žurnalistiku tzv. buržoazní a přesně, detailně charakterizovaly jejich rysy a principy činnosti."[37]

Žurnalistika se řídila marxisticko-leninskými principy, mezi které patřil princip třídnosti či stranickosti, politického výběru informací a angažovaného výkladu faktů. Naplňování ideologie bylo uskutečňováno prostřednictvím taktických úkolů, které byly formulovány na sjezdech komunistické strany apod. Informace se vybíraly podle zájmů dělnické třídy a zájmů socialistické společnosti. Výběr témat prezentovaných v médiích byl podmíněn především politicky, ta byla následně angažovaně žurnalisticky ztvárněna.[38] Jak uvádí příručka metod a metodiky žurnalistické práce - *„Žurnalista se musí vyznačovat politickou vyspělostí, pevným komunistickým přesvědčením, vysokou ideovostí a principiálností. V těchto jeho vlastnostech spočívá záruka jednoty slov a činů, teorie a praxe, myšlení a jednání a tudíž i záruka jeho přesvědčivého působení na příjemce /.../ Zvláštní význam v žurnalistické práci má ofenzívnost a angažovanost žurnalisty, jeho otevřená stranickost a neohroženost a zásadovost v boji s ideovými a třídními odpůrci.“* [39] Působení na čtenáře a jeho formování bylo samotnou podstatou a hlavním úkolem publicistického stylu, konkrétně výchovné a apelové působení na vůli čtenáře.[40] Uváděny a podrobně

[37] BITTMAN, Ladislav; SYMŮNKOVÁ, Hermenegilda. *Manipulátoři: o technikách bojů lži proti pravdě a nenávisti proti lásce*. Praha: Karolinum, 1992. 253 s. ISBN 80-7066-621-8. s. 52.
[38] BARTÁK, Jan. *Metodika a metody žurnalistické práce*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. 198 s.
[39] BARTÁK, Jan. *Metodika a metody žurnalistické práce II*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. s. 89.
[40] BEČKA, Josef Václav. *Jazyk a styl novin*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Novinář, 1973. 216 s.

popsány jsou i konkrétní metody ovlivňování příjemce, tedy návody na to, jak povzbuzovat čtenáře k přijetí předkládaných idejí, myšlenek či faktů. Naopak charakteristickým případem nesprávné interpretace těchto zákonitostí jsou *„klasické propagandistické triky používané a teoreticky zdůvodňované v buržoazní žurnalistice /../ jako například emocionalizace, zakrývání konfliktů, zdánlivá objektivnost, mystifikace politiky, strategie persuase, propagování falešných vzorů k jejich následování atd.“* [41] Vzorem pro československé žurnalisty byli samozřejmě sovětští žurnalisté – uvědomělí, ideologicky zaměření komunističtí ctnostní pracující. I takovýto ideál byl součástí stranické propagandy. *„Stranické řízení sdělovacích prostředků, přesně vymezené hranice toho, co ještě lze a co již nelze, co ohrožuje vlastní existenci, zbavovalo novináře jakéhokoliv pocitu zodpovědnosti vůči čtenářům. Rozpor mezi skutečně denně prožívaným a deformovaně interpretovaným dovedl československou žurnalistiku do morální a profesionální krize.“*[42]

2.1.3 SOCIALISTICKÁ PROPAGANDA

Propaganda byla v době komunismu chápána jako pozitivní a nepostradatelný jev socialistické společnosti. Díky ní se uskutečňoval přerod společnosti od socialismu ke komunismu, jejím stěžejním úkolem bylo vědomě a cílevědomě působit na myšlení člověka. Dobové příručky samozřejmě nezapomínaly charakterizovat také buržoazní propagandu. Ta podle nich *„působí antikomunisticky, a proto nehumánně, protipokrokově, zpátečnicky. Hájí starý umírající svět. Socialistická propaganda hájí svět nový, moderní, svět komunistické budoucnosti.“*[43] *„Buržoazní ideologové v kapitalistických zemích vynaložili maximum úsilí na to, aby v masách lidí široce zakořenilo chápání propagandy jako negativního, dokonce protispolečenského jevu /../*

[41] BARTÁK, Jan. *Metodika a metody žurnalistické práce II*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. s. 70 – 73.
[42] BITTMAN, Ladislav; SYMŮNKOVÁ, Hermenegilda. *Manipulátoři: o technikách bojů lži proti pravdě a nenávisti proti lásce*. Praha: Karolinum, 1992. 253 s. ISBN 80-7066-621-8. s. 87.
[43] BARTOŠ, Bohumír. *Psychologie propagandy*. Vybrané kapitoly. Práce: Praha, 1981. 241 s. ISBN 24-083-81. s. 12.

Buržoazní ideologové se snaží vykreslit propagandu jako univerzální fenomén, kterému je vlastní manipulace s vědomím mas."[44]

Za zásadní rys komunistické propagandy byla považována ofenzívnost, charakterizovaná potřebou přenášet obsahy socialistické společnosti do vědomí občanů. Za hlavní nástroj socialistické propagandy byla považována řeč, kterou bylo třeba rozvíjet a bojovně používat proti každému výmyslu a nesmyslu antikomunistického nepřítele. Propagandistou mohl a měl být každý občan, od novináře k mistrovi v dílně. Propagandě byl přisuzován význam nebývalých rozměrů, přirovnávána byla dokonce k umění.[45] Zásadní podstatou teorie socialistické propagandy bylo, vedle návodů na to, jak ji dělat s ohledem na psychologické a sociologické aspekty, především neustále upozorňovat na to, že buržoazní propaganda je špatná a socialistická ta dobrá, vymezovat je proti sobě navzájem, respektive utvářet ucelený obraz společnosti, vycházející z tehdejší politické a společenské situace, vytvářet obraz bipolárního světa. Znaky propagandy a především rozdělení světa na dvě bipolární strany jsou jasně patrné v komunistickém tisku, v analyzovaných denících, v literatuře z té doby.

Totalitní jazyk dokázal díky účinným postupům propagandy vytvářet věrného a oddaného čtenáře, ideálního občana socialistické republiky, ideově věrného pouze straně. *„Nejlépe to lze pozorovat na ústředním pojmu lid, jeho jádrem jsou pracující (tzv. pracující lid), jádrem pracujících je dělnická třída, jejímžto jádrem je strana /../ Jádrem zdravého jádra je stranické vedení, tj. množina vůdců.*"[46] A v tom spočívala podstata konstrukce socialismu – lid není sám od sebe schopen hrát uvědomělou roli socialistického pokroku, potřebuje neustálé vedení. Samotná stranická neomylnost,

[44] BENGLOV, Spartak Ivanovič. *Zahraničně politická propaganda*. Praha: Tisková agentura Orbis, 1984. 499 s. TA 254/0 TS 502/86. s. 25.
[45] BENGLOV, Spartak Ivanovič. *Zahraničně politická propaganda*. Praha: Tisková agentura Orbis, 1984. 499 s. TA 254/0 TS 502/86.
[46] FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 1998. Edice paprsek. 224 s. ISBN 80-86138-03-8.

která nebyla výslovně proklamována, tvořila nezbytnou podmínku logické soudržnosti veškeré komunistické řeči. Komunistická propaganda a řeč dokázala přesvědčit čtenáře a posluchače, že demokracie je prostě ztotožnění se se záměry a metodami strany, že svým souhlasem se podíleli na řízení a svým pracovním nadšením dávali konkrétní podobu tomu, s čím se ztotožňovali. Komunistická propaganda podložena filosofickou argumentací dosáhla pozoruhodných výsledků.[47]

[47] FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 1998. Edice paprsek. 224 s. ISBN 80-86138-03-8.

3. VÝZKUMNÉ TÉMA A POSTUP ANALÝZY

Tématem výzkumu této diplomové práce je astronautika, počátky dobývání vesmíru, vypuštění prvních družic a letů prvních kosmonautů v podání československých médií. K analýze byly vybrány dva československé deníky – Rudé právo a Mladá fronta. Rudé právo bylo ústředním tiskovým orgánem KSČ, v době socialismu zaujímalo tak pozici předního deníku s nejvyšším nákladem, tudíž výrazně formovalo názory svých čtenářů. Deník Mladá fronta byl ve své době zaměřen na cílovou skupinu především mladých čtenářů. Byl ústředním tiskovým orgánem Československého svazu mládeže. [48]

Zkoumané období začíná v roce 1957, kdy Sovětský svaz vypustil do vesmírného prostoru první družici v existenci lidstva. V té době byl vesmírný výzkum v této podobě zcela novou událostí, je tedy zajímavé zkoumat, jaká pozornost byla v denním tisku událostem věnována. Na základě studia historie kosmického výzkumu byly vybrány další významné události, kterým se ve svých obsazích věnoval dobový denní tisk. K samotné analýze tak bylo po předchozím předvýzkumu vybráno osm událostí – vypuštění první sovětské družice Sputnik, vypuštění druhé družice Sputnik, americké rakety Vanguard, vypuštění první americké družice Explorer, let Jurije Gagarina do vesmíru, balistický skok Američana Alana Sheparda, let do vesmíru prvního Američana Johna Glenna a let první ženy Valentiny Těreškovové. Zkoumanými obdobími se tak staly roky 1957, 1958, 1961, 1962 a 1963. Data ke každé události byla shromaždována z deníků jeden měsíc před samotným datem uskutečnění a dva měsíce po proběhnutí. Kódovací jednotkou analýzy byl graficky ucelený žurnalistický útvar s titulkem – článek zabývající se konkrétní událostí či tématikou vesmíru a astronautiky. Spolu s tím se analýza věnovala přidruženým

[48] podrobněji v kapitolách 3.1.1 Rudé právo a 3.1.2 Mladá fronta

tématickým lyrickým útvarům a tématickému obrazovému materiálu – fotografiím, kresbám, vtipům a karikaturám.

Pro zpracování tématu byla zvolena obsahová analýza. Analýza byla zaměřena na textová i obrazová sdělení. Obsahová analýza je základní a nejpoužívanější technika umožňující výzkum médií. Jde o standardizovanou, systematickou, selektivní a intersubjektivně ověřitelnou kvantitativní metodu analýzy zjevného obsahu, kdy je mnohoznačný obsah redukován na relevantní data a poznatky.[49] Analýzu obsahu je možné provádět dvěma základními způsoby – jako kvalitativní nebo kvantitativní. Obecně kvantitativní analýza přináší výsledky z většího množství zpracovávaných textů, dodává především přehled statistických údajů, například kolik článků se v novinách vyskytlo, na jaká témata se novináři zaměřili, na které straně deníku se článek vyskytoval a jak velký prostor co do počtu odstavců mu byl průměrně věnován apod. Narozdíl od toho kvalitativní analýza se může podrobněji zabývat obsahy článků a analyzovat je z hlediska nasycenosti informacemi, pravdivosti či objektivity. Tato diplomová práce využívá kombinaci obou možností analýzy. Zároveň je využita také komparativní historická metoda, která poukazuje na to, do jaké míry se deníky odlišovaly v uveřejňovaných informacích od podání dějin kosmického výzkumu v podobě, která je prezentována historiky.

Cílem práce je analyzovat, jak dané téma konstruovaly vybrané deníky. Při rekonstrukci obrazu jsou tak prostřednictvím kvantitativních a kvalitativních údajů interpretovány a popisovány relevantní články a fotografie. Při analýze jde tedy také o zjištění relevance prezentovaných informací. Vzhledem k tomu, že primárními pramennými zdroji pro tuto práci jsou dobová periodika, tedy deníky vycházející v Československu v 50. a 60. letech, je třeba se zaměřit na jejich zaujatost či

[49] REIFOVÁ, Irena a kolektiv. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004. 327 s. ISBN 80-7178-926-7.

nezaujatost k dané problematice. Základní otázka výzkumu zní – *Jak deníky Rudé právo a Mladá fronta informovaly o sovětské a americké kosmonautice v letech 1957 - 1963?* Následují další výzkumné otázky, na které byla při analýze textu zaměřena pozornost – *Jaké byly postupy vybraných médií při konstrukci obrazu na jedné straně sovětské kosmonautiky a na druhé straně americké astronautiky?; Jakým tématům spojených s kosmonautikou a vesmírným výzkumem se deníky věnovaly?; Existovaly nějaké rozdíly v předkládaných informacích čtenářům v porovnání s informacemi a zdroji ze současné doby?; Do jaké míry byla mediální sdělení ovlivněna politickou a společenskou situací?; Jakým způsobem docházelo k manipulaci s informacemi?*

3.1 VYBRANÁ PERIODIKA

Na počátku 50. let se československá žurnalistika potýkala s problémy, které se nevyhnuly ani těmto deníkům. Ty pramenily především ze slabin v redakční práci a způsobily přirozeně i nižší čtenost denního tisku. Texty byly často koncipovány ve všech novinách stejně, stejnými frázemi, obsahová kvalita listů byla nevalná a aktuální zpravodajství potlačeno na úkor nejrůznějších kampaní.[50] „*Stránky Rudého práva jsou v tomto období šedé, bezvýrazné, jen matně odrážející převratnost oné doby /../ Redaktorům často unikaly souvislosti, zobecnění bylo proto leckdy schématické, ne zcela výstižné. Rudé právo proto nezůstalo ušetřeno oné šablonovitosti, která se projevovala v práci celé strany.*. “.[51] Proto v roce 1955 o práci redakce Rudého práva jednal Ústřední výbor Komunistické strany Československa a vyjádřil hodnocení, která v obecné rovině platila pro československou žurnalistiku jako celek. Vzhledem k doporučením vyplývajícím z tohoto hodnocení se v následujících letech rozrostl především počet zpráv ze zahraničí a role zpravodajství posílila.

[50] HÁJEK, M. (ed.). *Mluvčí miliónů – Rudé právo vždy se stranou a lidem*. Praha: Fakulta žurnalistiky UK, 1980, 281 s. FŽ UK-500-XI-294/79.
[51] DOUDĚRA, Karel in KŘIVÁNKOVÁ, Alena; VATRÁL, Jozef. *Dějiny československé žurnalistiky. IV. díl: český a slovenský tisk v letech 1944-1987*. Praha: Novinář, 1989. 223 s. ISBN 80-70770-368. s. 113.

3.1.1 RUDÉ PRÁVO

Jak již bylo uvedeno výše, Komunistická strana Československa zaměřovala svůj tisk především na plnění úkolů spojených s výstavbou principů socialismu. *„Přední postavení měl v tomto směru zejména ústřední stranický deník Rudé právo, specifickými úkoly a okruhy problémů se pak zabývaly ostatní noviny a časopisy vydávané KSČ. Rudé právo mělo ve struktuře československého tisku významné postavení nejen jako ústřední tiskový orgán KSČ, ale také proto, že na tento deník a jeho redakci byla kladena přísnější měřítka a že měl být vzorem ostatním listům. Redakce Rudého práva vycházela především z úzkého spojení s pracujícími a na konkrétních příkladech z vesnic, závodů, kulturních a vědeckých zařízení se snažila ukázat převratné změny, k nimž Československo po socialistické revoluci došlo.“* [52] Deník Rudé právo vyšel poprvé v roce 1920. *„Bezprostředně po únoru 1948 se Rudé právo díky své přímé vazbě na mocenské centrum společnosti stalo na dlouhou dobu hlavním a nejdůležitějším sdělovacím prostředkem v Československu. Deník byl povinně odebírán ve všech knihovnách, institucích a organizacích.“*[53] V roce 1948 došlo také ke sloučení KSČ s Československou sociální demokracií a tím se zastavilo vydávání sociálně demokratického deníku Právo lidu. Od té doby bylo uvedeno v záhlaví i v tiráži číslo ročníku jak Rudého práva, tak číslo ročníku Práva lidu, což znamenalo, že Rudé právo se stalo nástupcem obou deníků. Vzhledem ke svému postavení v rámci politické situace republiky deník Rudé právo vycházel v největším nákladu ze všech tiskovin.

Od roku 1955 se tedy redakce Rudého práva z kritické analýzy poučila a tvář listu se postupně v mnohém změnila. Uplatnily se nové formy redakční práce, rozšířilo a zkvalitnilo se obsahové zaměření deníku, mnohem pestřejší byla také skladba

[52] KŘIVÁNKOVÁ, Alena; VATRÁL, Jozef. *Dějiny československé žurnalistiky. IV. díl: český a slovenský tisk v letech 1944-1987*. Praha: Novinář, 1989. 223 s. ISBN 80-70770-368. s. 113.
[53] BITTMAN, Ladislav; SYMŮNKOVÁ, Hermenegilda. *Manipulátoři: o technikách bojů lži proti pravdě a nenávisti proti lásce.* Praha: Karolinum, 1992. 253 s. ISBN 80-7066-621-8. s. 88.

jednotlivých žánrů. Kvalita zahraničněpolitické rubriky byla ovlivněna do značné míry rozšířením počtu zahraničních zpravodajů. Vedle stálých zpravodajů v Moskvě a Berlíně působili v deníku po roce 1956 také zpravodajové v New Yorku, Pekingu nebo Káhiře.[54]

V roce 1957, od něhož začíná analýza vesmírných událostí v této diplomové práci, vycházel deník třicátým sedmým rokem a vycházel každý den. Počet stran se lišil v průběhu dalších let a především právě dnem vydání. Například v roce 1962 vycházel deník v pondělí, úterý, ve čtvrtek a v sobotu v počtu čtyř stránek, skládal se tedy ze dvou listů A2, ve středu, v pátek a v neděli měl šest stránek. Jeden výtisk stál v roce 1957 30 haléřů, nedělní vydání v roce 1957 bylo za 50 haléřů. Deník byl tištěn na velkém formátu, jedna strana měla rozměry přibližně 42 cm x 58,5 cm. Obsahové rozvrstvení rubrik bylo vcelku pevně ustálené. Na první a druhé stránce se vyskytovaly především zprávy z domova a důležité zprávy ze zahraničí, zahraniční články byly umístěny i na následujících stránkách. Prostor byl také věnován komentářům a dopisům čtenářů. Zprávy z vlasti se týkaly především plnění pětiletky, zejména tedy zemědělství[55] a průmyslu.[56] Zprávy ze zahraničí se velmi často týkaly světového míru[57], odzbrojování[58] a vojenských událostí[59]. Poslední strana deníku byla tradičně věnována sportu. Velmi často byly otiskovány projevy československých a sovětských státníků v plném znění, nezkrácená podoba projevů tak zabírala klidně i celou stranu deníku. Šéfredaktorem deníku byl do roku 1957 Vladimír Koucký, od roku 1958 Oldřich Švestka.

---

[54] KŘIVÁNKOVÁ, Alena; VATRÁL, Jozef. *Dějiny československé žurnalistiky. IV. díl: český a slovenský tisk v letech 1944-1987*. Praha: Novinář, 1989. 223 s. ISBN 80-70770-368.
[55] např. NESG. *Mládež vstupuje do nových JZD*. Rudé právo 6. října 1957. roč. 37. č. 278. s. 1.
nebo NESG. Řepa patří do cukrovarů – brambory na výkup a do sklepů. Rudé právo 3. října 1957. roč. 37. č. 275. s. 1.
[56] např. ČTK. *První československý reaktor v provozu*. Rudé právo 26. září 1957. roč. 37. č. 268. s. 1.
[57] např. NESG. *Americká zahraniční politika ohrožuje mír*. Rudé právo 23. září 1957. roč. 37. č. 265. s. 3.
[58] např. NESG. *Návrhy SSR – cesta ke skutečnému odzbrojení*. Rudé právo 26. září 1957. roč. 37. č. 268. s. 3. nebo ČTK. *Letadla USA létají s vodíkovými pumami připravenými k výbuchu*. Rudé Právo. 30. ledna 1958. roč. 38. zvláštní vydání. s. 1.
[59] např. NESG. *Kubánský lid rozdrtil žoldáky imperialismu*. Rudé Právo. 21. dubna 1961. roč. 41. č. 110. s. 1.

Vzhled novin byl samozřejmě i tehdy důležitý s ohledem na upoutání pozornosti čtenářů. Noviny vycházely v černobílém provedení a červené barvy pro nadpisy článků bylo využíváno jen pro opravdu zásadní události.[60] Titulní straně dominoval název Rudé právo, který byl umístěn v levé horní části, byl napsán kurzívou a velkým písmem. Mottem deníku bylo známé heslo *Proletáři všech zemí, spojte se!* Před názvem deníku zaujímal své místo znak KSČ s československou vlajkou, srpem a kladivem, který symbolizoval příslušnost deníku spolu s charakteristikou *Orgán ústředního výboru komunistické strany Československa.* Pod názvem bylo napsáno datum, ročník, číslo a cena deníku. V novinách jednoznačně převažoval psaný text nad obrazovým materiálem a fotografiemi. Využívány byly také karikatury a kreslené vtipy.

3.1.2 MLADÁ FRONTA

První číslo Mladé fronty bylo vytisknuto s koncem druhé světové války v květnu roku 1945 v tiskárně v Panské ulici v Praze, kde byl za války vydáván nacistický deník Der Neue Tag. Po Únoru 1948 měla spolu s dalšími časopisy určenými mládeži za úkol sjednotit mládežnické organizace a novou organizaci mládeže budovat na široké základně. Deník Mladá fronta se tak stal ústředním tiskovým orgánem Československého svazu mládeže (do dubna roku 1949 Svazu české mládeže). Díky cílové skupině, na kterou byl deník zaměřen, zaujímal mezi ostatními periodiky poměrně dobrou pozici, protože se podílel na stranické výchově dalších generací jako následujících nositelů socialistických idejí, vychovával mladé a uvědomělé socialisticky smýšlející jedince. S heslem *Mladý je každý komunista* se mládež na počátku 50. let podílela na budovatelských a kulturních aktivitách, stavbách

[60] např. NESG. *První člověk – sovětský člověk ve vesmíru*. Rudé Právo. 12. dubna 1961. roč. 41. zvláštní vydání. s. 1 nebo NESG. *Pod praporem Velkého října – za vítězství socialismu a míru*. Rudé Právo. 7. listopadu 1957. roč. 37. č. 309. s. 1.

mládeže, vzdělávání svazáků, soutěže tvořivosti mládeže atd. a o těchto akcích[61] deník své čtenáře informoval.[62]

V roce 1957 tedy vycházela Mladá fronta již třináctým rokem. Deník byl vydáván každý den kromě pondělí, jeden výtisk stál 30 haléřů. Jeden list deníku měl rozměry přibližně formátu A2[63], oproti Rudému právu to byl formát mnohem menší. Počet stran deníku se lišil v průběhu let především s ohledem na den v týdnu. Nejvíce stránek měl v roce 1961 právě v neděli (kvůli volnému pondělí), a to 8 stran. V ostatní dny se počet stran pohyboval v rozmezí 4 – 6. Řazení rubrik bylo podobné jako v Rudém právu. Na první a druhé stránce se vyskytovaly především zprávy z domova a důležité zprávy ze zahraničí, zahraniční články byly umístěny i na následujících stránkách. Prostor byl také věnován komentářům, dopisům čtenářů, poradenství pro čtenáře a v nedělním vydání se věnoval deník mnoha nepolitickým tématům. Poslední strana deníku byla taktéž věnována sportu. Titulní straně výrazně dominoval název novin ohraničený černým obdélníkem. Pod ním byla uvedena charakteristika novin, tedy že se jedná o deník Československého svazu mládeže, který vycházel v Praze, vedle byly uvedeny ročník, číslo a cena. V šedesátých letech se vedle názvu také navíc objevil znak pěticípé hvězdy s heslem *Čest práci*. Narozdíl od Rudého práva využívala Mladá fronta mnohem více barevných titulků (především červených), a to nejen na první straně deníku. Grafika deníku byla celkově pestřejší, v titulcích byly často používány různé typy písma[64], otiskováno bylo větší množství fotografií nebo kreslených vtipů, což mohlo na čtenáře působit atraktivněji.

[61] např. NESG. *S chutí šli do toho, půl mají hotovo*. Mladá fronta. 9. října 1957. roč. 13. č. 242. s. 1. nebo NESG. *Pražská mládež zdraví sovětské vědce*. Mladá fronta. 11. října 1957. roč. 13. s. 3.
[62] KŘIVÁNKOVÁ, Alena; VATRÁL, Jozef. *Dějiny československé žurnalistiky. IV. díl: český a slovenský tisk v letech 1944-1987*. Praha: Novinář, 1989. 223 s. ISBN 80-70770-368.
[63] formát A2 - 420 mm × 594 mm
[64] např. NESG. *Čtení pod čarou.* Mladá fronta. 8. října 1957. roč. 13. č. 241. s. 3.

4. DOBÝVÁNÍ VESMÍRNÉHO PROSTORU

Vesmír se stal ve 20. století po zemi, vodě a vzduchu dalším územím, o které se ze strategického hlediska začalo mezi jednotlivými státy, především tehdejšími velmocemi, bojovat. Strategický efekt byl založen nejen na výzkumu vojenské využitelnosti vesmíru, ale především na snaze zamezit jeho využívání nepřítelem. Ačkoliv je vesmír *nekonečný*, do relevantní oblasti jeho strategického využití v minulém století, ale i dnes v současné době patří především orbity Země a Měsíc. Na oběžných drahách Země se pohybují především satelity, které jsou v 21. století nedílnou součástí každodenního života lidí, ale zároveň očima a ušima moderní armády.[65]

Uvažování o vypouštění družic obíhajících okolo zeměkoule se objevovaly v západních zemích už od konce druhé světové války. V té době však nebyly k dispozici vhodné nosiče, které by byly schopné vynést umělá tělesa na hranice zemské atmosféry. Právě studená válka situaci rychle měnila. Začaly se vyvíjet balistické rakety, které byly způsobilé dopravit na velké vzdálenosti hlavice s nukleární náloží. V moskevském tisku se stále častěji objevovaly různé zprávy o významu družic a dokonce i o průzkumu Měsíce kosmickými sondami. Zprávy o nich podpořily tlak na prezidenta USA Dwighta Eisenhowera, který v roce 1955 odsouhlasil projekt malé družice Vanguard. Američané přivedli sovětské odborníky k tomu, aby i oni začali družici prosazovat, a její projekt pak schválila sovětská vláda koncem ledna 1956. Avšak všechna jednání a přípravy probíhaly, na rozdíl od Američanů, v utajení. Byly totiž spjaty s raketovými zbraněmi, jejichž existenci se snažili Sověti utajit.[66] Následující část diplomové práce se navrací do historie k době,

[65] GRAY, C. S., SHELDON, J. B. Space Power and the Revolution in Military Affairs. A Glass Half Full? *Airpower Journal č. 3*. [online]. 2009 [cit. 24. 4. 2010]. dostupné z <http://www.airpower.au.af.mil/airchronicles/apj/apj99/fal99/gray.html>

[66] PACNER, Karel; VÍTEK, Antonín. *Půlstoletí kosmonautiky*. Praha: Epocha, 2008. 471 s. ISBN 978-80-87027-71-4.

kdy byl do vesmíru vypuštěn první satelit. Text se dále věnuje analýze významných událostí spojených s vesmírným výzkumem tak, jak byly zobrazeny v dobovém československém tisku.

4.1 PRVNÍ SATELIT - SPUTNIK

První vesmírný závod[67] se týkal vypuštění družice nad planetu Zemi, jejímž deklarovaným úkolem měl být průzkum vesmíru. Lidstvo tehdy nevědělo o prostoru nad atmosférou téměř nic a družice se jevila jako ideální průzkumný prostředek. V roce 1952 ustanovil Mezinárodní výbor pro vědu období od července 1957 do prosince 1958 Mezinárodním geofyzikálním rokem, jehož hlavním tématem měl být právě vesmír a jeho průzkum. Později byla vydána rezoluce, která vyzývala, aby právě v tomto geofyzikálním roce byla vypuštěna první družice.[68]

Jak již bylo uvedeno výše, v USA na výzvu zareagovali v roce 1955. Konstrukce a výzkum družice byly svěřeny programu Vanguard, který byl vyvíjen námořnictvem Spojených států. *„Bylo oznámeno, že prezident schválil plán na vypuštění malé automatické umělé družice jako součásti amerického příspěvku k Mezinárodnímu geofyzikálnímu roku. Tento projekt je zaměřen čistě na vědecké cíle na rozdíl od cílů vojenských a jeho výsledky budou zpřístupněny všem vědcům na celém světě včetně Rusů.“*[69] Vědeckým garantem byla Národní akademie věd, financování měla zaštítit Národní vědecká nadace a rakety mělo dodat ministerstvo obrany. Právě kvůli vědeckému charakteru výzkumu dostal program Vanguard

[67] Jak již bylo nastíněno v úvodu, přirovnání počátků astronautických letů a obecně vesmírného výzkumu k závodění mezi dvěma mocnostmi vychází z historicky staršího ustáleného spojení *Závody ve zbrojení*. Ty se vyznačovaly soupeřením o vojenskou převahu a jejich historie sahá do období druhé světové války. Jejich smyslem byl především vývoj jaderných zbraní. Vzhledem k provázanosti kosmonautiky s vojenským raketovým průmyslem byl pak tento termín implementován i do této oblasti in OJSERKIS, Raymond P. *Beginnings of the Cold War Arms Race: The Truman Administration and the U.S. Arms Build-Up*. Westport: Praeger Publishers, 2003. 231 s. ISBN 0-275-98016-2.

[68] Sputnik and The Dawn of the Space Age, 2007. [cit. 25. 4. 2010]. dostupné z <http://history.nasa.gov/sputnik/>

[69] PACNER, Karel. *Kolumbové vesmíru – 1. díl – Souboj o Měsíc*. Praha: Paseka, 2006. 404 s. ISBN 80-7185-651-7. s. 122.

přednost před projektem letectva Orbiter, který byl vyvíjen výrobcem zbraní. Navíc s raketami Redstone projektu Orbiter neměli Američané tak dlouholeté zkušenosti, jako s raketami Viking užívanými v projektu Vanguard.[70]

Projekt výzkumu vypuštění satelitu byl v Sovětském svazu schválen až poté, co bylo poukázáno na možnost využití družice ke špionáži.[71] Tělesa pro účely špionáže, komunikací, navigace, meteorologie a geodézie byla nakonec ohodnocena jako užitečná pro SSSR. První orientační plány prací na umělých kosmických tělesech zahrnovaly vypuštění první družice k průzkumu nejbližšího okolí Země přibližně v roce 1958, let prvního člověka do vesmíru asi v roce 1964, po dalších šesti letech starty špionážních družic schopných fotografovat cizí území a odposlouchávat radiové signály. Americké oznámení o přípravě vědecké družice však vyvolalo rozruch a bylo rozhodnuto, že sovětská družice musí být hotova v letech 1956 a 1957.[72] O raketu pro družici se přirozeně zajímal i vedoucí představitel ÚV KSSS Nikita Chruščov, byl odhodlán Američany předstihnout. První raketu chtěl *„vypustit před 1. májem, jako dárek pracujícím k jejich svátku.*“ Tajná služba Spojených států upozorňovala, že Sověti na vypuštění družice intenzivně pracují. Ale projekt Vanguard pronásledovaly potíže, původně plánovaný termín startu na 1. července nemohl být dodržen.[73] V *národním zájmu* bylo navrženo, aby byla americká družice poslána při zkoušce rakety Redstone naplánované na leden 1957 nebo navrátit se k projektu Orbiter, který skončil v konkurzu na druhém místě. Jenže projekt Orbiter byl nadále odmítán možná také z politických důvodů – na konstrukcích raket Redstone se podíleli cizinci, původně dokonce zajatci a možná i váleční zločinci. Američané měli druhou světovou

[70] PACNER, Karel. *Kolumbové vesmíru – 1. díl – Souboj o Měsíc*. Praha: Paseka, 2006. 404 s. ISBN 80-7185-651-7.
[71] Jak uvádějí Karel Pacner a Antonín Vítek - vedoucí konstruktér sovětského raketového výzkumu Sergej Koroljov loboval slovy: *„Postavím vám družici s kamerami, které vám ukážou, co dělají Američané*.“ in PACNER, Karel, VÍTEK, Antonín. *Půlstoletí kosmonautiky*. Praha: Epocha, 2008. s. 24.
[72] PACNER, Karel. *Kosmičtí špioni*. Praha: Albatros, 2005. 283 s. ISBN 80-00-01686-9.
[73] PACNER, Karel. *Kolumbové vesmíru – 1. díl – Souboj o Měsíc*. Praha: Paseka, 2006. 404 s. ISBN 80-7185-651-7. s. 129.

válku a bombardování Londýna raketami V-2 pořád na paměti.[74] Zásadní rozdíl a následně taky pravděpodobná výhoda SSSR oproti USA spočívala v tom, že Sověti svoje pokusy s raketami a vývojem satelitu tajili, narozdíl od Američanů, jejichž neúspěchy a odklady letů byly převážně veřejnosti známé. „*26. srpna oznamuje TASS, že v těchto dnech byla poprvé úspěšně vyzkoušena dálková mnohostupňová mezikontinentální raketa. Byla to však jen poloviční pravda – předtím byly tři havárie a raketa neměla mnoho stupňů, nýbrž pouze jeden a půl*.“[75] Naopak neúspěch americké balistické střely byl prezentován v tisku sérií čtyř fotografií zachycujících její výbuch a doprovodným textem „*Další neúspěch americké vojenské techniky. Ve středu 25. září byla odpálena z americké vojenské základny Cape Canaveral na Floridě další mezikontinentální balistická střela typu Atlas. Výsledek se však rovnal nule, tak jako tomu bylo i při prvním pokusu.*“[76] Totožné fotografie byly otištěny i v Mladé frontě s titulkem „*A zase vybuchla*“. Neúspěch byl pojmenován jako „*velký krach*“, informace o vývoji raket jako „*americký humbuk*“ a sovětská střela byla označena jako „*dokonalá*“.[77]

Na přednášce konané na počest stého výročí zakladatele teoretické kosmonautiky Ciolkovského v polovině září 1957 bylo proklamováno, že v blízké budoucnosti vypustí v SSSR a v USA první umělé družice, které budou mít vědecké úkoly. Nicméně většina posluchačů považovala tahle slova za řečnickou nadsázku. Ani další zmínky o plánech sovětských odborníků vysílat automaty k Měsíci a člověka na výpravu okolo Země nebyly brány příliš vážně. Zahraniční novináře a diplomaty v Moskvě sovětští odborníci zklamali. Celý svět znal americké plány, a proto čekali, že se dozvědí i ty sovětské. Místo toho slyšeli oslavné projevy. Řada sovětských odborníků poslouchala kvůli informacím o americké družici Hlas Ameriky. Vzhledem

[74] PACNER, Karel. *Kosmičtí špioni*. Praha: Albatros, 2005. 283 s. ISBN 80-00-01686-9.
[75] PACNER, Karel. *Kolumbové vesmíru – 1. díl – Souboj o Měsíc*. Praha: Paseka, 2006. 404 s. ISBN 80-7185-651-7. s. 132.
[76] in Rudé právo 2. října 1957. roč. 37. č. 274. s. 3.
[77] NESG. *A zase vybuchla.* Mladá fronta 2. října 1957. roč. 13. č. 236. s. 1.

k blížícímu se vystoupení americké delegace na mezinárodním astronautickém kongresu počátkem října se začaly mezi Sověty šířit spekulace, zda mají Američané v plánu oznámit start vlastní družice. Kvůli obavám z možného předstihnutí byl přesunut start Sputniku z původně plánovaného data na 4. října 1957. „*Oznámení o jejím startu bude vydáno až po dokončení prvního obletu Země – potom bude naprosto jasné, že těleso krouží po plánované dráze, rozhodla státní komise pro přípravu první družice. Opatrnost, s jakou byla vydána zpráva o startu, se potom stala na několik desetiletí dogmatem.*“[78] Raketa s první družicí byla tedy úspěšně vyslána do vesmíru 4. října 1957 ve večerních hodinách moskevského času. Po oddělení družice od nosné rakety začaly pracovat vysílače. Pozorování po prvních pěti oběžích ukázala, že signály družice jsou dobře slyšitelné. Doba oběhu družice činila 96,2 min. Sputnik byl nečekaně těžký – vážil 83,6 kg.[79] „*Ohlas ve světě na tuto událost byl obrovský. Ani lidé, kteří rakety a družice stavěli, ho nečekali. Teď se všem rozbřesklo: Člověk vstoupil do vesmíru! Po padesáti letech, 4. října 2007, komentátor deníku New York Times napsal, že Sputnik bylo možno přirovnat k japonskému přepadení Pearl Harboru v listopadu 1941 nebo k útoku na Washington a New York 11. září 2001. Také prezident Dwight D. Eisenhower si uvědomoval význam téhle události v plné šíři. Před novináři tvrdil, že ho nějaké železo, které létá tam nahoře, nezajímá, ale to byl jenom zastírací manévr. Američané se obávali, že Sověti mají dost raket s jadernými hlavicemi, aby zničili část Spojených států.*“[80] Vypuštění Sputniku na oběžnou dráhu je také přirovnáváno k nejčernější hodině studené války pro Američany, kteří utrpěli ponižující porážku.[81]

[78] PACNER, Karel. *Kolumbové vesmíru – 1. díl – Souboj o Měsíc*. Praha: Paseka, 2006. 404 s. ISBN 80-7185-651-7. s. 133 - 134.
[79] Sputnik 1. [online]. 2007. [cit. 25. 4. 2010]. dostupné z <http://mek.kosmo.cz/druzice/rusko/sputnik/sputnik1.htm>
[80] PACNER, Karel, VÍTEK, Antonín. *Půlstoletí kosmonautiky*. Praha: Epocha, 2008. 471 s. ISBN 978-80-87027-71-4. s. 9.
[81] TAUBMAN, Philip. *Tajné impérium: Eisenhower, CIA a skrytý příběh americké špionáže.* Praha: BB Art, 2005. 428 s. ISBN 80-7341-604-2.

S vypuštěním Sputniku vznikla nová epocha – kosmický věk. Ale Ameriku zasáhla vlna hysterie. Lidé se začali obávat, že Sovětský svaz je technicky na vyšší úrovni než Spojené státy, ale nechápali, jak to technicky zaostalá země, která až ve dvacátých letech dvacátého století začala vyrábět první automobily a letadla, dokázala. Americké území mohlo být najednou zasaženo balistickými střelami, což vytvářelo obavy, že USA mohou být ovládány z vesmíru. Média začala rozlišovat dobu „*před Sputnikem*“ a „*po Sputniku*“.[82] Za vzniklé obavy je podle Petra Tomka zodpovědná samotná americká propaganda. Tyto obavy mají totiž ryze domácí kořeny. „*Už v roce 1946 totiž společnost DOUGLAS AIRCRAFT vypracovala studii na družici RAND a právě v jejím zdůvodnění najdeme poprvé zmínku o tom, že vypuštění této družice bude mít spolu s tehdejším americkým jaderným monopolem odstrašující účinek na státy zamýšlející případnou agresi proti USA.*“[83]

4.1.1 ZPRACOVÁNÍ TÉMATU V DOBOVÉM TISKU

Obraz v tisku týkající se vypuštění prvního satelitu a dalších níže uváděných událostí spojených s dobýváním vesmíru je velmi determinován politickou situací studené války a celkovým mediálním obrazem periodik, která vzhledem k regulacím způsobeným totalitním řízením státu produkovala tendenční mediální obsahy. Články o vesmírných úspěších Sovětského svazu jsou předkládány do kontrastu s neúspěchy USA. Jak bylo uvedeno v teoretické části, je tak v médiích dotvářen obraz bipolárního světa – *úspěšného* socialismu a *špatného* imperialismu i v oblasti výzkumu a dobývání vesmíru. Především je však vesmírný výzkum neustále přirovnáván k závodu mezi Západem a Východem. Vcelku tak obraz vystihuje výše uvedené konkrétní příklady při vývoji družice a přípravách jejího vypuštění, charakterizující neustálé vzájemné soupeření Sovětského svazu a Spojených států amerických.

[82] LAUNIUS, Roger. *Sputnik and the Origins of the Space Age*. [online]. [cit. 30. 4. 2010]. dostupné z <http://history.nasa.gov/sputnik/sputorig.html>
[83] TOMEK, Petr. *Ztracený Měsíc – kniha z časů bez lunárních expedic*. Praha: Beletris, 2008. 319 s. ISBN 978-80-87105-08-5. s. 41.

První informace o vypuštění Sputniku se v československém tisku objevily až v neděli 6. října 1957. Zpráva byla přijata z tiskové agentury Sovětského svazu, která ji vysílala v noci na 5. října. Rudé právo otisklo článek s titulkem „*Sovětská umělá družice krouží kolem Země*“ na první straně deníku. Zpravodajský příspěvek doprovodil deník fotografií modelu družice, který byl vystaven na výstavě 40 vítězných let v Praze. Nadtitulek oznamoval „*Celý pokrokový svět se raduje nad ohromným úspěchem socialistické vědy*.“ Článek obsahoval především technické údaje o družici, připomenul, že se v sobotu ve 23:49 hod. nacházela nad Prahou, vzpomenul na vědce Ciolkovského a také na ohromené americké vědce. Vypuštění Sputniku bylo považováno za „*neobyčejně významný přínos do pokladnice světové vědy a kultury s nesmírným významem pro poznání vlastností kosmického prostoru a studium Země*.“ Dále bylo uveřejněno, že „*po dobu geofyzikálního roku hodlá Sovětský svaz vypustit ještě další umělé družice.*“ Na závěr článku bylo uvedeno, že „*ty nejsmělejší sny lidstva uskutečňuje osvobozená a budovatelská práce příslušníků nové socialistické společnosti*.“ Článek spolu s fotografií a doprovodným komentářem technického pracovníka ionosférické stanice Geofyzikálního ústavu ČSAV zabíral přibližně čtvrtinu hlavní strany deníku. Ke zvýraznění nebylo využito žádné barevnosti titulků, ale titulek článku byl největší ze všech uveřejněných na první straně deníku. Na titulní straně se vedle článku o vypuštění družice dále vyskytovaly například výzva ke sklizni cukrovky a brambor, informace o mládeži, která vstupuje do nových JZD, nebo zpráva z oslav československé armády.[84] V deníku Mladá fronta vyšel článek „*První umělá družice Země vypuštěna v SSSR*“ také až 6. října. Článek byl taktéž doplněn o fotografii modelu družice. Informace v článku byly téměř totožné jako v Rudém právu, vycházely ze stejného zdroje. Navíc byla uvedena informace, že „*četné rozhlasové a televisní stanice USA přerušily vysílání a zařadily zvukový snímek signálu*.“ Titulek v Mladé frontě byl zvýrazněn červenou barvou.[85]

[84] NESG. *Sovětská umělá družice krouží kolem Země.* Rudé právo. 6. října 1957. roč. 37. č. 278. s. 1.
[85] NESG. *První umělá družice Země vypuštěna v SSSR*. Mladá fronta. 6. října 1957. roč. 13. č. 240. s. 1.

Rudé právo informovalo o Sputniku v období od 6. října do 19. října 1957, ve dnech od 6. října do 16. října vyšla jedna a více zpráv v každém vydání deníku. Mladá fronta psala o družici do 27. října 1957, a to od 6. do 17. října nepřetržitě v každém vydání. V Rudém právu vyšlo celkem 36 článků, z toho 17 článků bylo uveřejněno na hlavní straně. V Mladé frontě vyšlo celkem 46 článků, z toho 30 článků bylo umístěno na hlavní straně. Konkrétní počty a témata článků jsou uvedeny v tabulce č. 1.

***tabulka. č. 1** – počty článků v denících rozdělené podle tématických obsahů*

téma článku	**Rudé Právo**	**Mladá fronta**
družice	9	16
reakce a komentáře z domova	11	10
reakce a komentáře ze světa	12	12
věda a vesmír obecně	4	8
celkem	**36**	**46**
obrazový materiál	21	28
lyrické útvary	1	2

První skupina článků v denících se zabývala popisem družice a podrobnými informacemi o ní[86], údajů o jejím letu[87], v průběhu dalších dní byla přinášena čtenářům data z různých měření[88]. Dráhy družice byly přehledně zobrazeny na schématech planety Země, u kterých byl přesný popis všech zemí, přes které družice přelétla.[89] V deníku Mladá fronta byl vytištěn seznam měst s přesným časovým harmonogramem, ve kterém bylo uvedeno, kdy se měl Sputnik nad daným městem vyskytovat.[90] Tyto

[86] např. NESG. *Uměla družice – první krok k dosažení kosmického prostoru*. Mladá fronta. 10. října 1957. roč. 13. č. 243. s. 1.
[87] např. ČT. *Již 145krát kole zeměkoule.* Mladá fronta. 15. října 1957. roč. 13. č. 247. s. 1.
nebo ČTK. *Satelit zachovává svou dráhu*. Mladá fronta. 10. října 1957. roč. 13. č. 243. s. 1.
[88] např. NESG. *Je slyšet i na pólech*. Mladá fronta. 9. října 1957. roč. 13. č. 242. s. 1.
[89] NESG. *Znázornění dvou z drah družice, kterými 8. 10. oběhla Zemi*. Rudé právo. 9. října 1957. roč. 37. č. 281. s. 1.
[90] NESG. *Kudy poletí dnes*. Mladá fronta. 8. října 1957. roč. 13. č. 237. s. 3.

údaje o letu družice uveřejnilo Rudé právo už dva dny před tím.[91] V obou denících byla také vytvořena rubrika nejčastějších otázek a odpovědí týkajících se satelitu[92], kde byly uvedeny odpovědi na otázky typu, zda by mohla družice odletět k Měsíci nebo proč může družice obíhat kolem země bez motoru. Vedle článků převzatých ze Sovětského svazu a jeho periodik bylo hojně využíváno komentářů, rozhovorů a zajímavostí z domácích observatoří nebo od československých kosmologických odborníků. Další informace o družici poskytovali čtenářům odborníci z ionosférické stanice Geofyzikálního ústavu ČSAV v Panské Vsi u Dubé[93], z observatoře v Průhonicích[94] nebo z Ondřejova[95], ale i českoslovenští radioamatéři.[96] Většina z uveřejněných fotografií týkajících se vypuštění Sputniku, jak je uvedeno podrobněji níže, zobrazovala právě československé odborníky, pracovníky observatoří nebo radioamatéry. Vzhledem k aktuálnosti astronautických témat, byly do novin zařazovány i texty týkající se vesmíru a kosmonautiky obecně, popřípadě byly prezentovány plány a vize budoucnosti.[97] O další budoucnosti vesmírného výzkumu informovalo interview se známým sovětským specialistou pro otázky výzkumu vesmíru A. Sternfeldem s názvem „*Příští družice zůstanou ve vesmíru*“[98]. Teorii meziplanetárních letů rozebíral článek „*O kosmických rychlostech a věcech kolem nich.*“[99]

Velký počet článků se věnoval reakcím ze zahraničí, doslova z *celého světa*. Po celé období, ve kterém vycházely články věnující se Sputniku, byly uveřejňovány články s titulky například „*Svět je vzrušen a obdivuje se*“[100], „*Svět žasne a raduje se*

[91] NESG. *Umělá družice nad Prahou.* Rudé právo. 6. října 1957. roč. 37. č. 278. s. 3.
[92] NESG. *Umělá družice v dotazech.* Rudé právo. 14. října 1957. roč. 37. č. 286. s. 2. a NESG. *Několik otázek a odpovědí o družici.* Mladá fronta. 19. října 1957. roč. 13. č. 251. s. 4.
[93] NESG. *Panská Ves hlásí.* Rudé právo. 6. října 1957. roč. 37. č. 278. s. 1.
[94] NESG. *Na observatoři v Průhonicích*. Rudé právo. 6. října 1957. roč. 37. č. 278. s. 3.
[95] NESG. Slyšel jsem signály z umělé družice Země. Mladá fronta. 6. října 1957. roč. 13. č. 240. s. 3.
[96] ČTK. *Čs. radioamatéři hlídají družici.* Rudé právo. 9. října 1957. roč. 37. č. 281. s. 1.
[97] např. ČTK. *Spolupráce československých a sovětských vědců*. Rudé právo. 11. října 1957. roč. 37. č. 283. s. 3.
[98] NESG. *Příští družice zůstanou ve vesmíru*. Mladá fronta. 13. října 1957. roč. 13. č. 246. s. 1.
[99] NESG. *O kosmických rychlostech a věcech kolem nich*. Mladá fronta. 13. října 1957. roč. 13. č. 246. s. 3.
[100] NESG. *Svět je vzrušen a obdivuje se.* Rudé právo. 6. října 1957. roč. 37. č. 278. s. 5.

současně“[101] nebo „*Svět si uvědomuje význam sovětského objevu*“.[102] V obou denících byly otiskovány gratulace ze zahraničí a citována zahraniční periodika. Objevil se i článek s blahopřáním sovětským vědcům od Československé akademie věd.[103] V Mladé frontě byly dokonce několikrát zveřejněny první stránky významných zahraničních anglicky či francouzsky psaných deníků v ilustrativním zobrazení.[104] Mladá fronta uveřejnila například články „*Jak to přijali v USA*“ „*..a ve Velké Británii*“, ve kterých publikovala především překvapení a spekulace zahraničních novinářů, kladoucích si zásadní otázku *Jak toho Sovětský svaz dosáhl?*[105] Od svého newyorského zpravodaje Přemysla Tvaroha přineslo Rudé právo aktuální článek přibližující atmosféru, kterou zažívají lidé v USA, kde zaplnili hvězdárny a střechy mrakodrapů a pozorují satelit.[106]

„*Sovětský vůdce Nikita Chruščov využil první družice k propagandě – tvrdil, že tento úspěch je výsledkem socialistického státního zřízení*[107] */.../ Američané, příslušníci technicky nejvyspělejšího národa na světě, spadli na druhé místo*[108] *– za stát, který má sice řadu špičkových vědců a pár špičkových výrobků, ale většina jeho obyvatel žije v bídě.*“[109] Jako konkrétní příklad lze uvést článek „*Tisk i vědci se shodují v názoru, že SSSR předstihl USA v technickém rozvoji*“[110], ve kterém Rudé právo cituje názory z různých světových periodik, např. „*Rusové učinili to, co se očekávalo od Američanů.*[111]“, „*Tato událost má velký historický význam, a to tím spíše, že tohoto*

[101] NESG. *Svět žasne a raduje se současně.* Mladá fronta. 8. října 1957. roč. 13. č. 237. s. 3.
[102] NESG. *Svět si uvědomuje význam sovětského objevu.* Rudé právo. 15. října 1957. roč. 37. č. 287. s. 2.
[103] NESG. *Blahopřání Čs. akademie věd sovětským vědcům*. Rudé právo. 9. října 1957. roč. 37. č. 281. s. 1.
[104] in Mladá fronta. 9. října 1957. roč. 13. č. 242. s. 1. a in Mladá fronta. 10. října 1957. roč. 13. č. 243. s. 1.
[105] NESG. *Jak to přijali v USA*. Mladá fronta. 8. října 1957. roč. 13. č. 241. s. 3.
[106] TVAROH, Přemysl. *Američané o sovětské družici: Kolumbus prostoru.* Rudé právo. 8. října 1957. roč. 37. č. 280. s. 2.
[107] např. NESG. *Vítězství socialistické vědy*. Rudé právo. 7. října 1957. roč. 37. č. 279. s. 1.
[108] např. NESG. *Naprosto jasná odpověď – Sovětští vědci předstihli vědce západních zemí*. Mladá fronta. 12. října 1957. roč. 13. č. 245. s. 1.
[109] PACNER, Karel, VÍTEK, Antonín. *Půlstoletí kosmonautiky*. Praha: Epocha, 2008. 471 s. ISBN 978-80-87027-71-4. s. 10.
[110] NESG. *Tisk i vědci se shodují v názoru, že SSSR předstihl USA v technickém rozvoji.* Rudé právo. 7. října 1957. roč. 37. č. 279. s. 3.
[111] podle Rudého práva Le Figaro (Francie)

velikého vítězství dosáhl k prospěchu všeho lidstva Sovětský svaz – první a největší socialistická země na světě. Socialismus vyšel z boje vítězně, neboť ze socialistických vědců, techniků a dělníků vzešlo to, čemu snad někteří říkají zázrak. Není to však zázrak, je to plod lidské práce a lidského ducha."[112] V rozhovoru, který Mladá fronta otiskla, uvedl „*francouzský vědec a veřejný pracovník Joliot-Curie,* že *dnes si již mnozí uvědomují, že Sovětský svaz bude ve vědeckých a technických vymoženostech rychle následovat Čínská lidová republika a ostatní socialistické země. Je třeba doufat, že když utrpěly neúspěch v propagandě o údajné zaostalosti Sovětského svazu ve vědě a technice, budou jisté kruhy mnohem opatrnější ve svých prohlášeních o možnostech Číny a ostatních lidově demokratických zemí.*"[113]

U této skupiny článků bylo nejen poukázáno na to, že Spojené státy, respektive Západní země, byly v rámci vědeckého kosmického závodění odsunuty na druhou pozici za Sovětský svaz, ale texty o nich byly také spojeny s negativními konotacemi. „*Dalekosáhlý vědecký význam vypuštění sovětské družice je jednou z hlavních příčin odporu, se kterým se setkává na Západě nepřátelská kampaň reakce proti každému, kdo projeví obdiv nad úspěchem sovětské vědy*."[114] Dalším takovým příkladem může být článek s titulkem „*Nepříjemná pravda: SSSR je daleko před námi*" a nadtitulkem „*Nářek rozhořčeného amerického novináře*", ve kterém je americká vláda nařčena z vědomého zastírání faktů a vytírání očí o neochvějné americké nadřazenosti.[115] Citován byl také článek francouzského žurnalistky s titulkem „*Americká tragédie"*, ve kterém uvádí důvody zaostání Spojených států za SSSR ve vesmírném výzkumu - „*Moc v USA je v rukou hrstky, vše prochází soukromými podniky, značná část se ztrácí v úplatcích, ve zprostředkování, ve vedlejších výdajích /.../ USA by měly znárodnit řadu podniků."*[116]

[112] podle Rudého práva UNITÁ (Itálie)
[113] ČT. *SSSR bude stále častěji předstihovat západní vědu*. Mladá fronta. 15. října 1957. roč. 13. č. 247. s. 3.
[114] RP. *Do třetího týdne letu umělé družice kolem Země*. Rudé právo. 19. října 1957. roč. 37. č. 291. s. 1.
[115] ČT. *Nepříjemná pravda: SSSR je daleko před námi*. Mladá fronta. 19. října 1957. roč. 13. č. 251. s. 2.
[116] NESG. *Svět nevychází z úžasu nad úspěchem sovětských vědců*. Rudé právo. 14. října 1957. roč. 37. č. 286. s. 3.

Na stránkách obou deníků se vyskytly i lyrické útvary[117], v Mladé frontě například báseň *Na Lunu* od autora Ivana Bursova, ve které přirovnává Sputnik, respektive Sovětský svaz, k *„blýsknuvší se jasné hvězdě“* a samotný akt vypuštění družice k *„rozepjetí smělého praporu práce nad zemí*.“ Dokonce i v této básni jsou větou *„Do smíchu teď jistě není těm, kdo myslí na vojnu*“ znovu přirovnány Spojené státy americké k agresorům porušujícím světový mír. Závěr básně byl věnován budoucím plánům kosmonautiky - *„Jsme na prvním zastavení v cestě lidstva na lunu*.“[118] V Rudém právu byla uveřejněna báseň od Vladimíra Kotova s názvem *Splněno*, která opěvuje Sovětský svaz *„jako svobodnou zemi činů*“ a jeho lid jako *„statečný, smělý, nepokořený, o kterém se mluví ve všech končinách světa*.“ Sputnik byl přirovnán k *„ruskému železnému jablku míru, které se jak smělý rozvědčík ve vesmíru řítí vpřed.*“[119] I v básních je patrná všudypřítomná dichotomie my versus oni – Sovětský svaz versus Spojené státy americké se zřetelem na přirovnání SSSR k zachovateli světového míru a naopak USA, které svým vměšováním do záležitostí jiných zemí mír ohrožují.

Za zmínku také stojí dvě zprávy, které se objevily v deníku Mladá fronta. Čtenáře informovaly o tom, že i v USA je k dostání družice, a to konkrétně od jistého podnikavého Američana, který začal vyrábět mechanickou družici jako hračku a prodával jeden kus za 5 dolarů. Článek dále poukazuje na to, že hračka družice se jmenuje Sputnik a ne Vanguard – *„Kdo by kupoval nějakého Vanguarda, když po něm není ve vesmíru ani slechu?*“[120] Druhá zpráva pak navazuje na to, že sovětské družice zneužívají v Americe podnikavci všech možných oborů, např. že *„v New Yorku bylo za prvních pět dní od vypuštění Sputniku prodáno více kukátek než za celý předchozí rok, nebo že posledním šlágrem je jazzová skladba Buď mým drobečkem, mým malým*

[117] např. viz. příloha č. 2
[118] BURSOV, Ivan. překlad VJ. *Na lunu.* Mladá fronta. 12. října 1957. roč. 13. č. 245. s. 1.
[119] KOTOV, Vladimír. překlad Zd. Niliusová. *Splněno*. Rudé právo. 10. října 1957. roč. 37. č. 282. s. 1.
[120] DM. *Družice i v USA*. Mladá fronta. 19. října 1957. roč. 13. č. 251. s. 4.

sputníčkem.“[121] Sputnik se stal ikonou doby, i když zpočátku nikdo nevěděl, jak vlastně vypadal. Pouhá zpráva, že má tvar koule a čtyři antény, výrobcům stačila. Prodávaly se těžítka, obrázky a vůbec všechno se Sputnikem. Stal se z něj vysoce tržní produkt netržního hospodářství.[122]

Obrazový materiál se skládal z fotografie modelu satelitu, fotografie družice zachycené v Melbourne v Austrálii, mnoha fotografií vědců z československých i zahraničních observatoří, jak družici pomocí dalekohledů pozorují především z různých věží, a jejich další techniky, kterou jsou observatoře vybaveny a kterou využívají pro sledování satelitu. Zveřejněna byla, jak už bylo uvedeno výše, schémata dráhy letu družice. V Mladé frontě byly otištěny pro ilustrativní zobrazení prvních stránek zahraničních deníků, které hlásaly úspěch Sovětského svazu.[123] Zveřejněno bylo také několik kreslených vtipů či karikatur zobrazujících především vítězství SSSR nad USA.[124] Karikatury zobrazovaly například personifikovaný[125] satelit Sputnik, který letí kolem planety Země a *dělá dlouhý* nos na Spojené státy americké nebo Sputnik s čepicí s pěticípou hvězdou, který prolétá tabulí s válečnými plány NATO A SEATO.

Jak uvádí Karel Pacner, samotný start rakety s družicí neproběhl hladce. Několik motorů se zapálilo se zpožděním a selhal systém pro synchronizaci vstřikování paliva. Tyto informace ale samozřejmě zůstaly utajeny, tudíž se do médií nedostaly, ani to, že spolehlivost rakety byla pouze 20 – 30 %, tudíž dopravení Sputniku na oběžnou dráhu byl ohromný úspěch.[126] Jak je popsáno v knize

[121] ČTK. *Družice a business.* Mladá fronta. 24. října 1957. roč. 13. č. 256. s. 1.
[122] TOMEK, Petr. *Ztracený Měsíc – kniha z časů bez lunárních expedic*. Praha: Beletris, 2008. 319 s. ISBN 978-80-87105-08-5.
[123] publikované titulky na obrazovém materiálu byly například – *Space Age is Here, Russia Wins the Race, Russia Launchces a Moon*. Mladá fronta. 9. října 1957. roč. 13. č. 242. s. 1.
[124] např. viz. příloha č. 1
[125] Personifikace jako aplikace lidských vlastností neživým věcem se zde projevuje v ilustraci lidského obličeje, čepice s kšiltem, popřípadě lidských končetin neživému satelitu.
[126] PACNER, Karel. *Kolumbové vesmíru – 1. díl – Souboj o Měsíc*. Praha: Paseka, 2006. 404 s. ISBN 80-7185-651-7.

s expresivním názvem *Sputnik – šok století „Dne 4. října 1957 mohli Američané vzhlédnout k nebi, kde se vesmírem vznášel sovětský satelit. Jeho existence a úspěch měly devastující vliv na veřejné mínění v USA. I když byl Sputnik bezpilotní, jeho příběh je intenzivně lidský.*“[127] Vypuštění Sputniku bylo přirovnáváno k „*začátku nové epochy lidstva*“[128], čtenářům bylo sdělováno, že „*prožívají dějinné chvíle úspěchu státu, který stojí v čele boje světa za mír; ne válka, atomové bomby a zastrašování lidí, ale mír, technika, ulehčující práci a štěstí lidí, je cílem politiky zemí socialistického tábora v čele se Sovětským svazem.*“[129] Ze zahraničního tisku byly v československém tisku prezentovány věty jako „*Revoluce roku 1957*“, „*Obrovská revoluční událost ve vědě*“, „Umělá *družice – morální podpora arabských zemí*“, „*Sovětský svaz otevřel novou éru v dějinách lidstva*“, „*Skvělé uplatnění gigantických rozměrů*“ atd.[130]

Rudé právo informovalo o prvním satelitu Sputnik po dobu 13 dní, Mladá fronta 21 dní. Články v obou denících byly velmi podobné vzhledem k využitým zdrojům. Mezi ně patřila především agentura TASS, následně ČTK. Mnoho zpráv a článků bylo otištěno bez uvedení jména autora. Zprávy vlastních zahraničních zpravodajů byly otištěny jen výjimečně. K hlavním tématickým okruhům, kterými se zprávy zabývaly, patřilo, vedle základních technických informací o družici, informování o reakcích ze světa, například z tiskové konference s americkým prezidentem Dwightem Eisenhowerem, dále informace o pozorováních z domova, interview s významnými vědci a nakonec i zajímavosti spojené s vypuštěním družice. Velmi běžné bylo parafrázování a citování zahraničních deníků. V Deníku Mladá fronta bylo uveřejněno více obrazového materiálu, text a především titulky zpráv byly zvýrazňovány pomocí červené barvy. U obou deníků je třeba také upozornit na zpoždění v informování čtenářů. První zpráva o Sputniku se v československých

[127] DICKSON, Paul. *Sputnik: the shock of the century.* New York: Berkley Books, 2003. 310 s. ISBN 0425188434 9780425188439. s. 10 – 15.
[128] ČT. *Začátek nové epochy lidstva*. Mladá fronta. 6. října 1957. roč. 13. č. 235. s. 7.
[129] ARNOLD, Antonín. *Prožíváme dějinné chvíle*. Rudé právo. 16. října 1957. roč. 37. č. 288. s. 2.
[130] NESG. *Co píší ve světě o družici*. Mladá fronta. 9. října 1957. roč. 13. č. 242. s. 1.

denících objevila až 6. října 1957, kdežto zahraniční deníky ji otiskly už 5. října 1957.[131]

V zahraničním tisku se dostala zpráva o vypuštění Sputniku na titulní stránky deníků. Zprávy byly především plné ohromení z neočekávaného překvapení, které Sověti vypuštěním Sputniku připravili. Magazín Time vydal článek s titulkem *Red Moon Over the U.S.*[132], na titulní straně New York Times vyčníval titulek „*Soviet Fires Earth Satellite Into Space; It Is Circling The Globe at 18 000 M.P.H.; Sphere Tracked In 4 Crossings Over U.S.*“[133], v deníku Welch Daily News svítil titulek „*Russians Win Race To Launch Earth Satellite.*“[134] V Británii Sunday Telegraph vyjádřil naději, že Spojené státy brzy Sovětský svaz v dobývání vesmíru předčí, nebo rakouský deník Die Presse vyslovil obavu, zda nebude sovětská družice namísto deklarovaných vědeckých záměrů počátkem války na kosmické úrovni.[135] Sovětská družice vzbouřila americký tisk a novináři začali klást nepříjemné otázky. Proč ještě nedostartoval Vanguard? Jak to, že původní rozpočet 11 milionů dolarů bude více než desetkrát překročen? Mají vůbec pracovníci Námořní výzkumné laboratoře dostatek zkušeností s takovými úkoly? A proč nebyl vybrán projekt Orbiter?[136] Jak již bylo uvedeno v předchozích odstavcích, právě tyto nepříjemné otázky a spekulace o neúspěchu USA byly velmi často citovány ze světových deníků na stránkách Rudého práva a Mladé fronty. Ve svých oficiálních prohlášeních se Bílý dům snažil tento obrovský úspěch Sovětského svazu bagatelizovat. Prezident Eisenhower prohlásil, že „*americký program prací na přípravě umělé družice nebyl nikdy závodem s ostatními státy /.../ práce na vývoji raketového systému, nutného k vypuštění družice, byly úmyslně oddělovány od vývoje*

[131] například The Times nebo New York Times
[132] *Red Moon Over the U.S.* Time, 14. října 1957. [online]. [cit. 2. 5. 2010]. dostupné z < http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,862748-2,00.html>
[133] *Soviet Fires Earth Satellite Into Space; It Is Circling The Globe at 18 000 M.P.H.; Sphere Tracked In 4 Crossings Over U.S.* New York Times. 5. října 1957. vol. CVII. No. 36414.
[134] *Russians Win Race To Launch Earth Satellite*. Welch Daily News. 5. října 1957.
[135] DICKSON, Paul. *Sputnik: the shock of the century.* New York: Berkley Books, 2003. 310 s. ISBN 0425188434 9780425188439.
[136] PACNER, Karel. *Kolumbové vesmíru – 1. díl – Souboj o Měsíc*. Praha: Paseka, 2006. 404 s. ISBN 80-7185-651-7. s. 137.

řiditelných balistických střel. /.../ Sovětský svaz prý podle něj dosáhl pouze politické a nikoli vědecké převahy nad Spojenými státy.“[137] *„Ve skutečnosti prezidenta tahle situace velice trápila, ale jako vojevůdce se zkušenostmi z druhé světové války hrál před americkou veřejností a sovětskou konkurencí naivku, který význam Sputniku nepochopil. Samozřejmě musel počítat s tím, že za takovou lehkomyslnost ho budou mnozí nelítostně kritizovat.*“[138] Následně prezident požadoval, aby start amerického Vanguardu byl uskutečněn ještě téhož roku kvůli tomu, aby se poté mohlo uvádět, že SSSR a USA vypustily své umělé družice ve stejném roce. Ve svých pamětech pak napsal, že sovětský vědecký úspěch byl velmi překvapivý a impozantní.[139] Ihned po vzletu rakety se Sputnikem si však nikdo ze sovětských vědců neuvědomil, jaký má tato událost převratný význam.[140] Teprve ohromný ohlas, jaký tento počin vyvolal na Západě, je probudil.[141] Vzbuzená panika ve státech západního bloku vedla ke vzniku mnoha firem specializujících se na stavby rodinných protiatomových krytů, prodej protiradiačních obleků a plynových masek. Tato panika byla založena především na argumentu, že Sovětský svaz disponuje raketou, která je technicky schopná nést atomovou bombu na vzdálenost několika tisíc kilometrů narozdíl od amerických raket, které neměly zdaleka takový dolet. Psychologický dopad vypuštění Sputniku si uvědomovala sovětská propaganda, která se nesnažila Sputnik démonizovat, ale prezentovala jej jako pokrok mírové vědy.[142] Dokumentuje to například text v článku Rudého práva *„Mnohé západní listy posuzují vynikající úspěch sovětské vědy z vojenského hlediska. Snaží se utlumit především vědecký význam vypuštění umělé družice zdůrazňováním vojenských aspektů.*“[143] Nikita Chruščov přišel na to, že

[137] ČT. *Eisenhower o sovětské umělé družici.* Mladá fronta. 11. října 1957. roč. 13. č. 244. s. 3.
[138] PACNER, Karel. *Kosmičtí špioni*. Praha: Albatros, 2005. 283 s. ISBN 80-00-01686-9. s. 61.
[139] TAUBMAN, Philip. *Tajné impérium: Eisenhower, CIA a skrytý příběh americké špionáže.* Praha: BB Art, 2005. 428 s. ISBN 80-7341-604-2.
[140] jak uvádí Petr Tomek „První zprávy v sovětském tisku nebyly nijak velkolepé – Sputnik se dostal na zadní strany mezi jiné kuriozity.“ in TOMEK, Petr. *Ztracený Měsíc – kniha z časů bez lunárních expedic*. Praha: Beletris, 2008. 319 s. ISBN 978-80-87105-08-5. s. 42.
[141] PACNER, Karel. *Kolumbové vesmíru – 1. díl – Souboj o Měsíc*. Praha: Paseka, 2006. 404 s. ISBN 80-7185-651-7. s. 140 – 141.
[142] TOMEK, Petr. *Ztracený Měsíc – kniha z časů bez lunárních expedic*. Praha: Beletris, 2008. 319 s. ISBN 978-80-87105-08-5.
[143] RP. *Triumf sovětské vědy vzrušuje celý svět*. Rudé právo. 8. října 1957. roč. 37. č. 280. s. 1.

sovětské rakety pohání do vesmíru socialismus. Utajování informací kolem Sputniku a sovětské vědy nepřestalo ani po vypuštění družice, a to dokonce ani po žádosti švédské Akademie věd, která chtěla znát jméno konstruktéra první družice kvůli nominaci na Nobelovu cenu. Jméno hlavního konstruktéra Koroljova zůstalo utajeno a Chruščov odpověděl, že otcem družice je *„všechen sovětský lid.“*[144] Stejně tak zůstala utajena existence rakety R-7, která Sputnik na oběžnou dráhu vynesla, ta byla totiž vojenským tajemstvím. TASS ovšem uvedl, že jde o výsledky vojenských výzkumů, čímž vyvolal ještě větší spekulace o tom, zda SSSR disponuje ještě mnohem pokročilejšími zbraněmi.[145]

4.2 SPUTNIK 2 SE PSEM JMÉNEM LAJKA

Sovětští konstruktéři nezaháleli a už necelý měsíc po vypuštění první družice ji následoval nad planetu Zemi Sputnik 2. Navíc do lehkého rámu v přední části nosné rakety byla instalována hermetická kabina vybavená vším potřebným k životu psa, což byl nezbytný klimatizační systém, zásoby krmiva a přístroje, sledující stav zvířete, respektive to byl teoretický předstupeň podmínek podpory života pro člověka. Družice dále nesla telemetrický systém, dva radiomajáky a další vědecké přístroje. Fenka Lajka se tak stala prvním živým pasažérem, který cestoval do vesmíru, a tím pádem také pravděpodobně nejznámějším[146] psem na světě.[147] Vypuštění druhého Sputniku bylo opět považováno za senzaci. Lajka a Sputnik 2 se opět dostali na první stránky novin na *celém světě*. Druhý Sputnik odstartoval dne 3. listopadu 1957. Navíc byl mnohonásobně těžší, vážil 508 kg. Už při vypuštění prvního Sputniku byli zahraniční vědci překvapeni jeho vysokou váhou. Toto překvapení bylo u druhé družice ještě větší

[144] PACNER, Karel. *Kolumbové vesmíru – 1. díl – Souboj o Měsíc*. Praha: Paseka, 2006. s. 140 – 141.
[145] [145] TOMEK, Petr. *Ztracený Měsíc – kniha z časů bez lunárních expedic*. Praha: Beletris, 2008. 319 s. ISBN 978-80-87105-08-5.
[146] viz. příloha č. 3
[147] PACNER, Karel. *Kolumbové vesmíru – 1. díl – Souboj o Měsíc*. Praha: Paseka, 2006. 404 s. ISBN 80-7185-651-7. s. 142. a VÍTEK, Antonín. *Sputnik 2.* [online]. 2007. [cit. 25. 4. 2010]. dostupné z <http://www.lib.cas.cz/space.40/INDEX1.HTM>

– to, že Sovětský svaz dokázal vypustit do vesmíru družici takovýchto rozměrů a hmotnosti.

Hlavní konstruktér Sergej Koroljov původně počítal s tím, že pes poletí až ve Sputniku 3, avšak kvůli propagandistickým účelům k čtyřicátému výročí velkého Října požadovaným vedením SSSR musel svoje pláni změnit a let psa do vesmíru uspíšit. Do užšího výběru byli zařazeni čtyři psi, všichni zatoulanci. Vybrána byla Kudrjavka, později přejmenována na Lindu, poté na Limončika. Tisková agentura TASS nakonec psala o Lajce. Pes přežil start, přetížení během vypuštění a stav beztíže. Byl tu důkaz, že živý organismus může v těchto podmínkách existovat. Po pěti až sedmi hodinách už pes nevykazoval známky života - zemřel na stres a přehřátí. Lajka byla poslána do Vesmíru s vědomím, že už se z něj nevrátí.[148] Ve východním bloku byl čtyři dny před 40. výročím bolševické revoluce oslavován další úspěch. V západních zemích vyvolalo vypuštění Sputniku 2 s živým tvorem na palubě, mimo další obavy ze sovětské technické především vojenské vyspělosti, také debaty o zacházení se zvířaty v rámci vědeckého výzkumu.[149]

4.2.1 ZPRACOVÁNÍ TÉMATU V DOBOVÉM TISKU

První informace o vypuštění druhé družice kolem planety Země se objevila na stránkách Rudého práva již následující den 4. listopadu 1957. Deník otiskl článek s titulkem „*Kolem Země obíhá družice s živým tvorem.*“[150] Zdrojem zprávy byla ČTK a byla uveřejněna s nadtitulkem „*Dar sovětských vědců k 40. výročí Října.*“ První část článku obsahovala technické údaje o družici, druhá část se věnovala mediálním reakcím z různých zahraničních států a provedeným měřením signálů z družice na

[148] PACNER, Karel. *Jak Lajka před půl stoletím dobyla vesmír*. [online]. 3. listopadu 2007. [cit. 2. 5. 2010]. dostupné z <http://zpravy.idnes.cz/jak-lajka-pred-pul-stoletim-dobyla-vesmir-f13-/vedatech.asp?c=A071103_090351_vedatech_jan>
[149] ZAK, Anatoly. *The True Story of Laika the Dog*. [online]. 3. listopadu 1999. [cit. 3. 5. 2010] dostupné z <http://www.space.com/news/laika_anniversary_991103.html>
[150] ČTK. *Kolem Země obíhá družice s živým tvorem.* Rudé právo, 4. listopadu 1957. roč. 37. č. 306. s. 1.

různých místech světa. Druhá sovětská družice byla opět označena jako „*významný úspěch sovětské vědy*“, který se stal „*středem pozornosti celého světa*.“ V Mladé frontě byla první zpráva s názvem „*Velká družice krouží kolem Země*“[151] uveřejněna až v úterý 5. listopadu 1957. Zpoždění bylo způsobeno tím, že v pondělí deník nevycházel. Stejně jako v Rudém právu byl článek obohacen o nadtitulek ve znění „*Další dárek sovětských vědců ke 40. výročí Října*.“ Na titulní straně byla navíc uveřejněna karikatura družic kroužících kolem Země, která poukazovala na to, že jsou obě sovětské a žádná americká.

Rudé právo informovalo o druhé družici v období od 4. listopadu 1957, do 8. listopadu to bylo každodenně, poté byly publikovány články s několikadenními přestávkami až do 26. listopadu. Po tomto datu se ještě v novinách objevily fotografie z nového sovětského filmu *Cesta ke hvězdám*[152] a poslední zpráva z 9. prosince 1957 se týkala ukončení činnosti nosné rakety družice.[153] Celkem bylo uveřejněno 31 článků, na titulní stranu deníku se dostaly 4 zprávy. Deník Mladá fronta uveřejnil celkem 18 článků týkajících se druhé družice, v porovnání s Rudým právem to bylo mnohem méně. Mladá fronta psala o Sputniku 2. od 5. listopadu 1957 každodenně po tři dny, v následujících dnech byly uveřejňovány články s několikadenními přestávkami až do 1. prosince. Největší zastoupení z tématického hlediska měly informace o zprávách ze zahraničí. Tématické rozdělení článků je zobrazeno v tabulce č. 2.

[151] TASS. *Velká družice krouží kolem Země*. Mladá fronta. 5. listopadu 1957. roč. 13. č. 264. s. 1.
[152] in Rudé právo. 3. prosince 1957. roč. 37. č. 335. s. 1.
[153] ČTK. *Nosná raketa první umělé družice Země přestala létat*. Rudé právo, 9. prosince 1957. roč. 37. č. 341. s. 3.

***tabulka. č. 2** – počty článků v denících rozdělené podle tématických obsahů*

téma článku	**Rudé Právo**	**Mladá fronta**
družice	6	6
komentáře a reakce z domova	3	2
komentáře a reakce ze světa	14	7
věda a vesmír obecně	8	3
celkem	**31**	**18**
obrazový materiál	21	9

Zprávy informující o reakcích na událost ze zahraničí měly nejvyšší zastoupení a mnohem četnější než při informování o vzletu Sputniku 1. V Rudém právu to bylo přibližně 45 % všech uveřejněných článků. Opět byly citovány zahraniční deníky a zahraniční představitelé. Otištěny byly například články s titulky *„Celý pokrokový svět s obdivem vzhlíží k Sovětskému svazu“*[154] nebo *„Družice stále středem pozornosti – Panika ve Washingtonu neochabuje.“*[155] Bylo uvedeno, že *„v tisku v USA vládne hluboký zmatek nad sovětskými ohromnými úspěchy a nad zhroucením se amerického nimbu technické a vědecké světové superiority.“*[156] V komentářích byla opěvována technická vyspělost Sovětského svazu. *„Vypuštění tohoto druhého měsíce, který je šestkrát těžší a obíhá ještě o 600 kilometrů výše, nad slunce jasněji ukazuje, jak bezpečně ovládá Sovětský svaz vysílání střel až do prostorů, které ještě včera byly pro člověka nedosažitelné, nemyslitelné. Každý, teď už opravdu každý, musí chtěj nechtěj vidět, že Sovětský svaz má takovou vědu, takovou techniku a takové prostředky, které mu dovolují úžasným způsobem pokračovat v tom, po čem se v Americe teprve touží, co tam doufají za nějakou dobu teprve začít.“*[157] Texty opět přirovnávaly akt vypuštění družice k vyhranému závodu nad Spojenými státy americkými a využívaly postupy

[154] POTLESK. *Celý pokrokový svět s obdivem vzhlíží k Sovětskému svaz.* Rudé právo. 4. listopadu 1957. roč. 37. č. 306. s. 2.
[155] NESG. *Družice stále středem pozornosti*. Mladá fronta. 7. listopadu 1957. roč. 13. č. 266. s. 4.
[156] NESG. *Oslavy 40. výročí Října a sovětský měsíc*. Rudé právo. 8. listopadu 1957. roč. 37. č. 310. s. 2.
[157] FRANĚK, Jiří. Druhá....!. Rudé právo, 4. listopadu 1957. roč. 37. č. 306. s. 3.

žurnalistiky determinované politickou situací a existencí studené války - „*Světový ohlas velké družice směřuje proti politice s posice síly*“[158] nebo „*Druhá družice zasadila ránu americkému chvástání.*“[159]

Mezi zprávami byly například uveřejněny i spekulace amerických vědců, kteří nevěřili informacím, že SSSR použil k pohonu nosných raket nového paliva. Spekulace byly autorem v článku přetransformovány na obavy z toho, že „*sovětští vědci předstihli buržoazní vědce i v oboru praktického využití paliv.*“[160] Otištěn byl také článek, který informoval čtenáře o vzniku nového sovětského filmu *Cesta ke hvězdám*.[161]

Zásadním tématem uveřejněných textů byla fenka Lajka, konkrétně její poslání v rámci vědeckého výzkumu ukončené její smrtí. Už 4. listopadu 1957 uvedl Jiří Franěk ve svém komentáři[162] - „*Je docela možné, že se už zítra ozvou ze Západu i hlasy lítosti nad psem v družici. Vždyť nějaké anglické dámy s razítkem svého spolku pro ochranu zvířat proti něčemu takovému už předem protestovaly /../ Při svých pokusech s vodíkovými pumami v Tichomoří, v Austrálii, ale i v samé americké Nevadě nedbali páni imperialisté nikoli snad na bezpečnost psů, ale ani na bezpečnost lidí. Na Marshallových ostrovech, které jsou dnes pod správou USA, slézají domorodcům vlasy a rozkládá se jim krev /../ Ať tedy pánové rozhodně raději mlčí o jednom psu, který byl vyslán směrem ke hvězdám v zájmu dalšího gigantického pokroku lidstva! A kterému se možná v těchto okamžicích vede v jeho hermetické kabince líp, než nějakému nezaměstnanému na periferii New Yorku nebo Londýna.*“ 7. listopadu 1957 byla

[158] RP. *Světový ohlas velké družice směřuje proti politice s posice síly.* Rudé právo, 6. listopadu 1957. roč. 37. č. 308. s. 1.
[159] NESG. *Druhá družice zasadila ránu americkému chvástání.* Rudé právo, 6. listopadu 1957. roč. 37. č. 308. s. 2.
[160] ČT. *Zabývají se záhadou nové pohonné látky*. Mladá fronta. 6. listopadu 1957. roč. 13. č. 265. s. 1.
[161] NESG. *Nový sovětský film „Cesta ke hvězdám*“. Rudé právo. 10. listopadu 1957. roč. 37. č. 312. s. 3.
[162] FRANĚK, Jiří. Druhá....!. Rudé právo, 4. listopadu 1957. roč. 37. č. 306. s. 3.

v Rudém právu[163] položena otázka, zda se Lajka vrátí živa na zemi. „*Osud psíka Lajky*“ byl předmětem velkého zájmu. Na tuto otázku odpovídal ředitel moskevského planetária, který čtenáře ujistil, že „*byla učiněna všechny opatření, aby se Lajka dostala bezpečně na Zemi. Stane se tak pomocí katapultu.*“ Jeho slova ještě byla podpořena slovy britského profesora „*Nebyl bych příliš překvapen, kdyby se pes vrátil na Zemi*.“ Podle názoru ředitele jednoho newyorského výzkumného ústavu „*nebyl pes svým výletem nijak vyděšen, naopak měl v družici poměrné pohodlí, neboť byl ke svému úkolu potřebně vycvičen*.“ Obhajoby využití psa pro výzkumné účely uveřejněné v tiskovinách měly často zlehčující až zesměšňující nádech. Komentář s názvem „Podezřelá starostlivost“[164] uvádí jako příklad „*anglickou lady, která dostala z družice se psem hysterický záchvat a nazvala ji absolutním skandálem*“ a zakončuje větami „*láska ke zvířatům je pěkná věc. Avšak musí být na místě. A hlavně se za ní nesmí skrývat průhledné rozčarování nad tím, jak ironicky poznamenává Daily Worker, že pes štěká rusky.*“ Ještě týden po vypuštění Sputniku 2 informovalo Rudé právo, že „*kolem zeměkoule obíhá s obrovskou rychlostí první živý tvor ve vesmíru. Bylo učiněno vše pro to, aby se první cestovatelka cítila ve vzduchu jako na Zemi.*“ Ti, kteří s vysláním psa do vesmíru nesouhlasili, byli označeni za „*nepřátele a pokrytce ze zahraničí, náhle milovníky psů, kteří demonstrativně oplakávají čtvernohou cestovatelku. Mlčeli však, když Američané při zkoušce atomové bomby zahubili veliké množství zvířat.*“[165] 14. listopadu byli čtenáři Rudého práva utvrzeni v tom, že „*není pochyb, že několikadenní získané údaje z pozorování psa ukazují, že stav zvířete byl po dobu celého pokusu uspokojivý.*“[166] Informace se změnily až 17. listopadu 1957 po tiskové konferenci sovětských akademiků. Ti uvedli – „*je jasné, že jakmile se vyčerpaly energetické zdroje a přestala fungovat příslušná aparatura /../ byl tím zpečetěn i osud pokusného zvířete /../ je nezbytné, aby byly přinášeny takové oběti, ale*

[163] RP. *Světový ohlas velké družice směřuje proti politice s posice síly.* Rudé právo, 6. listopadu 1957. roč. 37. č. 308. s. 1.
[164] JM. *Podezřelá starostlivost*. Rudé právo. 7. listopadu 1957, roč. 37. č. 309. s. 9.
[165] VOLKOVÁ, Irina. *Živý tvor ve vesmíru*. Rudé právo. 10. listopadu 1957. roč. 37. č. 312. s. 3.
[166] NESG. *Druhá sovětská umělá družice Země*. Rudé právo. 15. listopadu 1957. roč. 37. č. 317. s. 4.

aby se tak dělo bez zbytečného trápení zvířete /../ s návratem Lajky se nepočítalo a nijaké přípravy pochopitelně nebyly podniknuty, protože nebyla záruka úspěchu.“[167] Uveřejněné informace nebyly nijak komentovány. A také nebyly uvedeny informace, že Lajka zemřela během prvních sedmi hodin v družici a tedy že přesvědčování čtenářů uveřejňované po 13 dní v tisku nebylo pravdivé. Také bylo popřeno, že by trpěla bolestmi, což je vzhledem k informacím ze současné doby považováno za velmi pravděpodobné.[168] Morálním hlediskům využití Lajky k výzkumu vesmíru se věnovalo přibližně 36 % uveřejněných článků.

V obrazovém materiálu převažovaly na stránkách deníků kresby a schémata nad fotografiemi. Celkem bylo uveřejněno 11 kreslených karikatur či vtipů, na nichž byla například zobrazena *tzv. kosmická kopaná*, ve které už USA prohrávají 2:0[169] nebo voják Švejk, který pro Američany vyšlechtil speciálně miniaturní plemeno psa, který by se vešel do jejich družice.[170] Dále byly zobrazeny náčrty raket, satelitu, sluneční soustavy a fotografie Lajky. V deníku Mladá fronta opět byly využity u důležitých článků titulky zvýrazněné červenou barvou, především na první straně deníku. Rudé právo zůstalo černobílé.

4.3 NEÚSPĚCH RAKETY VANGUARD A VYPUŠTĚNÍ PRVNÍ DRUŽICE EXPLORER

Kvůli požadavku prezidenta Eisenhowera na vypuštění americké družice do konce roku 1957 byl start Vanguardu s malou zkušební družicí, která byla novináři vzhledem ke své velikosti překřtěna na grapefruitovou, stanoven nejprve na 4. prosince, kvůli technickým problémům nakonec odložen na 6. prosince 1957.

[167] ŠÍP, Emil. *Kdy poletí člověk do vesmíru?*. Rudé právo. 17. listopadu 1957. roč. 37. č. 319. s. 6.
[168] TUČEK, Josef. *Pes Lajka ve vesmíru: Nezáviděníhodné prvenství.* [online]. 3. 11. 2007. [cit. 5. 5. 2010]. dostupné z <http://aktualne.centrum.cz/veda/clanek.phtml?id=512959>
[169] SVOBODA, Jiří. Mladá fronta. 6. listopadu 1957. roč. 13. č. 265. s. 1.
[170] ŽÁČEK, Z. Rudé právo. 13. listopadu 1957. roč. 37. č. 315. s. 3.

Tou dobou už za sebou měl projekt více než šest neúspěšných pokusů této nosné rakety, sedmý úspěšný proběhl 23. října a raketa podle plánu bezchybně vzlétla. Start 6. prosince však neproběhl úspěšně. *„Raketa se v oblaku ohně a kouře zvedla z rampy, ve výšce kolem 1 metru zaváhala a po dvou sekundách se zřítila zpět. Následovala exploze, aerodynamický kryt i s družicí se odlomil a dopadl pár metrů od rampy. Družice sice dál pípala, ale byla natolik poškozená, že se už nedala znovu použít.*“[171]

Porážka Vanguardu byla definitivní a plán vypuštění družice se dostal do rukou už výše zmíněného druhého výzkumného týmu raket Redstone v čele s konstruktérem Wernherem von Braunem. Ten už měl zkonstruovanou čtyřstupňovou variantu rakety Jupiter-C. Aby byla zmírněna souvislost s vojenskými programy byla přejmenována na Juno 1. První americká umělá družice Explorer tak byla úspěšně vypuštěna v noci z 31. ledna na 1. února 1958.[172] Družice byla díky výkonu rakety vynesena na vyšší dráhu, což mělo zásadní důsledky z vědeckého hlediska. Byla tak poprvé zjištěna existence radiačních pásů, což byl jeden z největších přínosů Mezinárodního geofyzikálního roku.[173]

4.3.1 ZPRACOVÁNÍ TÉMATU V DOBOVÉM TISKU

Po jednoznačných úspěších Sovětského svazu, které byly ale naopak očekávány od Spojených států, byly komentáře především amerického, ale i světového tisku kritické. Dovršením mediální potupy USA byl právě neúspěšný start rakety Vanguard. Její vypuštění přenášely v přímém přenosu televizní stanice, navíc následující den připadl na výročí útoku na Pearl Harbor.[174] Zprávy v západním tisku byly zdrcující,

[171] PACNER, Karel, VÍTEK, Antonín. *Půlstoletí kosmonautiky*. Praha: Epocha, 2008. 471 s. ISBN 978-80-87027-71-4. s. 33.
[172] WADE, Mark. *Explorer*. [online]. 1997 - 2008. [cit. 5. 5. 2010]. dostupné z <http://www.astronautix.com/project/explorer.htm>
[173] PACNER, Karel, VÍTEK, Antonín. *Půlstoletí kosmonautiky*. Praha: Epocha, 2008. 471 s. ISBN 978-80-87027-71-4. s. 37.
[174] GREEN, Constance. *VANGUARD - A HISTORY*. [online]. [cit. 5. 5. 2010]. dostupné z <http://history.nasa.gov/SP-4202/toc2.html>

přinášely rozmrzelá konstatování. Vanguard byl ve zprávách označen jako *kaputnik*, *flopnik* nebo *puffnik*.[175]

Československý tisk rozebíral neúspěch a obavy Spojených států amerických například v komentáři „*Náměsíčné úvahy v USA*." Byl to jeden z článků Přemysla Tvaroha, ve kterém se věnoval americkým spekulacím o plánech letu na Měsíc. „*Sotva se objevil na obloze malý sovětský měsíček, musí už američtí pohlaváři myslet na velký Měsíc. V USA dnes mají velké obavy, že to budou sovětští lidé, kteří jako první zaklepou na měsíční bránu.*"[176] V jiném komentáři bylo ironicky konstatováno, že „*existuje ještě třetí sputnik, americký, který dokáže všechno jen ne létat /../ američtí strůjci umělých nebeských těles si byli tak jisti, že nemohou být nikým předstiženi, že si už před rokem přisvojili pro svou družici právo prvorozeného /../ Američané mluvili, Rusové mlčeli a v tichosti pracovali a zvítězili svým sputnikem nad jakoukoliv konkurencí.*"[177]

Informace o americkém neúspěchu byly popsány v osmi článcích v Rudém právu a sedmi článcích v Mladé frontě. Nejdříve se psalo o dalších odkladech startu americké družice. Ten byl prý způsoben mimo jiné „*únavou techniků, neboť pracovali nepřetržitě 30 hodin a opětovné naplnění rakety palivem by od nich vyžadovalo takové úsilí, že stupeň jejich únavy by mohl ohrozit úspěch pokusu.*" Start rakety byl označen jako „*pokus, který má sloužit k vyzkoušení raket a u kterého se vůbec nedá předem určit, zda se umělá družice dostane do oběhu kolem zeměkoule.*"[178]

[175] Online Etymology Dictionary. *Sputnik*. [online]. 2001 – 2010. [cit. 5. 5. 2010]. dostupné z <http://www.etymonline.com/index.php?term=sputnik>
[176] TVAROH, Přemysl. *Náměsíčné úvahy v USA.* Rudé právo. 12. listopadu 1957. roč. 37. č. 314. s. 3.
[177] NESG. *Americký sputnik*. Rudé právo. 7. listopadu 1957, roč. 37. č. 309. s. 9.
[178] ČTK. *Vypuštění americké umělé družice znovu odloženo*. Rudé právo. 6. prosince 1957. roč. 37. č. 338. s. 3. doslovné informace byly uvedeny taktéž v Mladé frontě - ČT. *Nepříznivý vítr pro Vanguard*. Mladá fronta. 6. prosince 1957. roč. 13. č. 291. s. 1.

Po výbuchu družice otiskla Mladá fronta článek s nadpisem „*Těžký debakl americké vědy a techniky: VYBOUCHLA.*“ Neúspěch byl přirovnáván k „naprostému krachu“, „*trpkému a hlubokému zklamání*“[179], „*rozčarování, rozpačitosti a zděšení*“[180] nebo jako „*vlna deprese*.“[181] Deník Mladá fronta uveřejnil na titulní straně ze dne 8. prosince 1957 uprostřed stránky krátký článek s rozměrově největším titulkovým nadpisem zvýrazněným navíc červenou barvou „*Eisenhower zklamán.*“[182] Články uváděly, že „*americký prestiž klesl jako dosud nikdy...*“[183], vypuštění družice bylo označeno jako „*washingtonská sportka kolem americké družice*.“[184] Redaktoři československých deníků nemuseli vymýšlet vlastní texty o neúspěchu USA, stačilo jim využít zpráv ze zahraničního tisku, především amerického, který své vědce a velitele sám vykresloval v negativním světle. Odkazy a parafráze zahraničního tisku se objevily ve 40 % uveřejněných článků. I v československém tisku byly uvedeny posměšné přezdívky pro Vanguard jako „*prsknik*“ nebo „*blbnik*“.[185] Exploze rakety Vanguard byla označena za „*nejvíce publikovanou a nevíce pokořující událost v historii USA.*“[186] „*Tento neúspěch znamená, že přibližně 100 důstojníků v Pentagonu může klidně skočit z okna. USA se skutečně octly v trapné situaci, uvedl jistý republikánský senátor.*“ Její exploze podle orgánu italské komunistické strany svědčí o tom, že „*vypuštění umělé družice nemůže provést kdokoliv*.“[187] Zveřejněny byly v obou denících také fotografie s ohněm způsobeným výbuchem rakety. V Mladé frontě byla na titulní straně z 6. prosince 1957 vedle článku o odkladech startu rakety uveřejněna kresba dámy s kloboučkem, na kterém je umístěna miniatura družice s popiskem „*Méně starostí než Američané mají s družicí ve Francii. Už jich tu*

[179] NESG. *Americká raketa s družicí vybuchla při startu*. Rudé právo. 7. prosince 1957. roč 37. č. 339. s. 1.
[180] NESG. *V USA rozčarování, rozpačitost a zděšení*. Rudé právo. 8. prosince 1957. roč. 37. č. 340. s. 4.
[181] NESG. *Vlna deprese mezi západními delegáty v OSN*. Mladá fronta. 7. prosince 1957. roč. 13. č. 292. s. 2.
[182] NESG. *Eisenhower zklamán*. Mladá fronta. 8. prosince 1957. roč. 13. č. 293. s. 1.
[183] NESG. *Americký prestiž klesl jako dosud nikdy.*. Mladá fronta. 10. prosince 1957. roč. 13. č. 295. s. 2.
[184] ČT. *Nepříznivý vítr pro Vanguard*. Mladá fronta. 6. prosince 1957. roč. 13. č. 291. s. 1.
[185] NESG. *Zklamání i rozhořčení.* Mladá fronta. 8. prosince 1957. roč. 13. č. 293. s. 2.
[186] NESG. *Americká raketa s družicí vybuchla při startu*. Rudé právo. 7. prosince 1957. roč 37. č. 339. s. 1.
[187] ČTK – RP. *Zklamání v USA z neúspěšného startu družice*. Rudé právo. 8. prosince 1957. roč. 37. č. 340. s. 3.

vypustili řadu v podobě dámských kloboučků. Kterou družici si kloboučníci vybrali za model? Americká to asi nebude, protože na téhle je zpodobněna i Lajka.“[188]

První informace o družici Explorer se objevila v deníku Rudé právo 31. ledna 1958 v článku „*Americký buržoazní list přiznává: Raketa Jupiter – C vyrobena podle německého vzoru.*“[189] Byl doplněn o podtitulek „*Zatímco americká družice ještě nevzletěla, generál Boushey blouzní o vojenské základně na Měsíci*.“ Text uváděl zprávu informací o opětovném odložení vypuštění americké družice. Jeho celkové vyznění bylo spíše negativní, upozorňoval na nacistický původ hlavního konstruktéra amerických raket Wernhera von Brauna a neustálé dezinformování z americké strany – „*povýšenost a velkohubost je pro většinu americké generality stejně příznačná jako nedostatek skromnosti.*“ Pouze jediný článek o družici Explorer v Rudém právu měl neutrální vyznění. Byl to ten, který popisoval podrobné technické údaje o družici, i tak bylo v jeho podtitulku připomenuto, že konstruktérem rakety je Němec.[190] Další měly negativní zabarvení – poukazovaly na předchozí neúspěchy, odklady startu, nacistický původ hlavního konstruktéra raket atd. Bylo také uvedeno poslání družice, a tím byla služba míru.[191] Přesné počty zveřejněných článků jsou uvedeny v tabulce č. 3. V Mladé frontě zářily titulky „*Po dlouhém úsilí*“[192] nebo „*Konečně.*“[193] Otištěn byl také kreslený vtip týkající se tvaru družice, který nebyl kulovitý a tedy stejný jako sovětský, ale tubovitého tvaru[194], a shrnující tabulka porovnávající všechny tři vypuštěné družice z hlediska technických údajů.[195]

[188] NESG. *Vzor pro módní salony?* Mladá fronta. 6. prosince 1957. roč. 13. č. 291. s. 1.
[189] NESG. *Americký buržoazní list přiznává: Raketa Jupiter – C vyrobena podle německého vzoru.* Rudé právo. 31. ledna 1958. roč. 38. č. 31. s. 3.
[190] ČTK. *První americká družice vypuštěna.* Rudé právo. 1. února 1958. roč. 38. č. 32. s. 1.
[191] TVAROH. Přemysl. *Družice musí sloužit míru*. Rudé právo. 4. února 1958. roč. 38. č. 35. s. 3.
[192] ČT. *První americká družice vypuštěna po dlouhém úsilí.* Mladá fronta. 2. února 1958. roč. 14. č. 29. s. 1.
[193] DM. *naše poznámka – konečně*. Mladá fronta. 2. února 1958. roč. 14. č. 29. s. 2.
[194] viz. příloha č. 1
[195] NESG. *Porovnejte*. Mladá fronta. 2. února 1958. roč. 14. č. 29. s. 2.

***tabulka č. 3** – počet zpráv informujících o uvedených tématech v jednotlivých denících*

téma	**Rudé Právo**	**Mladá fronta**
výbuch rakety Vanguard	8	7
vypuštění první americké družice Explorer	4	4

4.4 VÝZKUMY PŘED VSTUPEM ČLOVĚKA DO KOSMU

Po vypuštění Sputniku 2 se živým tvorem na palubě bylo zřejmé, že dalším milníkem dobývání vesmíru bude let člověka. Mezitím však bylo prioritním cílem Sovětského svazu vytvoření špionážní družice pro fotografickou rozvědku. Americký prezident měl naopak zájem na obnovení americké prestiže a uvědomoval si zásadní význam vesmírných závodů pro pozici USA ve světě. Úspěchy sovětského kosmického výzkumu byly nadsazovány především vzhledem k neustále utajovaným neúspěchům.[196] Impuls daný Sputnikem a celkovými úspěchy Sovětského svazu tak vedly k vytvoření americké kosmické agentury NASA. 29. července 1958 americký prezident Dwight Eisenhower podepsal *National Aeronautics and Space Act* a 1. října 1958 NASA začala fungovat.[197] O těchto událostech nebyla v československém denním tisku uveřejněna žádná zmínka. V roce 1959 byl spuštěn americký projekt *Mercury*, jehož cílem bylo vypuštění člověka do vesmíru. Přípravy včetně výběru vojenských pilotů byly otištěny na titulních stránkách deníků. Prezident Eisenhower ale před letem lidí do vesmíru upřednostňoval nepilotované lety, které byly mnohem levnější. Projekt Mercury podle něj neměl až takovou vědeckou hodnotu a tudíž ani prioritu.[198] Vypuštění člověka získalo v Sovětském svazu prioritu, až když se Nikita

[196] CALLAHAN, D., GREENSTEIN, F. The Reluctant Racer: Eisenhower and U.S. Space Policy. in *Spaceflight and the Myth of Presidential Leadership*, ed. R. D. Launius a H. E. McCurdy. Urbana: University of Illinois Press, 1997.
[197] LAUNIUS, Roger. *NASA History and the Challenge of Keeping the Contemporary Past.* [online]. [cit. 8. 5. 2010]. dostupné z <http://history.nasa.gov/launiuspharticle.pdf>
[198] COMPTON, W. D. *Where No Man Has Gone Before: A History of Apollo Lunar Exploration Missions*. Washington: NASA. [online]. 1989 [cit. 9. 5. 2010]. dostupné z <http://history.nasa.gov/SP-4214/contents.html>

Chruščov dozvěděl, že se o to pokouší Američané a řekl: „*Člověka musíme vypustit nejdřív my, to je pro socialismus nejdůležitější úkol!*“[199]

Od roku 1958, kdy za sebou obě země měly úspěšně vypuštěné družice, do roku 1961 proběhlo mnoho úspěšných i neúspěšných pokusů ve vesmírném prostoru, byly vypuštěny desítky dalších družic, a to především na americkém kontinentu. Pokračovalo se v programu Vanguard, Explorer, Sputnik, byly vypuštěny pokusné objekty jako například Pioneer, Score, Discoverer, Luna, Echo, Marsnik atd.[200] Družice se staly běžnou součástí vědeckého výzkumu i společnosti, a tudíž jim nebyl už věnován tak velký informační prostor v denním tisku. V únoru 1958 bylo informováno například o dalším výbuchu rakety Vanguard, která podle autora článku podala svůj standardní výkon.[201] Neúspěch další americké družice Explorer 2 byl mimo jiné znázorněn i kresleným vtipem.[202] Explorer 3 už nesla malý palubní magnetofon, který zaznamenával měření na pásek i v době, kdy byla družice mimo dosah pozemních stanic. Američané původně počítali s tím, že vypustí jenom dvě družice raketou Juno 1. Celkově využil Wernher von Braun raketu k šesti pokusným letům, jen polovina však byla úspěšná.[203] A v československém tisku bylo často polemizováno o významu vesmírného výzkumu[204] a jeho budoucnosti, o vědeckém poslání družic[205], často s poznatkem toho, že americké družice jsou vyvíjeny pro vojenské účely.[206]

Sovětské rakety byly vyslány k Měsíci, Venuši i Marsu. V programu Sputnik probíhaly přípravy na let člověka do vesmíru za pomoci dalších laboratorních zvířat,

[199] PACNER, Karel. *Kosmičtí špioni*. Praha: Albatros, 2005. 283 s. ISBN 80-00-01686-9. s. 69.
[200] VÍTEK, Antonín. *Velký katalog družic a kosmických sond.* [online]. 2009. [cit. 9. 5. 2010] dostupné z < http://www.lib.cas.cz/space.40/>
[201] ČTK. *Americký Vanguard podal svůj standardní výkon – zase vybuchl.* Mladá fronta. 6. února 1958. roč. 14. č. 33. s. 1.
[202] viz. příloha č. 1
[203] PACNER, Karel, VÍTEK, Antonín. *Půlstoletí kosmonautiky*. Praha: Epocha, 2008. s. 38.
[204] např. NESG. *Rakety ve vesmíru*. Mladá fronta. 26. ledna 1958. roč. 14. č. 25. s. 1.
[205] např. NESG. *Po stopách družic*. Rudé právo. 6. března 1958. roč. 38. č. 65. s. 2.
[206] např. ČT. *Americké družice pro válečné účely*! Rudé právo. 6. března 1958. roč. 38. č. 65. s. 2.

prvních průkopníků cest do vesmíru. V roce 1960 vypustili Sověti první pilotovanou vesmírnou loď.[207] Následovaly další lodě spolu s pokusnými fenkami – Bělkou a Střelkou v srpnu 1960, Včelkou a Muškou v prosinci 1960, Černuškou a Hvězdičkou v březnu 1961. V kosmických lodích byly také krysy, morčata, mikroby a další organismy. Pokusy se zvířaty dopadaly dobře a bylo konstatováno, že po vykonaných letech se nacházejí v uspokojivém stavu a plně si zachovávají životní činnosti.[208] Tisk pravidelně informoval o sovětských úspěších. Mladá fronta zveřejnila přehlednou tabulku, ve které prezentovala sovětské úspěchy *Od první družice po pátou kosmickou loď*.[209] Posléze byla tabulka upravena do podoby, ve které byly zařazeny i americké družice. Doplňoval ji komentář. „*Přestože Američané vynakládají nesmírné částky na to, aby dohnaly sovětský předstih, nijak se jim to zatím nedaří. Počet družic není rozhodující. Hlavní v raketové technice jsou jejich užitečné váhy a program výzkumů. Uplynulá léta ukázala, že právě plánovitá a cílevědomá metoda, kterou zvolili v pronikání do kosmického prostoru sovětští vědci, jim umožnila dosáhnout tak obrovských úspěchů. Socialistický společenský systém získal v řešení nejsložitějších současných vědeckých i technických úkolů jasné prvenství nad kapitalistickým systémem. Přiznávají to nakonec nepřímo i Američané.*“[210] Z pěti vypuštěných kosmických lodí se zdárně na Zemi vrátily tři, což se shodovalo s údaji v tisku. Objasněno však samozřejmě nebylo, že například třetí kosmická loď zanikla v atmosféře, protože ji odpálili sami Sověti. Když totiž selhal orientační systém lodi a motor navedl kabinu do atmosféry po příliš ploché dráze, hrozilo, že by mohla přistát mimo území SSSR. To nemohli vojáci dopustit, žádná družice nesměla spadnout na cizí území.[211] Nebo například byli čtenáři informováni o družici vypuštěné v únoru 1961, která podle uvedených informací splnila program výzkumu. Ve skutečnosti se toto těleso v důsledku selhání dodávky elektrického proudu pro časovací zařízení

[207] originálně *Kosmičeskij korabl'*
[208] VÍTEK, Antonín. *Velký katalog družic a kosmických sond.* [online]. 2009. [cit. 9. 5. 2010] dostupné z < http://www.lib.cas.cz/space.40/>
[209] NESG. *Od první družice po pátou kosmickou loď*. Mladá fronta. 26. března 1961. roč. 17. č. 75. s. 2.
[210] CODR, Milan. *Přehled družic a kosmických raket*. Mladá fronta. 2. dubna 1961. roč. 17. č. 80. s. 6.
[211] PACNER, Karel, VÍTEK, Antonín. *Půlstoletí kosmonautiky*. Praha: Epocha, 2008. s. 45.

rozběhových motorů vůbec nedostalo na meziplanetární dráhu. O splnění programu výzkumu se dá těžko hovořit, vzhledem k tomu, že cílem byl dopad na Venuši.[212] Utajen zůstal bezpočet dalších neúspěšných sovětských pokusů, při kterých došlo k různým nehodám, například k haváriím nosných raket u sond v projektu Luna.[213] Narozdíl od amerického vesmírného výzkumu, který nebyl prováděn v utajení a doslova se vědělo o každém dalším výbuchu, nehodě či nezdaru, například medializovaných raket Vanguard, dokázali Sověti většinu svých neúspěchů a drobných či větších nehod udržet v tajnosti. To jim poskytovalo nepochybnou převahu při tvorbě vlastního obrazu prezentovaného veřejnosti v oblasti kosmu.

Častým námětem článků v tisku byly příběhy psích cestovatelek vesmírem a spolu s jejich fotografiemi[214] se jim především v deníku Mladá fronta věnovali redaktoři na hlavních stránkách deníku. Články o úspěšných přistáních vesmírných lodí byly také pravidelně uveřejňovány na prvních stránkách deníků.[215] Datum letu prvního člověka do vesmíru se blížil. 28. března 1961 to bylo otevřeně potvrzeno na tiskové konferenci v Moskvě viceprezidentem Akademie věd SSSR.[216] V únoru a březnu roku 1961 byly noviny opět naplněny, nejen aktuálními články a reportážemi z konkrétních letů, ale i konstrukčními plány, popisnými údaji, úvahami nad budoucností ve vesmíru a především očekáváním historického okamžiku, kterým měl být let člověka do kosmu.

[212] VÍTEK, Antonín. *Velký katalog družic a kosmických sond.* [online]. 2009. [cit. 9. 5. 2010] dostupné z < http://www.lib.cas.cz/space.40/>
[213] Konkrétně to byly například ve dnech 23. 9. 1958, 11. 10. 1958 a 4. 12. 1958 havárie nosných raket Vostok, kvůli kterým se sondy nedostaly na oběžnou dráhu.
[214] např. první kosmické cestovatelky – Hvězdička, Černuška, Bělka a Strelka a jejich štěnata byly představeny sovětským a zahraničním novinářům na tiskové konferenci in Mladá fronta. 30. března 1961. roč. 17. č. 79. s. 1.
[215] NESG. *Pátá sovětská kosmická loď úspěšně přistála*. Rudé právo. 26. března 1961. roč. 41. č. 85. s. 1.
[216] NESG. *Let člověka do vesmíru se blíží*. Rudé právo. 26. března 1961. roč. 41. č. 88. s. 1.

4.5 LET PRVNÍHO ČLOVĚKA JURIJE ALEXEJEVIČE GAGARINA DO VESMÍRU

Ve Spojených státech psaly noviny o přípravách pilotovaných letů jako obvykle na prvních stránkách.Naproti tomu v Sovětském svazu probíhaly přípravy v naprostém utajení. Zato Na veřejnost se tak nedostal start kosmické lodi z 28. července, kterému přihlíželi už vybraní kandidáti pro let do vesmíru, aby viděli, jak vypadá raketová technika v praxi. Mladí piloti si tehdy odnesli otřesný zážitek. První stupeň rakety vybuchl, na řadu tak přišlo ověření záchranného systému. Katapult vystřelil kontejner se psy, ale padák se v malé výšce nestačil rozvinout a oba psí pasažéři zahynuli. Stejně tak byly utajeny havárie dvou automatických sond k Marsu nebo obrovský požár způsobený výbuchem bojové rakety, který zranil přes devadesát lidí. Rovněž Američané zažívali sérii neúspěchů. Neměli dostatečně silnou raketu, která by vynesla člověka na oběžnou dráhu kolem Země, proto se jejich plány zaměřovaly na počátku pouze na balistický skok.[217]

Jurij Alexejevič Gagarin se narodil 9. března 1934 ve vesnici Klušino poblíž Smolenska. Jeho rodiče pracovali v místním kolchozu. Svá studia započal jako učeň slévač, úspěšně pokračoval na technické škole v Saratově a skončil na vojenské letecké škole v Orenburgu. Zde se ještě za studií oženil se zdravotnicí Valentinou Gorjačevovou. V letech 1959 a 1961 se jim narodily dvě dcery – Jelena a Galja. V říjnu 1959 se zúčastnil náborů možných budoucích astronautů a později se ocitl ve skupině 20 kosmonautů vybraných z 2200 kandidátů. V lednu 1961 byl v Sovětském svazu proveden po závěrečných zkouškách finální výběr kandidáta pro let do vesmíru. Prvním kandidátem se tak stal Jurij Gagarin, následovaný Germanem Titovem. Vybírání bylo ovlivněno nejen jejich schopnostmi a absolvovaným výcvikem, ale především docela obyčejným faktorem - výškou jejich postavy. Gagarin totiž měřil

[217] PACNER, Karel, VÍTEK, Antonín. *Půlstoletí kosmonautiky*. Praha: Epocha, 2008. 471 s. ISBN 978-80-87027-71-4. s. 44 – 45.

pouhých 162 cm. Výběr prvního kosmonauta mezi těmito dvěma kandidáty probíhal až do posledních dnů před samotným letem. Oba piloti se připravovali pod přísným dozorem šéfa výcviku kosmonautů - zvykali si na beztížný stav, vyzkoušeli si skafandry, trénovali v nich v maketě kosmické kabiny, připravovali se na možnost manuální katapultace a během těchto činností byli bedlivě pozorováni z hlediska svého chování a reakcí na vzniklé situace. Šéf výcviku kosmonautů Nikolaj Kamanin při výběru velmi dlouho váhal. „*Těžko se rozhoduje, který z nich má být poslán na smrt a stejně těžko se rozhoduje, který z těchto dvou sympatických mužů se má celosvětově prosadit.*“ Nakonec byla volba pravděpodobně ovlivněna shora politickým požadavkem dát přednost rolnickému synkovi před synem učitele. „*Gagarin s Chruščovem si byli v mnoha ohledech podobní. Měli stejný ruský charakter. Titov se choval víc rezervovaně, jeho úsměv nebyl tak otevřený, neměl prostě takové kouzlo osobnosti. A jestliže by se Gagarinovi podařilo dosáhnout největších výšek, stvrdil by tím i Chruščovův vzestup k moci z podobně nízkých pozic.*“[218] Všechny tyto aspekty výběru pak byly vhodně využity při tvorbě obrazu sovětského hrdiny. Některým funkcionářům také navíc vadilo Titovovo křestní jméno – German. Ten byl nakonec vybrán jako kandidát pro delší a náročnější let v blízké budoucnosti. Moskva uvědomila pracovníky na kosmodromu, že podle amerického rozhlasu má první Američan startovat do vesmíru 20. dubna. Bylo nakázáno k uspíšení prvního letu, aby Sovětský svaz neskončil v závodě jako druhý.[219]

Ve středu 12. dubna po jedenácté hodině místního času se loď Vostok 1 s Jurijem Gagarinem vydala na cestu do vesmíru. Během činnosti druhého stupně rakety se objevil první problém, když se nezdařilo včas předat signál k vypojení motoru a raketa nabrala větší rychlost. Oběžná dráha lodi kolem Země kvůli tomu byla

[218] DORAN, J. BIZONY, P. *Gagarin – pravda o legendě*. Praha: BB art, 1999. 254 s. ISBN 80-7257-065-X. s. 91. a 93.
[219] PACNER, Karel, VÍTEK, Antonín. *Půlstoletí kosmonautiky*. Praha: Epocha, 2008. 471 s. ISBN 978-80-87027-71-4. s. 50.

asi o 100 metrů vyšší než podle původního plánu. Sledovací stanice Američanů s výzvědnými radary zaregistrovaly vypuštění rakety během několika minut. Zato moskevský rozhlas stále vyčkával na příkaz vyslat zprávu. Několik dní před startem dostali tři obálky s různými variantami oznámení – od úspěšného startu, přes výzvu vládám všech zemí, aby pomohly astronautovi, který musel nouzově přistát až k smrti během jeho návratu. 50 minut po startu se svět oficiálně dozvěděl, že okolo zeměkoule létá první kosmonaut.[220] Při návratu na Zemi se vyskytl další problém – loď s Gagarinem začala rotovat a hrozilo nebezpečí, že do atmosféry vstoupí návratový modul špatně orientovaný a může shořet. Stoupalo přetížení a kosmonaut málem ztratil vědomí. Dodnes není zcela jasné, jak to Gagarin přežil.[221] Ve výšce 7 km nad Zemí se nad kabinou začal otevírat hlavní padák. Kabina měla dopadnout rychlostí, která byla příliš vysoká a astronaut by tak mohl přijít k úhoně. Proto došlo ke katapultaci samotného pilota a ten přistál vedle kabiny. Tuto skutečnost Sověti dlouho zatajovali, protože v pravidlech letecké federace[222] pro uznávání rekordů platilo striktní pravidlo, že pilot musí přistát uvnitř svého stroje, jinak je dosažený výkon neplatný, a to Moskva nemohla připustit.[223]

Tyto podrobné informace o letu prvního kosmonauta se veřejnost dozvěděla až desítky let po jeho uskutečnění. Celá akce byla ve skutečnosti dost riskantní a její zdar lze do jisté míry pokládat za zázrak. Kvůli sovětskému utajování nehod a podrobností kosmického výzkumu vznikaly různé fámy o nezveřejněných smrtích astronautů při pokusech o lety do vesmíru. Tyto fámy byly čas od času prezentovány i v západním tisku. Například na sklonku roku 1959 byla uveřejněna fotografie tří kosmonautů při zkouškách v tlakových komorách s jejich uvedenými jmény. Když pak v roce 1961 odstartovali v lodích Vostok Jurij Gagarin a German Titov a nikoliv muži zmiňovaní

[220] PACNER, Karel, VÍTEK, Antonín. *Půlstoletí kosmonautiky*. Praha: Epocha, 2008. 471 s. ISBN 978-80-87027-71-4. s. 52 – 53.
[221] PACNER, Karel. *Tajný závod o Měsíc*. Olomouc: Bohemia, 1997. 317 s. ISBN 80-85803-25-9.
[222] FAI – Fédération Aéronautique Internationale
[223] PACNER, Karel, VÍTEK, Antonín. *Půlstoletí kosmonautiky*. Praha: Epocha, 2008. 471 s. ISBN 978-80-87027-71-4. s. 55.

v reportáži, začalo se psát, že zcela určitě zemřeli při utajených pokusech o kosmický let.[224] Příkladem je také smrt mladého kosmonauta Valentina Vasiljeviče Bondarenka při tréninku ve zkušební podtlakové kabině. Tato událost se stala ani ne tři týdny před startem Gagarina. Veřejnost se o ní dozvěděla až po čtvrt století. První kosmonaut světa Jurij Gagarin se šťastně vrátil na Zemi po 108 minutách a okamžitě se stal nejznámějším obyvatelem planety Země. Američané se opět opozdili. Alan B. Shepard se vypravil k balistickému skoku v kabině Mercury 5. května 1961. Skok trval 15 minut. Okolo Země vylétl až další rok 20. února John H. Glenn a strávil v kosmu pět hodin. I v druhém kole závodu o vesmír a o celosvětovou prestiž vyhrál Sovětský svaz.[225]

Nový prezident USA John Fitzgerald Kennedy do té doby nebral vesmír příliš vážně, ale po letu Jurije Gagarina se začal zajímat o světovou reakci. V dalších dnech utrpěl další ještě těžší porážku na Kubě při pokusu o zničení komunistického režimu. Zdálo se, že základy jeho vlády se otřásají již během jejího prvního sta dnů. Kennedy se pak obrátil k vesmírnému výzkumu jako k prostředku, který mu měl pomoci získat zpět ztracenou důvěryhodnost.[226] „*Po necelých čtyřech letech od vypuštění Sputniku se ozval z kosmu poprvé hlas člověka – Jurij Gagarin mluvil rusky. To byla další rána. Mladý prezident John Kennedy pochopil, že musí vyburcovat Američany k velkému vzepětí, vrátit jim sebedůvěru. Jeho poradci mu řekli, že Spojené státy mohou porazit Sovětský svaz pouze ve snaze vyslat lidi na Měsíc. To jediné je totiž snad nad jeho technické a ekonomické možnosti. Šest týdnů po Gagarinovi Kennedy tuhle soutěž vyhlásil.*“[227] Stalo se tak při jeho historickém projevu *o naléhavých národních potřebách* z 25. května 1961, ve kterém sdělil, že by se Amerika měla zaměřit na

[224] TOUFAR, Pavel. *Utajený vesmír*. Brno: MOBA, 2004. 255 s. ISBN 80-243-1608-0.
[225] PACNER, Karel, VÍTEK, Antonín. *Půlstoletí kosmonautiky*. Praha: Epocha, 2008. 471 s. ISBN 978-80-87027-71-4. s. 56.
[226] DORAN, J. BIZONY, P. *Gagarin – pravda o legendě*. Praha: BB art, 1999. 254 s. ISBN 80-7257-065-X. s. 148.
[227] PACNER, Karel, VÍTEK, Antonín. *Půlstoletí kosmonautiky*. Praha: Epocha, 2008. 471 s. ISBN 978-80-87027-71-4. s. 11.

vyslání a návrat člověka na Měsíc ještě koncem desetiletí. Bylo to strategické rozhodnutí pro znovuzískání americké prestiže.[228] Program Apollo[229] je považován za jeden z posledních politických činů studené války symbolizovaný soupeřením obou velmocí, v sedmdesátých letech už následoval program Sojuz-Apollo založený na spolupráci obou zemí.[230]

4.5.1 ZPRACOVÁNÍ TÉMATU V DOBOVÉM TISKU

Když Jurij Gagarin vzlétl do kosmu, bylo ve střední Evropě krátce po sedmé hodině ranní. Deník Rudé právo otiskl zvláštní vydání svého listu, jehož první vydání bylo časově označeno údajem 11:30 hod. Vydání mělo jeden list, tedy dvě strany a celé bylo věnováno prvnímu kosmonautovi. Poprvé v rámci informování o dobývání kosmického prostoru bylo využito zvýraznění titulků červenou barvou.[231] O hodinu později ve 12:30 hod bylo datováno vytištění druhého zvláštního vydání Rudého práva. Lišilo se od prvního drobnými úpravami, jako například skutečnou fotografií Jurije Gagarina, v prvním výtisku byl pouze umělecky ztvárněn obraz astronauta. Ve zvláštním vydání byla citována zpráva TASS o prvním letu člověka do kosmického prostoru[232], úvodník oslavující socialistický úspěch „*Jak je příznačné, symbolické i zákonité, že tento ikarský lidský sen přestal být pouhým snem a naplnil se dnes v ohromující skutečnost právě zásluhou sovětských lidí v zemi budující komunismus*.“[233], schématická kresba letu a přistání jeho lodi, krátké oslavné

[228] DORAN, J. BIZONY, P. *Gagarin – pravda o legendě*. Praha: BB art, 1999. 254 s. ISBN 80-7257-065-X. s. 150.
[229] americký program pilotovaných kosmických letů realizovaný americkým Národním úřadem pro letectví a kosmonautiku, po projevu prezidenta Kennedyho z roku 1961 se hlavním cílem programu Apollo se stalo právě přistání na Měsíci
[230] LAUNIUS, Roger. NASA History and the Challenge of Keeping the Contemporary Past. [online]. [cit. 8. 5. 2010]. dostupné z <http://history.nasa.gov/launiuspharticle.pdf>
[231] NESG. *První člověk – sovětský člověk ve vesmíru! Historický triumf Sovětského svazu – Dávný sen lidstva naplněn.* Rudé Právo. 12. dubna 1961. roč. 41. zvláštní vydání. s. 1.
[232] NESG. *Zpráva TASS o prvním letu člověka do kosmu*. Rudé Právo. 12. dubna 1961. roč. 41. zvláštní vydání. s. 1.
[233] NESG. *Člověk ve vesmíru*. Rudé Právo. 12. dubna 1961. roč. 41. zvláštní vydání. s. 1.

a blahopřející poznámky různých československých činitelů[234], blahopřání ústředního výboru KSČ a vlády, blahopřání Nikity Chruščova prvnímu kosmonautovi, báseň oslavující let prvního astronauta[235] a jeho životopis. Plně se tématu prvního letu věnoval i výtisk z následujícího dne 13. dubna 1961. Rovněž v něm byl hlavní titulek[236] zvýrazněn červeně. Byla otištěna totožná zpráva agentury TASS, uveřejněna identická Gagarinova fotografie. Na první straně deníku se nevyskytovaly žádné jiné zprávy například z domova, jak tomu bylo u předchozích událostí, kdy bylo běžné uveřejnit pod první zprávu o vypuštění Sputniku do vesmíru například *Výzvu krajů ke sklizni cukrovky a brambor*.[237] Celé tři a polovina strany deníku ze čtyř byly věnovány jen letu prvního kosmonauta a vesmíru obecně. O úspěchu sovětské kosmonautiky informoval deník nepřetržitě od 12. dubna do 19. dubna 1961 na titulní straně, poté bylo téma vesmírného letu vytlačeno invazí kubánských emigrantů v Zátoce sviní na Kubě. Další informačně plnější období se vyskytlo od 28. dubna do 30. dubna 1961, kdy Jurij Gagarin přiletěl do Prahy. Poté se v tisku vykytovaly zprávy především o oslavných cestách astronauta po světě[238] nebo o jeho účasti na významných událostech. Ve sledovaném období bylo uveřejněno celkem 109 článků. Deník Mladá fronta uveřejnil první zprávy 13. dubna 1961. Titulek zvýrazněný červeně na titulní straně hlásal „*První kosmonaut se jmenuje Gagarin*“, čtvrtinu stránky zabírala umělecká kresba člověka vstupujícího do vesmíru, nad ní zaujímala místo rudá pěticípá hvězda. Hlavní titulek článku byl zrýmován „*Před žádnou, žádnou záhadou své šíje neskloníme, o nebes klenby nejzazší svých duchem zazvoníme*.“[239], obsah zprávy pak vycházel z informací agentury TASS. Stejně jako v Rudém právu byla

[234] např. akademika Zdeňka Nejedlého – presidenta ČSAV, Jaroslava Vysloužila – člena brigády socialistické práce PAL nebo Ladislava Vyhnala – člena ZV. ROH. ČKD Dukla Karlín in Rudé Právo. 12. dubna 1961. roč. 41. zvláštní vydání. s. 1.
[235] ŠTUKA, Ivo. *A Člověk*. Rudé Právo. 12. dubna 1961. roč. 41. zvláštní vydání. s. 1.
[236] NESG. *Člověk ve vesmíru – vítězství sovětského lidu, Mírová výzva Sovětského svazu všem národům*. Rudé právo. 13. dubna 1961. roč. 41 č. 102 s. 1.
[237] NESG. *Výzva krajů Košice a Jihlava ke sklizni cukrovky a brambor*. Rudé právo. 6. října 1957. roč. 37. č. 278. s. 1.
[238] např. ČTK. *Brazílie vítá Juruje Gagarina*. Rudé právo. 1. srpna 1961. roč. 41. č. 212. s. 3.
[239] *Před žádnou, žádnou záhadou své šíje neskloníme, o nebes klenby nejzazší svých duchem zazvoníme*. in Mladá fronta. 13. dubna 1961. roč. 17. č. 88. s. 1.

uveřejněna blahopřání od vedoucího představitel ÚV KSSS Nikity Chruščova[240] a prezidenta a předsedy vlády ČSSR[241]. O letu Jurije Gagarina informoval deník nepřetržitě od 13. dubna do 16. dubna 1961 na titulní straně a poté od 28. do 30. dubna při návštěvě kosmonauta Prahy. Celkem bylo uveřejněno 79 článků. Titulní strany obou deníků z prvního dne informování o letu kosmonauta jsou uvedeny v příloze č. 4. Podrobný přehled článků z hlediska jejich témat je uveden v tabulce č. 4.

tabulka. č. 4 *– počty článků v denících rozdělené podle tématických obsahů*

téma článku	**Rudé Právo**	**Mladá fronta**
let a přistání prvního kosmonauta	18	15
Jurij Gagarin	16	19
komentáře a reakce ze světa	12	9
komentáře a reakce z domova	22	7
vyjádření čsl. a sov. představitelů	8	2
úspěch socialismu a světového míru	11	4
věda a vesmír obecně	14	13
cesta do Prahy	8	10
celkem	**109**	**79**
obrazový materiál	37	38
lyrické útvary	5	7

S letem Jurije Gagarina získalo informování o kosmických projektech nový rozměr - lidskost. Ústřední postavou už nebyla kovová družice nebo pokusná zvířata, ale člověk. Publikované texty se tak zabývaly jeho osobností, životem, charakterem, původem, rodinou, soukromím a především aktivitami po přistání. Stejně tak větší možnost působnosti získaly fotografie. Na nich byl zobrazován kosmonaut v akci,

[240] TASS. *Telegram N. Chruščova majoru Gagarinovi*. Mladá fronta. 13. dubna 1961. roč. 17. č. 88. s. 1.
[241] NOVOTNÝ, Antonín; ŠIROKÝ, Viliam. *Blahopřání sovětskému lidu*. Mladá fronta. 13. dubna 1961. roč. 17. č. 88. s. 1.

například ve středisku výcviku kosmonautů, ale i ve svém soukromém životě s rodinou. Značný počet fotografií byl otištěn v období 28. – 30. dubna v souvislosti s návštěvou Prahy. Svoje místo zaujímaly také karikatury a kreslené vtipy, kterých byla přibližně třetina z uveřejněného obrazového materiálu. Společně s letem prvního kosmonauta vznikla skupina článků, jejichž hlavním obsahovým tématem bylo poukazování na spojitost mezi úspěchy kosmického programu a politickým uspořádání Sovětského svazu a na mírový význam činu[242] - „*Úspěchy dáváme pro mír*“[243] nebo „*Spojujeme se slovem komunismus*.“[244] U předchozích událostí byly tyto prvky také zdůrazňovány, ale ve spojitosti s prvním kosmonautem se tento obsah osamostatnil a konstituoval jako samostatný článek. Nový obsahový rozměr získaly články ve skupině komentáře a reakce z domova. Zatímco u předchozích událostí se texty týkaly především účasti československých občanů a vědců z observatoří na pozorování družic, hlavním obsahem zde publikovaných článků byla především vyjádření v podobě závazků pramenících z radosti nad úspěchem sovětské vědy - například „*Lavina závazků k vítězství sovětské vědy se šíří /../ Čety soudruhů Béreše a Strýčka na stavbě nádraží válcovny Východoslovenských železáren se zavázaly předčasně ukončit práce a odevzdat nový objekt bez kolaudačních závad*.“ [245] Po letu kosmonauta byla také uspořádána tisková konference v Československé akademii věd.[246] Významný prostor v denících dostala vyjádření a prohlášení československých a především sovětských činitelů. Uveřejněn byl rozhovor vedoucího představitele ÚV KSSS Nikity Chruščova a prvního kosmonauta Jurije Gagarina.[247] Součástí mediálního obrazu byly opět i lyrické útvary, konkrétně v Rudém právu to bylo pět básní a v Mladé frontě šest[248] a píseň od Jaromíra Hniličky *Major Gagarin*.[249] Deník Mladá fronta až do

[242] podrobněji se těmito obsahy zabývá kapitola 5.2 Vesmírná propaganda v praxi
[243] NESG. *Úspěchy dáváme pro mír*. Mladá fronta. 13. dubna 1961. roč. 17. č. 88. s. 1.
[244] SL. *Spojujeme se slovem komunismus*. Rudé právo. 13. dubna 1961. roč. 41. č. 102. s. 3.
[245] např. SEV; JNL; AŘ; RO; OR; FAR. *Všechna srdce blahopřejí*. Mladá fronta. 15. dubna 1961. roč. 17. č. 90. s. 1. nebo ČEKOTYLO, Petr. *Přáli bychom si...* Rudé právo. 12. dubna 1961. roč. 41. zvláštní vydání. s. 2.
[246] SB. *Člověk vchází do třetího rozměru*. Mladá fronta. 13. dubna 1961. roč. 17. č. 88. s. 4.
[247] TASS. *Svým hrdinstvím jste proslavil svoji vlast*. Mladá fronta. 13. dubna 1961. roč. 17. č. 88. s. 4.
[248] viz. příloha č. 2
[249] in Mladá fronta. 16. dubna 1961. roč. 17. č. 91. s. 6.

konce května uveřejňoval články v rubrice *Kosmonaut J. Gagarin vypráví o svém životě – cesta do kosmu*[250], ve kterých byly na pokračování publikovány velmi podrobné informace o životě a zážitcích kosmonauta ve vyprávěcí podobě.

O problémech během letu prvního kosmonauta nebyla veřejnost informována. Avšak v rubrice Mladé fronty *Zeptali jste se, odpovídáme* bylo na otázku soudružky Bozděchové, zda Gagarin přistál v kabině kosmické lodi nebo vlastním padákem, odpovězeno, že „*bližší technické údaje o přistání prvního kosmonauta nebyly prozatím zveřejněny. Gagarin zřejmě přistál s vlastním padákem. Patrně byl katapultován v určité výši nad zemí z kabiny kosmické lodi, která se asi rovněž snesla k zemi pomocí padáku*.“[251] Další komentáře či vyjádření se k této otázce už nevyskytly. Jinak byl vytvořen obraz letu kosmonauta bez sebemenší chybičky či jakéhokoliv problému, což vstupuje do kontrastu s informováním o letech Američanů.

4.5.2 Úspěchy amerických kosmonautů v dobovém tisku

Den po úspěšném balistickém skoku Alana B. Sheparda 6. května byl o tomto uveřejněn článek na poslední straně deníku Rudé právu „*USA uskutečnily let člověka po balistické dráze*“[252] Ve zprávě bylo odkázáno na informace západních agentur, článek se zabýval především technickými údaji a životopisem pilota. V závěru bylo uvedeno, že podle listu New York Herald tento „*pokus USA zůstává v mnoha ohledech pozadu za prvním vypuštěním sovětského kosmonauta J. A. Gagarina po oběžné dráze v kosmickém prostoru kolem celé Země*.“ Dne 8. května byl ještě otištěn komentář Johna Finneye z New York Times, kde bylo citováno „*Ve srovnání se sovětskými úspěchy byl americký let skromný a opožděný. Raketa, v níž byl Shepard vypuštěn, má jen desetinu váhy sovětské rakety, kabina jednu pětinu váhy sovětské kabiny, let trval*

[250] např. *Kosmonaut J. Gagarin vypráví o svém životě – cesta do kosmu* Mladá fronta. 30. května 1961. roč. 17. č. 129. s. 3.
[251] *Zeptali jste se, odpovídáme*
[252] ČTK. *USA uskutečnily let člověka po balistické dráze.* Rudé právo. 6. května 1961. roč. 41. č. 125. s. 4.

jen jednu šestinu doby letu Gagarina, vzdálenost, kterou Shepard proletěl, je jen devatenáctina dráhy, kterou překonal Gagarin. Tento let měl být bezpochyby odpovědí Ameriky na sovětský čin, ale nemohl být odpovědí rovnocennou. V mezinárodní soutěži spočívá význam tohoto letu v tom, že znovu dokázal, že Spojené státy, protože nemají silné rakety, zůstaly za Sovětským svazem pozadu o několik let.“[253] V deníku Mladá fronta byl uveřejněn první článek 5. května, polemizující o tom, zda už konečně tento den proběhne vyslání amerického astronauta. Komentář ze dne 7. května 1961 pak informoval o proběhnuvším letu s tím, že „*let po balistické dráze nebyl skutečným kosmickým letem a nepřinesl astronautice celkem nic nového.*“[254]

O vesmírném letu Johna H. Glenna informovala Mladá fronta v článku s titulkem „*USA vypustily kosmonauta kolem Země až na jedenáctý pokus.*“[255] Podtitulky článku zněly „*dramatický let na oběžné dráze, poruchy aparatur i během letu, Gagarin byl první a Titov byl déle, mechanici nemohli otevřít dveře kabiny.*“ Text se zabýval především srovnáním amerického letu se sovětskými a z tohoto porovnání vycházel ten americký hůře. Druhá zpráva „*Deset měsíců za SSSR anebo...?*“[256] byla napsána v podobném srovnávacím stylu, zabývala se známými neúspěchy americké astronautiky, odloženými lety a připomněla, že balistické skoky nejsou považovány za opravdové kosmické lety. Za zmínku stojí, že jejím autorem byl Karel Pacner. K těmto dvěma článkům byl přidán do vydání ještě jeden svým rozsahem přibližně třikrát delší, který se věnoval obecně medicíně spojené s vesmírným výzkumem.[257]

[253] ČTK. *New York Times: USA o několik let pozadu*. Rudé právo. 8. května 1961. roč. 41. č. 127. s. 3.
[254] DOLEŽAL, Vl. *Nejde o skutečný kosmický let.* Mladá fronta. 7. května 1961. roč. 17. č. 110. s. 3.
[255] ČTK. *USA vypustily kosmonauta kolem Země až na jedenáctý pokus.* Mladá fronta. 21. února 1962. roč. 18. č. 44. s. 1.
[256] PACNER, Karel. *Deset měsíců za SSSR anebo...?*. Mladá fronta. 21. února 1962. roč. 18. č. 44. s. 4.
[257] DOLEŽAL, Vladimír. *Kosmická medicína po prvních krůčcích*. Mladá fronta. 21. února 1962. roč. 18. č. 44. s. 4.

***tabulka č. 5** – počet zpráv informujících o uvedených tématech v jednotlivých denících*

téma	**Rudé Právo**	**Mladá fronta**
balistický skok Alana B. Sheparda	2	2
let do vesmíru Johna H. Glenna	2	3

4.6 PRVNÍ ŽENA VE VESMÍRU – VALENTINA TĚREŠKOVOVÁ

Během následujících dvou let proběhlo ještě pět úspěšných letů kosmických lodí Vostok. Již výše zmíněný Geman Titov startoval na palubě Vostoku 2 už v srpnu 1961 a strávil ve vesmíru 25 hodin a 18 minut. V srpnu 1962 následovaly společné lety lodí Vostok 3 a Vostok 4.[258] Další prvenství Sovětský svaz zaznamenal 16. června 1963 při startu první ženy do vesmíru – Valentiny Těreškovové. I když se také americké pilotky snažily zapojit do kosmických letů, NASA je odmítala. Teprve v lednu 1978 se první Američanka Sally Kristen Rideová stala členkou týmu astronautů. První kosmický let na palubě raketoplánu Challenger uskutečnila o pět let později, tedy plných dvacet let po Těreškovové.[259]

Už krátce po startu Jurije Gagarina v roce 1961 se začalo spekulovat o letu ženy do vesmíru, ale ozvaly se i nesouhlasné hlasy - například hlavní konstruktér nebo ministr obrany tyto plány odmítali. Rozhodl tak opět Nikita Chruščov, který považoval takovouto výpravu za politicky významnou a nechtěl dopustit, aby Američané vypustili ženu do vesmíru před Sovětským svazem.Vybrána byla nakonec Valentina Vladimirovna Těreškovová z předběžně zvolených 400 žen. Dne 16. června 1963 se tak na oběžnou dráhu přidala k lodi Vostok 5, ve které se pohyboval kolem Země už dva dny kosmonaut Valerij Fiodorovič Bykovskij. Uskutečnili spolu tak druhý paralelní let kosmických lodí. Let Těreškovové neproběhl bez problémů. Astronautka

[258] VÍTEK, Antonín. *Velký katalog družic a kosmických sond.* [online]. 2009. [cit. 9. 5. 2010] dostupné z < http://www.lib.cas.cz/space.40/>
[259] PACNER, Karel, VÍTEK, Antonín. *Půlstoletí kosmonautiky*. Praha: Epocha, 2008. 471 s. ISBN 978-80-87027-71-4. s. 56.

měla fyziologické problémy, trápila ji kinetóza, únava a psychické vyčerpání.[260] Po neúspěšných pokusech s orientací zůstalo v nádrži lodi málo paliva. Bylo potřeba, aby tedy přistála co nejdříve, stalo se tak po 71 hodinách letu. Ani Vostok 5 nesplnil úkol. Původně měl zůstat ve vesmíru 8 dnů, aby ještě důkladněji v praxi prověřil vliv podmínek beztíže na lidský organismus. Kvůli ne zcela podařenému startu se loď dostala na nižší dráhu a přistála po pěti dnech.[261]

4.6.1 ZPRACOVÁNÍ TÉMATU V DOBOVÉM TISKU

Vzhledem k paralelnímu letu dvou lodí bylo v tisku informováno souběžně o obou kosmonautech. O startu Valerije Bykovského deníky psaly hned následující den 15. června 1963. Od agentury TASS byla převzata zpráva o startu lodi a jejích úkolech[262], ve kterých se nevyskytla žádná zmínka o plánovaném paralelním letu s dalším kosmickou lodí. Připojen byl také životopis kosmonauta.[263] Start Valentiny Těreškovové byl popsán v Rudém právu 17. června 1963 - *„Při startu projevila Valentina maximální zmužilost. I staří odborníci, kteří na dálku sledovali její puls, se udivovali její chladnokrevnosti a klidu, s jakým očekávala vzestup rakety na oběžnou dráhu.“*[264] V Mladé frontě byly první informace otištěny až 18. června kvůli volným pondělkům při vydávání listu. Oba deníky informovaly dále o průběhu letů[265], přistání[266], velkolepém přivítání na Rudém náměstí[267], až do 27. června, respektive

[260] Karel Pacner ji dokonce nazývá ubrečenou kosmonautkou, která získala prvenství právě i svým brečením a únavou in PACNER, Karel. *Kolumbové vesmíru – 1. díl – Souboj o Měsíc*. Praha: Paseka, 2006. 404 s. ISBN 80-7185-651-7. s 226.
[261] PACNER, Karel. *Kolumbové vesmíru – 1. díl – Souboj o Měsíc*. Praha: Paseka, 2006. 404 s. ISBN 80-7185-651-7. s 223.
[262] ČTK. *Vostok 5 na oběžné dráze*. Mladá fronta. 15. června 1963. roč. 19. č. 142. s. 1.
[263] ČTK. *Životopis kosmonauta číslo 5*. Mladá fronta. 15. června 1963. roč. 19. č. 142. s. 1.
[264] HOŘENÍ, Zdeněk. *Rudý prapor Valji Těreškovové*. Rudé právo. 18. června 1963. roč. 43. č. 166. s. 1. Karel Pacner naopak uvádí, že když kosmonautka seděla v kabině a čekala na start, strašně se nervovala. Její pulz byl čtyři minuty před startem 84 za minutu. in PACNER, Karel. *Kolumbové vesmíru – 1. díl – Souboj o Měsíc*. Praha: Paseka, 2006. 404 s. ISBN 80-7185-651-7.
[265] NESG. *Vostok 5 a Vostok 6 spolehlivě plní kosmický program*. Rudé právo. 18. června 1963. roč. 43. č. 166. s. 1.
[266] např. NESG. *Dobyvatelé vesmíru úspěšně přistáli*. Rudé právo. 20. června 1963. roč. 43. č. 168. s. 1.
[267] např. NESG. *Moskva nadšeně uvítala Valentinu Těreškovovou a Valerije Bykovského*. Rudé právo. 23. června 1963. roč. 43. č. 171. s. 1.

28. června, kdy skončil Světový kongres žen v Moskvě, kterého se Valentina Těreškovová také účastnila.[268] Podrobný přehled článků z hlediska jejich témat je uveden v tabulce č. 6.

tabulka č. 6 *- počty článků v denících rozdělené podle tématických obsahů*

téma článku	**Rudé Právo**	**Mladá fronta**
průběh letu a přistání vesmírných lodí	11	16
kosmonauti	10	10
komentáře a reakce ze světa	5	3
komentáře a reakce z domova	7	4
věda a vesmír obecně	10	8
celkem	**43**	**41**
obrazový materiál	17	35

Otištěna byla prohlášení sovětských i československých politiků.[269] Tradičně bylo spolu s lety uvažováno o budoucích plánech sovětské kosmonautiky a vědě obecně.[270] V deníku Mladá fronta bylo uveřejněno přibližně dvakrát více fotografií a kreseb než v Rudém právu. Na fotografiích byli zachyceni astronauti v akci, ještě při výcviku a se svými rodinami. Zejména let Valentiny Těreškovové, první ženy v kosmu, byl zapracován do rámce socialistického stylu mediálních obsahů týkajících se emancipace žen ve společnosti.[271] Do tohoto konceptu ovšem příliš nezapadal uveřejněný kreslený vtip, na kterém je vyobrazena astronautka, jak vystrašeně utíká před pavoukem do své rakety. Ten byl vzhledem k hlásané genderové rovnosti spíše genderovým stereotypem.[272]

[268] ČTK. *Ženy – mocná síla v boji za mír*. Rudé právo. 27. června 1963. roč. 43. č. 145. s. 5.
[269] např. ČTK. *Provolání ÚV KSSS, presidia Nejvyššího sovětu SSSR a sovětské vlády*. Rudé právo. 20. června 1963. č. 168. s. 1.
[270] např. ČTK. *Předobraz budoucích kosmických cest*. Mladá fronta. 26. června 1963. roč. 19. č. 152. s. 2.
[271] podrobněji se tomu věnuje kapitola 5.2.2 Těreškovová jako nová socialistická žena
[272] viz. příloha č. 1

Posledním prvenstvím SSSR v pilotované kosmonautice byl první výstup člověka ve skafandru do volného kosmického prostoru. V roce 1965 opustil loď Voschod 2 Alexej Archipovič Leonov připoután k ní lanem. Při návratu měl značné potíže a až po vypuštění části vzduchu ze skafandru se mu podařilo nasoukat se do přechodové komory. Podobný výstup uskutečnil o tři měsíce později Edward H. White z lodi Gemini GT-4. Avšak už v době startu první sovětské astronautky Američané celé dva roky usilovně pracovali na svém měsíčním programu Apollo a připravovali lety lodí Gemini. Karta se měla brzy obrátit.[273]

[273] PACNER, Karel, VÍTEK, Antonín. *Půlstoletí kosmonautiky*. Praha: Epocha, 2008. 471 s. ISBN 978-80-87027-71-4. s. 56.

5. SHRNUJÍCÍ VÝSLEDKY

Celkem bylo do analýzy zahrnuto 235 článků z deníku Rudé právo a 200 textů z deníku Mladá fronta. Nejvíce uveřejněných článků v denících získalo téma letu prvního kosmonauta Jurije Gagarina, v Rudém právu zabralo přes 46 % ze všech analyzovaných článků. Byla to také jediná událost, která dokázala z titulních stran deníků vytlačit všechny ostatní informace. V počtu článků následoval let Valentiny Těreškovové a vypuštění první družice Sputnik. Souhrnné počty článků jsou uvedeny v grafu č. 1. Pouze 7,3 % ze všech analyzovaných textů se zabývalo americkou astronautikou.

graf č. 1 *– celkové počty článků jednotlivých událostí*

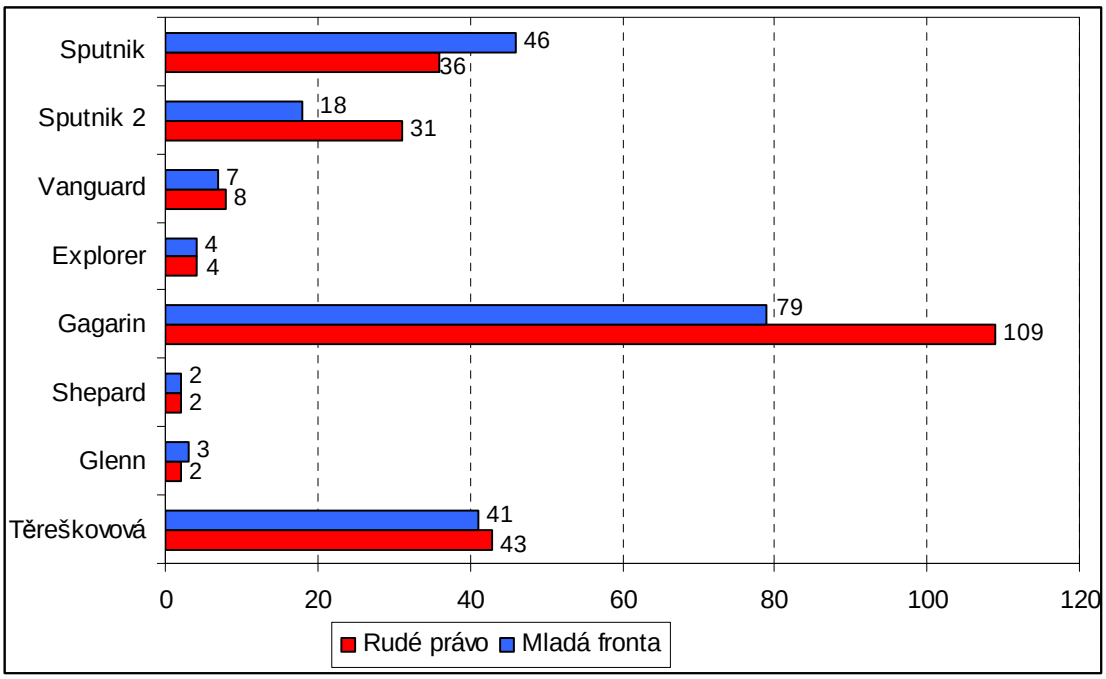

V předchozích kapitolách byly články rozděleny podle obsahu, kterým se zabývaly. Je třeba zmínit, že toto dělení je reduktivní a v některých textech docházelo k přesahům a prolínání jednotlivých témat. Z analýzy tématických okruhů lze vysledovat určité vývojové tendence. Při informování o vypuštění prvních družic byly jedním z nejvýznamnějších témat na stránkách deníků reakce ze světa. Články se

zabývaly reakcemi médií ze zahraničí, byly citovány a parafrázovány nejrůznější deníky, zahraniční představitelé, známé osoby, vědci ze západního a východního bloku. Při informování o dalších událostech kosmického programu, a především pak letech kosmonautů počet těchto článků ubýval. Více prostoru zabíraly příběhy kosmonautů, oficiální prohlášení vedoucích představitelů Sovětského svazu. Další významnou skupinou byly články, které se týkaly reakcí z domova. Na začátku zkoumaného období tyto texty informovaly především o účasti československých občanů na pozorování družic. Zprávy a reportáže popisovaly práci vědců z observatoří, účast radioamatérů na poslechu signálů z družic. Po letu Jurije Gagarina se ale účast československých občanů změnila především na vyjádření v podobě závazků pramenících z radosti nad úspěchem sovětské vědy.

Z hlediska rozdělení textů na úrovni žánrů využívaly deníky úvodníky, komentáře, poznámky, reportáže, rozhovory, fejetony a dopisy čtenářů. Součástí byly také lyrické útvary. Především deník Mladá fronta v 60. letech zapojoval do tématu svoje čtenáře prostřednictvím odpovědí na otázky z dopisů čtenářů nebo například *„kosmickou anketou.“*[274] Uveřejněné články byly v denících často otištěny bez uvedeného autora či zdroje. Nezdrojované texty tvořily více než polovinu analyzovaných textů. Mezi agenturní zdroje patřily TASS a ČTK. Při první události – vypuštění družice Sputnik byli čtenáři informováni o této události s jednodenním zpožděním, o dalších už bylo zpravodajství aktuální. Obrazový materiál v denících se skládal z černobílých fotografií, tématických schematických kreseb, kreslených vtipů, karikatur a uměleckých kreseb člověka vstupujícího do vesmíru. Oba deníky také pracovaly s barvou titulků, deník Rudé právo ale mnohem méně než deník Mladá fronta. U Mladé fronty bylo běžné zvýraznění červenou barvou v každém vydání novin, a to nejen na titulní straně deníku, takže titulky článků sovětských kosmonautických úspěchů byly běžně barevně zvýrazňovány. V Rudém právu bylo

[274] NESG. *Kosmická anketa MF*. Mladá fronta. 19. června 1963. roč. 19. č. 145. s. 1.

využito barevných titulků pouze ve čtyřech případech – dvakrát při letu Jurije Gagarina a dvakrát při letu Valentiny Těreškovové. Mladá fronta také využívala také titulky psané azbukou.[275]

Spolu s dobýváním vesmíru se konstituovala také používaná terminologie. Při informování o vesmírných letech se využívala synonyma kosmonautika a astronautika. Je uváděno, že výraz kosmonaut byl typický v Sovětském svazu, naopak Američané se přiklonili k termínu astronaut. I československému tisku tak bylo předurčeno používat sovětskou terminologii.[276] Není tak ale úplně pravda, že by byla slova se základem astronaut byla zcela zapovězena. V analyzovaných textech rozhodně naprosto převažovala slova kosmonaut, kosmonautika a kosmos, ale využívalo se i termínu astronaut a astronautika – například *„náš astronautický komentář“*[277] u textu o letu Alana Sheparda, ale i letu Jurije Gagarina[278], článek s názvem *„Revoluční převrat v astronomii“*[279], *„Mládež zdraví úspěch sovětské astronautiky“*[280] a další. Ze současného jazykového hlediska jsou oba termíny považovány za synonyma, avšak pravděpodobně je významově o něco vhodnější termín kosmonautika, který je po věcné stránce výstižnější; vyjadřuje totiž, že jde obecně o let do vesmíru, narozdíl od astronautiky, jejíž slovní základ významově představuje let na jiné planety, na jiné hvězdy.[281]

5.1 TENDENCE PŘI INFORMOVÁNÍ O KOSMONAUTICE

Při analýze jednotlivých událostí byly vypozorovány konkrétní tendence, které deníky aplikovaly při informování o sovětské versus americké astronautice. Na

[275] NESG. *ПРИВЕТ ЮРИЙ АЛЕКСЕЕВИЧ.* Mladá fronta. 15. dubna 1961. roč. 17. č. 90. s. 1.
[276] PACNER, Karel. *Kolumbové vesmíru – 1. díl – Souboj o Měsíc*. Praha: Paseka, 2006. 404 s. ISBN 80-7185-651-7.
[277] DOLEŽAL, Vl. *Nejde o skutečný kosmický let.* Mladá fronta. 7. května 1961. roč. 17. č. 110. s. 3.
[278] CODR, Milan. *Po předehře – první dějství*. Mladá fronta. 13. dubna 1961. roč. 17. č. 88. s. 4.
[279] ŠVESTKA, Zdeněk. *Revoluční převrat v astronomii*. Rudé právo. 14. dubna 1961. roč. 41. č. 103. s. 2.
[280] NESG. *Mládež zdraví úspěch sovětské astronautiky*. Mladá fronta. 13. dubna 1961. roč. 17. č. 88. s. 5.
[281] MACHAČ, J. *Kosmonaut, astronaut.* Naše řeč. Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, v. v. i. [online]. [cit. 17. 5. 2010]. dostupné z <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4851>

příkladu vypuštění první americké družice Explorer, které v krátkém časovém úseku předcházel neúspěšný pokus o vypuštění rakety Vanguard, je patrné, že o úspěších americké astronautiky bylo informováno méně než o neúspěších. Výbuch Vanguardu byl popsán a komentován ve dvojnásobném množství článků než úspěšné vypuštění družice Explorer. Pouze jediný článek o družici Explorer v Rudém právu měl neutrální vyznění, uváděl podrobné technické údaje o družici. Další měly negativní zabarvení – poukazovaly na předchozí neúspěchy, odklady startu, nacistický původ hlavního konstruktéra raket a dezinformacích, které poskytuje americký tisk. O americké astronautice bylo často informováno ve spojení právě se sovětskou, s jejími úspěchy, do textů zpráv byly vsunuty alespoň nějaké odkazy na sovětský úspěch v oblasti vesmíru nebo nepříliš lichotivé názory sovětských vědců.[282] Proti tomu zprávy o sovětském vesmírném výzkumu byly publikovány samostatně, pouze s poukázáním na to, že *Sovětský svaz opět předstihl Spojené státy*.[283] Články tak mohly ve čtenářích budit dojem, že sovětský úspěšný výzkum v oblasti kosmonautiky je kontinuální, zatímco americký pouze sporadický a plný neúspěšných pokusů.

Základem tohoto způsobu informování byl především fakt utajování informací ze strany Sovětského svazu. Při zatajení téměř všech sovětských plánů, cílů jednotlivých družic a vesmírných programů, odkladů, nehod i sebemenších neúspěchů, průběhů letů a jiných problémů bylo jednoduché vytvářet obraz o kosmonautice v Sovětském svazu jako o bezchybné, ideální a ve světě nemající rovnocenného konkurenta. Američané, kteří naopak veřejnosti poskytovali většinu informací o svých plánech, pak byli v československém tisku mnohokrát zmiňováni jen ve spojení

[282] např. článek ČTK. *Akedemik Blagonravov – o vypuštění americké družice*. Rudé právo. 3. února 1958. roč. 38. č. 35. s. 3., ve kterém vědec tvrdí, že „*ve srovnání se sovětskou družicí je váha americké velmi malá. Proto americká raketa přes svou velkou rychlost, jíž dosáhla, je zřejmě mnohem méně výkonná než naše raketa, která vynesla druhou sovětskou družici, jež vážila přes půl tuny, přičemž zdaleka nebyly možnosti rakety vyčerpány. Příští sovětské družice budou ještě těžší* /../ *tak malá družice nemůže být nikdy tak vybavena, jako byla druhá sovětská družice*."

[283] např. NESG. *Naprosto jasná odpověď – Sovětští vědci předstihli vědce západních zemí*. Mladá fronta. 12. října 1957. roč. 13. č. 245. s. 1. nebo *Tisk i vědci se shodují v názoru, že SSSR předstihl USA v technickém rozvoj.i* Rudé právo. 7. října 1957. roč. 37. č. 279. s. 3.

s odkladem startu raket a vesmírných lodí, což bylo prezentováno jako důkaz jejich menší kompetentnosti v oblasti vesmírných letů. Utajování probíhalo nejen na mezinárodní úrovni, ale i té nejnižší rovině. O Gagarinově letu se jeho příbuzní kromě manželky dozvěděli, až když byl na oběžné dráze. Dokonalý obraz sovětské kosmonautiky se změnil až s první vážnou nehodou lodě Sojuz 1 v roce 1967. Ale i poté bylo s informacemi mistrně manipulováno. Například při letu Sojuzu 3, který pilotoval protekcí vybraný, ale nepříliš připravený Georgij Beregovoj, se měla loď na oběžné dráze spojit se Sojuzem 2. Kosmonaut to ovšem nezvládl. Oficiální zprávy pak tvrdily, že Beregovoj se měl ke druhé lodi jenom přiblížit, nic víc.[284] Nebo při druhém letu kosmonauta kolem Země. German Titov trpěl fyziologickými potížemi – novou formou kinetózy, obdobou letecké a mořské nemoci. Zatímco na Zemi je většina krve v lidském těle v jeho spodní části, ve stavu beztíže se rozlije rovnoměrně. Titov měl těžkou hlavu, oteklý obličej, propadal závratím, úporné bolesti hlavy a očí, zvracel a vůbec se necítil dobře, chvílemi se nedokázal v kabině kosmické lodi správně orientovat.[285] Nahlas a veřejně se o žádných jeho potížích mluvit nesmělo. Snížil by se tím celosvětový ohlas na tehdy nebývale dlouhý kosmický let. Rovněž Američané připravovali starty svých astronautů, tak proč jim usnadňovat práci.[286] A tak se v tisku objevily zprávy s titulky „*Soudruh Titov se cítí výborně*“[287], „*German Titov: Cítím se velmi dobře a jsem opět připraven k práci*“[288], v obou denících byla uveřejněna fotografie kosmonauta, jak sedí u lékaře, který mu měří krevní tlak s popiskem „*Lékařské měření krevního tlaku majora G. S. Titova dopadlo na výbornou.*“[289] V článku „*Jak probíhal let*“ bylo uvedeno, že „*Kosmonautovi se dařilo výtečně, stav*

[284] PACNER, Karel, VÍTEK, Antonín. *Půlstoletí kosmonautiky*. Praha: Epocha, 2008. 471 s. ISBN 978-80-87027-71-4. s. 120.
[285] PACNER, Karel. *Kolumbové vesmíru – 1. díl – Souboj o Měsíc*. Praha: Paseka, 2006. 404 s. ISBN 80-7185-651-7. s 221.
[286] TOUFAR, Pavel. *Vzestup a pád Jurije Gagarina.* Praha: Regia, 2001. 237 s. ISBN 80-86367-11-8. s. 56 – 57.
[287] KRAUS, J. *Soudruh Titov se cítí výborně*. Rudé právo. 8. srpna 1961. roč. 41. č. 219. s. 4.
[288] *German Titov: Cítím se velmi dobře a jsem opět připraven k práci.* Rudé právo. 10. srpna 1961. roč. 41. č. 221. s. 3.
[289] in Rudé právo. 13. srpna 1961. roč. 41. č. 224. s. 3.

beztíže snášel velmi dobře. Kosmonaut si plně zachoval přesné koordinované pohyby a pracovní schopnosti.“[290]

Při studiu astronautiky a počátků vysílání prvních družic a vesmírných letů lze narazit na bezpočet takovýchto příkladů. Až ze současných informací, po otevření a zpřístupnění mnoha dříve utajovaných zdrojů a ruských archivů, se k veřejnosti a čtenáři dostává věrohodnější obraz v oblasti dobývání vesmíru. Sovětský svaz a potažmo tak i sovětský tisk dokázal dosahovat pomocí manipulací s informacemi naplnění vlastních cílů. V oblasti kosmického výzkumu se mu to od jeho počátků zcela dařilo téměř dvacet let; tak dlouho jak bylo potřeba vzhledem k trvání vesmírných závodů mezi SSSR a USA. *„Rozsah, v jakém informace zasahují společnost i každého člověka, může být tak značný, že vede až k ovládnutí lidí. Proto bývá vliv informací na člověka a na společnost označován jako diktatura a dokonce jako teror.*“[291]

5.2 VESMÍRNÁ PROPAGANDA V PRAXI

Úspěchy Sovětského svazu v kosmonautice se staly silným psychologickým faktorem. V době vypuštění první družice Sputnik v roce 1957 si však ještě nikdo neuvědomoval, jaký dopad to bude mít na celosvětové veřejné mínění a jak významné místo následně astronautika zaujme ve společnosti, a tedy i v mediálních obsazích. Teprve reakce západních médií a následně laické i vědecké veřejnosti vytrhla sovětská média i politiky z nezájmu, který byl původně Sputniku v médiích věnován. A reakce západních zemí byly mnohdy poplašného charakteru, plynoucí nejen z překvapení, o které se Sovětský svaz svým úspěšným vypuštěním své první družice postaral, ale především z vyplývajícího potvrzení o tom, že disponuje novou dostatečně silnou raketou. Důležitým faktorem, který ovlivnil významnost kosmonautických témat, byla

[290] NESG. *Jak probíhal let.* Rudé právo. 8. srpna 1961. roč. 41. č. 219. s. 5.
[291] MLEZIVA, Emil. *Diktatura informací*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. 133 s. ISBN 80-86898-12-1. s. 10.

právě úzká propojenost astronautiky se zbrojním průmyslem. I když existovaly snahy o provoz kosmických projektů prováděných pod civilní sférou, nebyly nikdy vlastně ostře odděleny od armádních výzkumů. Doba kosmických závodů byla především ohromná mediální bitva. Neúplné informace poskytované Sovětským svazem podporovaly interpretace událostí rozdílnými způsoby a především existenci alternativních spekulativních tvrzení.[292] Obecně se propagandistické texty zaměřovaly na vylepšení vlastního obrazu, vytváření jiného obrazu pomocí vhodných významových pokusů nebo očerňování protivníka. Při komentářích týkajících se astronautiky bylo využíváno propagandistického směřování v tisku západního i východního bloku. Atmosféra obav, kterou zprávy především v americkém tisku vyvolaly, se pak ideálně hodila k obhájení rozmístění amerických raketových základen v Evropě. Na druhé straně byla sovětská propaganda opatrnější. Nesnažila se Sputnik a posléze další události kosmonautiky démonizovat, ale prezentovala je jako pokrok mírové vědy.[293]

Propagandisticky prezentované kosmické úspěchy tak vylepšovaly pověst a obraz Sovětského svazu. Vzhledem k neuváděným skutečnostem a zatajovaným informacím byl tento obraz zcela bez poskvrny. Sovětští vědci podle československého tisku nedělali žádné chyby, narozdíl od těch amerických; měli dokonalou reputaci. „*Na mezinárodních vědeckých kongresech dnes sovětští vědci patří mezi nejváženější účastníky. Ve vědeckých diskuzích nezištně rozdávají své bohaté zkušenosti. Volání vědců z kapitalistických států po bližších stycích se sovětskými vědci i s vědci ostatních zemí socialistického tábora dnes ještě více sílí v souvislosti s vypuštěním umělé družice*.“[294] Zásluhy za vědecké výzkumy a úspěchy v kosmonautice tak tedy byly

[292] Dodnes existuje názor, který zpochybňuje dokonce samotný let Jurije Gagarina, který se prý nikdy neuskutečnil. Ten prezentuje například maďarský autor István Nemere. Ovšem spekulace se dodnes týkají například Gagarinovy smrti, letu na Měsíc a mnoha dalších událostí. in TOUFAR, Pavel. *Vzestup a pád Jurije Gagarina*. Praha: Regia, 2001. 237 s. ISBN 80-86367-11-8.
[293] TOMEK, Petr. *Ztracený Měsíc – kniha z časů bez lunárních expedic*. Praha: Beletris, 2008. 319 s. ISBN 978-80-87105-08-5. s. 41 – 43.
[294] NESG. *Vítězství socialistické vědy*. Rudé právo. 7. října 1957. roč. 37. č. 279. s. 1.

přisuzovány především socialistickému a komunistickému politickému systému. V textech zpráv se objevovaly věty jako *„Socialistický společenský systém získal v řešení nejsložitějších současných vědeckých i technických úkolů jasné prvenství nad kapitalistickým systémem.“*[295], *„Družice, kroužící nad světem, je důkazem přednosti socialistické vědy a techniky nad kapitalismem.“*[296], *„Dobytí vesmíru je novým triumfem leninismu“*[297], *„První kosmonaut je komunista“*[298] nebo *„Komunismus je s vesmírem dobrý příbuzný“*[299], *„Prapor komunismu vlaje ve vesmíru.“*[300] Při *„uvažování buržoazního tisku nad příčinami úspěchů socialistické velmoci bylo odpovězeno, že je to výsledek socialistického zřízení.“*[301] Let Jurije Gagarina byl popsán jako *„vítězství, které vejde do dějin, je výrazem génia sovětského lidi, mohutné síly socialismu.“*[302] Využívány k propagandě byly dále hodnoty jako mír a blaho lidstva *„Není pochyby, že pro věc míru, pro blaho všeho lidstva, sovětská věda dosáhne ještě větších vítězství.“*[303] Titulky v novinách zněly například *„Všemu pokrokovému lidstvu úspěchy dáváme pro mír“*[304] a byly doplněny o výzvy k odzbrojení všech zemí. Let druhého kosmonauta Germana Titova byl označen jako *„Veliké vítězství mírové vědy a techniky“*[305] Stejný ráz se vyskytoval i v uveřejněných lyrických textech, jako příklad může být uvedena báseň oslavující první umělou družici, ve které byl Sputnik metaforicky pojmenován jako *jablko míru*.[306] Po vypuštění první americké družice pak byl kladen důraz na to, že *„družice musí sloužit míru“*[307] v protikladu na zprávy typu, že *„americké družice jsou určené pro válečné účely.“*[308] K celkovému propagandistickému obrazu astronautiky v tisku

[295] CODR, Milan. *Přehled družic a kosmických raket*. Mladá fronta. 2. dubna 1961. roč. 17. č. 80. s. 6.
[296] NESG. *Družice a politika*. Rudé právo. 13. října 1957. roč. 37. č. 285. s. 1.
[297] NESG. *Dobytí vesmíru je novým triumfem leninismu.* Rudé právo. 15. dubna 1961. roč. 41. č. 104. s. 5.
[298] NESG. *První kosmonaut je komunista.* Mladá fronta. 16. dubna 1961. roč. 17. č. 91. s. 2.
[299] NESG. *Komunismus je s vesmírem dobrý příbuzný*. Mladá fronta. 8. srpna 1961. roč. 17. č. 189. s. 5.
[300] NESG. *Prapor komunismu vlaje ve vesmíru*. Rudé právo. 23. června 1963. roč. 43. č. 171. s. 3.
[301] NESG. *Je to výsledek socialistického zřízení*. Rudé právo. 16. dubna 1961. roč. 41. č. 105. s. 5.
[302] NESG. *Úspěchy dáváme pro mír*. Mladá fronta. 13. dubna 1961. roč. 17. č. 88. s. 1.
[303] NESG. *Vítězství socialistické vědy*. Rudé právo. 7. října 1957. roč. 37. č. 279. s. 1.
[304] NESG. *Všemu pokrokovému lidstvu úspěchy dáváme pro mír*. Mladá fronta. 13. dubna 1961. roč. 17. č. 88. s. 1.
[305] NESG. *Veliké vítězství mírové vědy a techniky.* Rudé právo. 8. srpna 1961. roč. 41. č. 219. s. 1.
[306] KOTOV, Vladimír. překlad Zd. Niliusová. *Splněno*. Rudé právo. 10. října 1957. roč. 37. č. 282. s. 1.
[307] TVAROH. Přemysl. *Družice musí sloužit míru*. Rudé právo. 4. února 1958. roč. 38. č. 35. s. 3.
[308] NESG. *Americké družice pro válečné účely*. Mladá fronta. 6. března 1958. roč. 38. č. 58. s. 3.

přispívala také prezentace tématu jako závodu a soupeření mezi Sovětským svazem a Spojenými státy americkými. Soupeření mezi zeměmi nebylo oficiálně vyhlášené, ale z analýzy textů v této práci je patrné, že deníky při informování o kosmonautice používaly při srovnávání zemí slovní zásobu a obraty typické pro soutěžní diskurz. Ve zprávách se objevovala slovní spojení jako „*SSSR předstihl USA v technické rozvoji*“[309], „*sovětský předstih*“[310], „*zhroucení se amerického nimbu technické a vědecké světové superiority* a *porážka USA*“[311], „*v kosmické kopané prohrávají USA 2:0*“[312] nebo „*Velká vítězství sovětské země.*“[313] Vyskytly se i prognózy, ve kterých nejen „*SSSR bude stále častěji předstihovat západní vědu, ale následovat ho budou i Čínská lidová republika a ostatní socialistické země*“[314] nebo „*USA do pěti až deseti let ztratí možnost Sovětský svaz dohonit, nezvýší-li své úsilí.*“[315] Jako reakce na tento styl informování pak byly uveřejňovány reakce Američanů, kteří konstatovali, že „*americký program prací na přípravě umělé družice nebyl nikdy závodem s ostatními státy.*“[316] Typická byla v článcích kombinace výše uvedených prvků - „*Sovětská věda a technika předstihla v technickém rozvoji Spojené státy, a to nikoliv po prvé. V mírovém střetnutí dvou společenských řádů vychází socialismus před očima národů celého světa s brilantním vítězstvím.*“[317]

Ale jak již bylo uvedeno na začátku této kapitoly, propagandistické tendence se projevovaly ve východním i západním tisku. Velká část zde uvedených příkladů byla založena na citacích či parafrázích zahraničního tisku, ve kterém především američtí novináři hojně kritizovali to, že první družice nebyla vypuštěna na jejich území, a polemizovali o údajném technickém vývoji Sovětského svazu, což právě na druhé

[309] NESG. *Tisk i vědci se shodují v názoru, že SSSR předstihl USA v technickém rozvoji*. Rudé právo. 7. října 1957. roč. 37. č. 279. s. 3.
[310] CODR, Milan. *Přehled družic a kosmických raket*. Mladá fronta. 2. dubna 1961. roč. 17. č. 80. s. 6.
[311] NESG. *Oslavy 40. výročí Října a sovětský měsíc*. Rudé právo. 8. listopadu 1957. roč. 37. č. 310. s. 2.
[312] SVOBODA, Jiří. Mladá fronta. 6. listopadu 1957. roč. 13. č. 265. s. 1.
[313] NESG. *Velká vítězství sovětské země*. Mladá fronta. 9. srpna 1961. roč. 17. č. 190. s. 1.
[314] ČT. *SSSR bude stále častěji předstihovat západní vědu.* Mladá fronta. 16. října 1957. roč. 13. č. 249. s. 1.
[315] ČT. *USA přiznávají se vší vážností vědeckotechnickou převahu SSSR*. Mladá fronta. 3. prosince 1957. roč. 13. č. 288. s. 2.
[316] ČT. *Eisenhower o sovětské umělé družici.* Mladá fronta. 11. října 1957. roč. 13. č. 244. s. 3.
[317] *Triumf sovětské vědy vzrušuje celý svět*. Rudé právo. 8. října 1957. roč. 37. č. 280. s. 1.

straně parafrázované ve východním tisku znovu podporovalo nastolený obraz sovětského kosmického vědeckého pokroku. Reakce nejprve západního tisku, a poté celého světa na vypuštění Sputniku vedla k tomu, že se v Sovětském svazu stala kosmonautika zcela a plně součástí propagandy. Například i při výběru kosmonautů bylo dbáno, vedle jejich zkušeností a schopností, zejména na jejich rodinné zázemí, třídní původ či psychologické vlastnosti, prostě vhodné charakteristiky pro následnou prezentaci jejich činů světové veřejnosti. Podrobně se propagandistickým úlohám prvního kosmonauta a první kosmonautky v Sovětském svazu věnují následující kapitoly.

5.2.1 GAGARIN JAKO *HRDINA SOCIALISMU*

Jurij Gagarin nebyl pouze úspěšným prvním kosmonautem. Reprezentanti totalitního systému v Sovětském svazu využili jeho činu k vlastní ideologické propagandě. Gagarin se tak stal hrdinou sovětského názoru, personifikací myšlenek, zosobněním úspěchů režimu. Byl prvním kosmonautem světa, všude jej vítali s nadšením a díky tomu byl velmi cennou ideologickou zbraní.[318] Gagarin se stal hrdinou a to i přesto, že za komunismu bylo obtížné se jím stát, neboť žádný jednotlivec nemohl znamenat víc než kolektiv.[319] *„Gagarin byl hrdina, o jakém se v USA kreslily komiksy a v Sovětském svazu psaly objemné knihy. Nebyl to žádný veterán druhé světové války, opancéřovaný řadami vyznamenání. Dvacet sem let bylo tak akorát, aby k němu mohli vzhlížet kluci z kterékoli země, a přesně tolik, aby se do něj zamilovala každá dívka nebo žena. Byl to mladý, pohledný hrdina s popularitou, jakou neměla ani kapela Beatles na vrcholu své slávy. Gagarina měl prostě každý rád, protože svět vždycky miloval právě takové hrdiny.“*[320]

[318] TOUFAR, Pavel. *Vzestup a pád Jurije Gagarina.* Praha: Regia, 2001. 237 s. ISBN 80-86367-11-8.
[319] DORAN, J. BIZONY, P. *Gagarin – pravda o legendě.* Praha: BB art, 1999. 254 s. ISBN 80-7257-065-X.
[320] TOMEK, Petr. *Ztracený Měsíc – kniha z časů bez lunárních expedic*. Praha: Beletris, 2008. 319 s. ISBN 978-80-87105-08-5. s. 61.

Jak již bylo uvedeno výše[321], výběr kosmonautů byl prováděn velmi pečlivě za bedlivého státního dohledu. Základním úkolem pro prvního kosmonauta nebylo pouze vyletět do vesmíru a vrátit se, ale především po návratu dlouhodobě reprezentovat Sovětský svaz. Záleželo tak samozřejmě i na jeho jménu. To, že některým funkcionářům údajně vadilo Titovovo *neruské* křestní jméno German, již bylo zmíněno. Diskutovalo se ovšem i o příjmení Gagarin. Vzhledem k tomu, že známými nositeli tohoto jména byli členové knížecího rodu[322], nemělo tak dostatečnou spojitost s proletářským původem. Nakonec byl však vybrán právě Jurij Gagarin a velmi důležitou roli přitom pravděpodobně hrálo jeho charisma, povaha, komunikační přednosti, prostě charakterové vlastnosti, s nimiž byl předpokládán úspěch v následných propagandistických povinnostech. Svými současníky je popisován jako *„mladý kluk s fascinujícím úsměvem a laskavýma očima. Lidé ho milovali. Jurij Alexejevič dokázal volně hovořit s každým – s pionýry, dělníky, vědci, rolníky. Dokázal s nimi mluvit jejich jazykem.“*[323] A svoje propagandistické povinnosti plnil dobře[324] - *„Chci věnovat tento první kosmický let lidem komunismu, společnosti, do níž náš sovětský lid vstupuje a do níž, jak jsem přesvědčen, vstoupí všichni lidé na zemi*.“[325] Ve chvíli, kdy se tedy Gagarinovy nohy dotkly země, začaly jeho společenské povinnosti. Během letu byl povýšen na majora. V průběhu dalších dní se účastnil mnoha oficiálních aktů[326] v Sovětském svazu, poté vyrazil na zahraniční cesty, na kterých získal mnohá vyznamenání[327] a vítaly ho davy lidí.[328] A tak se během velmi

[321] podrobně v kapitole č. 4.5 - Let prvního člověka Jurije Alexejeviče Gagarina do vesmíru
[322] např. kníže Fjodor Fjodorovič Gagarin - působil jako plukovník během napoleonských válek
[323] DORAN, J. BIZONY, P. *Gagarin – pravda o legendě.* Praha: BB art, 1999. 254 s. ISBN 80-7257-065-X. s. 93 – 133.
[324] Tím je myšleno období analyzované v této diplomové práci. Toto konstatování se nevztahuje na působení Jurije Gagarina v dalších letech.
[325] NESG. *Prohlášení J. A. Gagarina před letem do vesmíru*. Rudé právo. 18. dubna 1961. roč. 41. č. 107. s. 5.
[326] např. NESG. *Rozhovor N. S. Chruščova s prvním kosmonautem J. A. Gagarinem*. Rudé právo. 14. dubna 1961. roč. 41. č. 103. s. 1. nebo *Milióny Moskvanů nadšeně uvítaly prvního kosmonauta*. Rudé právo. 15. dubna 1961. roč. 41. č. 104. s. 1.
[327] např. polský Řád Grunwaldského kříže, kubánský Řád Playa Giron, brazilský Řád Za zásluhy v oblasti vzduchoplavby nebo německý Řád Karla Marxe
[328] např. NESG. *Brazílie vítá Jurije Gagarina*. Rudé právo. 27. května 1961. roč. 41. č. 146. s. 4. nebo NESG. *Všude ho vítají.* Mladá fronta. 23. května 1961. roč. 17. č. 123. s. 3.

krátké doby stal Jurij Gagarin doma i v zahraničí jedním z nejznámějších sovětských občanů. Propagovaný sovětský socialistický systém nahradil živý člověk s vychvalovanými charakterovými vlastnostmi, který dokázal to, co nikdo před ním. Sovětský člověk – komunista[329], který se z neznámého mladého pilota stal novou sovětskou ikonou, která prohlašovala *„Vstup do Komunistické strany byla před letem do vesmíru největší a nejvýznamnější událost v mém životě. Svůj let věnuji KSSS, sovětské vládě, XXII. sjezdu strany a všemu lidu, který jde v předvoji lidstva a buduje novou společnost.“*[330]

Tisk o něm psal ve slovním spojení *„hrdinný major Gagarin“*.[331] Jeho let byl považován za *„hrdinský čin, který vykonal všechen sovětský lid.“*[332] Komentář v deníku poukazoval na jeho původ - *„Pořád to ještě slyším, jak to rozhlas hlásí. Ta loď se jmenuje Východ a člověk v její kabině je slévač /../ S takovými poznávacími znaky se uskutečnil první let do vesmíru. Náš let. Neuvěřitelné rysy uskutečněných fantazií se na věky smísily s obrazem hrdiny, který po šťastném přistání ohlašuje splnění úkolu straně. Své komunistické straně a své sovětské vládě.“*[333] Jako *„člověk nového věku“*[334] byl později typickým představitelem Programu strany z roku 1961, ve kterém měla být přechodem od socialismu ke komunismu nastolena Nová doba - Sovětský svaz měl disponovat dosud nevídaným bohatstvím výrobních sil, překonat technickou úroveň nejvyspělejších kapitalistických zemí a zaujmout ve výrobě první místo na světě. Každý občan tak měl být Novým člověkem.[335] Hvězdnost činu kosmonauta byla významná při tvorbě jeho obrazu. *„Juriji Gagarinovi byl udělen titul hrdiny Sovětského svazu, Leninův řád, medaile Zlatá hvězda a titul letec kosmonaut SSSR.*

[329] např. NESG. *První kosmonaut je komunista.* Mladá fronta. 16. dubna 1961. roč. 17. č. 91. s. 2.
[330] NESG. *Dojmy Jurije Gagarina z historického letu*. Rudé právo. 14. dubna 1961. roč. 41. č. 103. s. 3.
[331] NESG. *Blahopřání sovětskému lidu*. Mladá fronta. 13. dubna 1961. roč. 17. č. 88. s. 1.
[332] NESG. *Hrdinský čin vykonal všechen sovětský lid*. Rudé právo. 14. dubna 1961. roč. 41. č. 103. s. 3.
[333] FRANĚK, Jiří. *Gagarin – aneb rudý ve vesmíru.* Rudé právo. 17. dubna 1961. roč. 41. č. 106. s. 2.
[334] NESG. *Gagarin – člověk nového věku*. Rudé právo. 28. dubna 1961. roč. 41. č. 117. s. 3.
[335] *Zápis ze schůze Národního shromáždění Československé socialistické republiky 1960 – 1964.* Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. [online]. 18. září 1961. [cit. 17. 5. 2010]. dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1960ns/stenprot/009schuz/s009001.htm>

V Moskvě bude postavena jeho bronzová busta“[336], „*jeho jméno bude nesmrtelné.*“[337] V kontrastu k hvězdnosti pak bylo poukazováno na jeho obyčejnost - „*Jsem prostý sovětský člověk*“[338] nebo „Major Gagarin se skromností skutečného hrdiny vyprávěl o svých prvních dojmech z Prahy.“[339] Tak bylo docíleno toho, že se s ním lidé mohli ztotožnit, byl jedním z nich. To bylo navíc podporováno publikováním článků, ve kterých právě tito také *obyčejní lidé* na úspěch kosmonauta reagovali, a na stránkách deníků mu blahopřáli – „*Havíři kosmonautovi.*“[340] Otištěn byl také například seznam vyhlášených závazků k oslavě úspěšného letu – „*mladí horníci z Dolu Zápotocký v Orlové-Lázních oslaví historickou událost dalšími tunami uhlí nad plán, děvčata z bratislavského závodu Kablo v dílně III. sjezdu ČSM založila v den úspěšného letu majora Gagarina kolem Země nový pracovní kolektiv a požádala, aby mohl nést jeho jméno.*“[341] Jurij Gagarin se stal novým typem sovětského hrdiny. Předchozí sovětské ikony hrdinů[342] byly svázány především s válkou, bojem, utrpením, násilím, překonáváním obrovských překážek. Hrdinství Gagarina bylo naopak nekonfliktní a tak také mohlo dosáhnout mezinárodního přesahu. Sovětská mediální prezentace tak získala nový rozměr – kosmonauta prezentovaly fotografie jeho soukromého života s rodinou, o jeho soukromí a životě se napsalo daleko víc než o jakémkoliv jiném představiteli východního bloku. „*Sovětský svaz se staral o své kosmonauty královsky, jako o hollywoodské hvězdy.*“[343]

Sláva prvního kosmonauta a jeho nepostradatelný význam pro propagaci Sovětského svazu nakonec způsobily, že ačkoliv se Gagarin během následujících sedmi let neustále snažil dostat do kosmu, podle sovětského vedení byl tak významnou

[336] NESG. *ПРИВЕТ ЮРИЙ АЛЕКСЕЕВИЧ.* Mladá fronta. 15. dubna 1961. roč. 17. č. 90. s. 1.
[337] NESG. *Jeho jméno bude nesmrtelné.* Mladá fronta. 15. dubna 1961. roč. 17. č. 90. s. 2.
[338] NESG. *Jsem prostý sovětský člověk.* Rudé právo. 16. dubna 1961. roč. 41. č. 105. s. 7.
[339] NESG. *Soudruh A. Novotný přijal J. A. Gagarina*. Rudé právo. 29. dubna 1961. roč. 41. č. 118. s. 1.
[340] NESG. *Čtyři sta metrů pod zemí havíři kosmonautovi.* Mladá fronta. 13. dubna 1961. roč. 17. č. 88. s. 3.
[341] SEV; JNL; AŘ; RO; OR; FAR. *Všechna srdce blahopřejí.* Mladá fronta. 15. dubna 1961. roč. 17. č. 90. s. 1.
[342] např. Alexej Petrovič Meresjev nebo Vasilij Ivanovič Čapajev
[343] OBERG, James E. *Red Star in Orbit – The Inside Story of Soviet Failures and Triumphs in Space*. New York: Random House, 1981. 272 s. ISBN 0-394-51429-7.

a chráněnou osobou, že mu nebylo povoleno zúčastňovat žádných riskantních akcí.[344] *„Pro Sovětský svaz byl něco jako národní klenot, a proto musel být stále opatrován. Po úspěšném letu ho čekala sice slavná, ale trpká budoucnost. Jeho sláva mu nakonec vzala jakoukoliv možnost zažít chvíle ve vesmíru znovu. Gagarin je velký, ale také smutný hrdina závodu o vesmír. Svoji budoucnost viděl právě ve vesmíru, ale namísto toho se stal politickou loutkou.“*[345]

5.2.2 TĚREŠKOVOVÁ JAKO *NOVÁ SOCIALISTICKÁ ŽENA*

Let první ženy do vesmíru je považován především za propagandistický čin. Jen kvůli tomuto důvodu byl let ženy povolen, i když mnozí technici a letoví inženýři byli proti.[346] Výběr žen podle Chruščovových rozkazů probíhal spíše z řad dělnic a rolnic než z akademických a vědeckých kruhů. *„Nejvhodnějšími kandidátkami byly ty, ve kterých se snoubil nízký původ s určitým druhem způsobilosti k vesmírnému letu. Čirou náhodou se tenkrát parašutistika stávala oblíbeným koníčkem mnoha obyčejných žen.“* Otec Valentiny, traktorista v zemědělském družstvu, zahynul ve válce a její matka byla přadlenou v textilní továrně. Budoucí kosmonautka naprosto vyhovovala Chruščovovým záměrům – *„byla v dobré kondici, pěkná a dostatečně chytrá, aby si poradila s intelektuálními požadavky kosmického výcviku, ale ne natolik vzdělaná, aby nemohla reprezentovat obyčejnou rolnickou a dělnickou třídu.“*[347]

Těreškovová byla označena jako *„Gagarin v sukních“*. Ještě při výběru byly její konkurentky Solovjovová a Ponomarjovová lépe připraveny, ale žádná z nich nemohla podle generála Kamanina soupeřit s Těreškovovou ve schopnosti působit na davy,

[344] TOUFAR, Pavel. *Vzestup a pád Jurije Gagarina.* Praha: Regia, 2001. 237 s. ISBN 80-86367-11-8.
[345] TOMEK, Petr. *Ztracený Měsíc – kniha z časů bez lunárních expedic*. Praha: Beletris, 2008. 319 s. ISBN 978-80-87105-08-5. s. 61.
[346] WADE, Mark. *Tereshkova*. [online]. 1997 - 2008. [cit. 5. 5. 2010]. dostupné z < http://www.astronautix.com/astros/terhkova.htm>
[347] DORAN, J. BIZONY, P. *Gagarin – pravda o legendě*. Praha: BB art, 1999. 254 s. ISBN 80-7257-065-X. s. 157- 158.

v získávání sympatií lidí a chování se na veřejnosti.[348] *„Její úspěch pak dal Chruščovovi příležitost, na kterou čekal – mohl se rozplývat nad rovností žen a mužů v Sovětském svazu. Jakmile byl tento propagandistický experiment úspěšně završen, jednotka kosmonautek byla v tichosti rozpuštěna.*“[349] Původně měly Ponomarjovová a Solovjovová letět v lodi Voschod 6 na konci roku 1966, přičemž Solovjovová měla vystoupit do volného prostoru. Ale až o 19 let později se do vesmíru vypravila další Ruska Světlana Savická. Ze 451 lidí, kteří okusili stav beztíže, se to ke dnešku podařilo 46 ženám, z toho jen třem Ruskám.[350]

Pomocí konstruktu *nové socialistické ženy* se režim vymezoval vůči buržoazní struktuře, která v duchu ideologie komunismu představovala nižší stupeň vývoje společnosti. Součástí ideologie, čerpající základy z marxismu-leninismu, byla i otázka postavení ženy ve společnosti. Odpovědí na ni pak nutnost rovnoprávnosti žen jako jediné možné varianty základů socialistické společnosti. Vzorem byla samozřejmě sovětská žena, která bojuje za mír svojí prací při výstavbě komunismu ve jménu míru, štěstí dětí a budoucnosti celého lidstva.[351] Nezbytnou podmínkou emancipace žen byla široká participace. Ženy, kterých byla přibližně polovina populace, tak bylo pro *budování nových lepších zítřků* potřeba aktivně angažovat; byly veřejně vybízeny k co nejvyšší aktivitě a vědomé účasti na veřejném životě. Téma rovných práv tak způsobilo vysoký nárůst žen v rolích traktoristek, zdatných jeřábnic, houževnatě pracujících slévaček, soustružnic a mezi ně se zařadila také jedna kosmonautka. A mediální rétorika se pak snažila o úspěšné etablování představy takto genderově vyvážené socialistické společnosti.[352]

---

[348] PACNER, Karel. *Kolumbové vesmíru – 1. díl – Souboj o Měsíc*. Praha: Paseka, 2006. 404 s. ISBN 80-7185-651-7.s 224.
[349] DORAN, J. BIZONY, P. *Gagarin – pravda o legendě*. Praha: BB art, 1999. 254 s. ISBN 80-7257-065-X.s. 158.
[350] PACNER, Karel. *Těreškovová svůj let profňukala*. [online]. 17. 3. 2007. [cit. 12. 5. 2010]. dostupné z <http://www.karelpacner.cz/?str=hom&id=88&n=tereskovova-svuj-let-profnukala>
[351] JIRKOVÁ, Marie. *Vzdělání a emancipace ženy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982.
[352] SLUŠNÁ, Nataša. *Postavení ženy ve společnosti: k problematice postavení ženy v socialistické společnosti*. Praha: Universita Karlova, 1988. 123 s.

Nová socialistická žena byla ideálním vzorem. Měla se v ní snoubit pracovnice, uvědomělá občanka a matka. Valentina Těreškovová byla vybrána právě proto, že podle Chruščova splňovala ideál takové ženy. Pracovala jako dělnice v továrně, byla zapálenou komunistkou a tajemnicí místního Komsomolu. Její role matky pak byla usměrněna nejprve myšlenkou hvězdné svatby s Adrianem Grigorievičem Nikolajevem, protože byli jediní svobodní kosmonauti, navíc bez partnerů. Svatba nakonec byla uskutečněna, pořádal ji sám Nikita Chruščov a nařídil, aby její průběh živě přenášela televize.[353] Sám Chruščov jako *otec kosmu* vedl nevěstu k oltáři. Po sedmi měsících se hvězdnému páru narodila dcera Jelena – první dítě na světě, jehož rodiče pobývali ve vesmíru.[354]

Deníky konstrukty socialistické ženy ve svých mediálních obsazích využily. V Rudém právu napsali, že „*Valentina proslavila nejen sovětský lid, ale i všechny ženy světa.*“ V jejím životopisu bylo upozorněno mimo jiné, že „*v kombinátě si Valji vážili pro pracovitost, obětavost, upřímnost, pro její dobré srdce. V aeroklubu ji měli rádi za její odvahu a vytrvalost. Od matky Jeleny Fjodorovny získala pracovitost, umění nestěžovat si na potíže a mít radost ze života. A to hlavní – chuť učit se, učit se a učit se.*“[355] Otištěno bylo také *vyprávění Jurije Gagarina*, kde líčil kosmonautku v tom nejlepším zcela idealistickém světle. „*Když přišla Valja do našeho oddílu, všichni jsme si ji zamilovali /../ při pozorování Valjy v tělocvičně jsem obdivoval vždy nejen její fyzickou vytrvalost, ale i záviděníhodnou houževnatost /../ považuji její let za skvělý dar ženám celého světa, ženy dávají život lidem a mají proto právo žádat, aby tento život pokračoval a vítězil, aby naše děti i děti naší slavné Valentiny žily pod čistým nebem naší skvělé planety Země /../ Žena ve vesmíru! V tom se jasně a přesvědčivě projevily ty obrovské přeměny, k nimž došlo v životě národů naší země za 45 let*

[353] PACNER, Karel. *Kolumbové vesmíru – 1. díl – Souboj o Měsíc*. Praha: Paseka, 2006. 404 s. ISBN 80-7185-651-7. s 226.
[354] PŘIBYL, Tomáš. *Rudé hvězdy ve vesmíru.* Brno: Nakladatelství Paráda, 1997. 383 s. ISBN 80-902352-1-2.
[355] NESG. *Velitelka lodi Vostok 6 – Valentina Těreškovová.* Rudé právo. 17. června 1963. roč. 43. č. 165. s. 1.

sovětské moci. Abychom mohli poslat ženu do kosmického prostoru, museli jsme tvůrčím způsobem pozvednout předcházející generace žen, uvolnit jim cestu v práci, ve vědě a ve společnosti.“[356] Deník Mladá fronta v rámci informování o letu Valentiny s ohledem na genderovou problematiku citoval například deník Daily Worker „*Milióny žen a mužů spatřují v tomto letu výzvu národům celého světa, aby pomohly skoncovat s pokořujícím upoutáním žen k vařečce, k němuž je odsoudil kapitalismus. V socialistickém Sovětském svazu je cesta z továrny ke hvězdám otevřena pro všechny.*“[357] Na titulní straně byla Valentina uvedena nadtitulkem „*textilní dělnice – a současně studentka večerní průmyslovky, výsadkářka a funkcionářka Komsomolu*.“[358] Její let byl nazván „*emancipací vesmíru*“[359] a krátké oslavné komentáře byly publikovány především od ženských autorek – významných sportovkyň, umělkyň či politických činitelek[360], ale i celých kolektivů žen.[361] V „*Blahopřejném telegramu ÚV KSSS“* stálo „*Není náhodou, že tohoto historického prvenství dosáhla občanka Sovětského svazu. Sovětské ženy vykonaly bezpočet slavných činů v boji za socialismus a komunismus a získaly obdiv a úctu všech pokrokových lidí*“[362] Valentina Těreškovová byla popsána jako „*prostá, obyčejná dívka, neúnavná iniciátorka různých akcí, která se vždy snažila jít příkladem, pracovitá členka strany.*“[363] Jako reakce na studenou válku, světové zbrojení a militarizaci mezinárodních vztahů bylo připomenuto se vzpomínkou na jejího mrtvého otce, že Těreškovová „*vzlétla do vesmíru také proto, aby znovu řekla světu, že nenávidíme válku, která nám bere naše drahé.*“[364] Informace o ní byly završeny zprávou o Světovém kongresu žen v Moskvě,

[356] NESG. *Naše současnice*. Rudé právo. 17. června 1963. roč. 43. č. 165. s. 2.
[357] NESG. *Nová fáze kosmonautiky*. Mladá fronta. 22. června 1963. roč. 19. č. 148. s. 4.
[358] in Mladá fronta. 18. června 1963. roč. 19. č. 144. s. 1.
[359] NESG. *Emancipace vesmíru*. Mladá fronta. 19. června 1963. roč. 19. č. 145. s. 3.
[360] např. od Boženy Mehešové – mistryně sportu z Bratislavy in Mladá fronta 19. června 1963. roč. 19. č. 145. s. 3, od Jarmily Urbánkové – přední české herečky národní umělkyně nositelky Řádu práce in Rudé právo. 17. června 1963. roč. 43. č. 165. s. 2. nebo Dagmar Kuldové-Jarkovské – mistryně světa v seskoku padákem in Rudé právo. 17. června 1963. roč. 43. č. 165. s. 2.
[361] např. od žen košického okresu in NESG. *Lavina blahopřání.* Rudé právo. 18. června 1963. roč. 43. č. 166. s. 1.
[362] NESG. *Blahopřejný telegram ÚV KSSS*. Rudé právo. 18. června 1963. roč. 43. č. 166. s. 1.
[363] HOŘENÍ, Zdeněk. *Rudý prapor Valji Těreškovové.* Rudé právo. 18. června 1963. roč. 43. č. 166. s. 1.
[364]NESG. *Naše současnice*. Rudé právo. 17. června 1963. roč. 43. č. 165. s. 2.

podle níž jsou „*Ženy – mocná síla v boji za mír*.“[365] V budování obrazu Valentiny Těreškovové jako ideální socialistické ženy bylo v tisku plně využito výše uvedených konstruktů.

[365] ČTK. *Ženy – mocná síla v boji za mír*. Rudé právo. 27. června 1963. roč. 43. č. 145. s. 5.

ZÁVĚR

Zásadní faktor, který ovlivňoval dobývání vesmíru, byl vojenský podtext. Kosmonautika se od svého počátku stala strategickou zbraní závodů ve zbrojení. První družice byly vynášeny na oběžné dráhy vojenskými raketami, kosmonauti byli vybíráni z řad vojenských letců, vlastně jedním z původních impulsů započetí výzkumu vesmírných letů v Sovětském svazu byla možnost disponovat špionážní družicí. Tato úzká propojenost s vojenským sektorem vysoce ovlivnila způsob, jakým byla veřejnost o kosmonautice informována. Především ze strany Sovětského svazu bylo charakteristické utajování mnoha informací. Starty vesmírných letů nebyly zásadně oznamovány dopředu, informace o letu Jurije Gagarina byla zveřejněna až po jeho úspěšném přistání. Tím byla pověst sovětské kosmonautiky ochráněna před medializací odkladů startu, nehod či jiných neúspěchů, kterých naopak nebyla ušetřena americká astronautika vzhledem k jejím počátečním nezdarům.

Úspěchy Sovětského svazu v kosmonautice se staly silným psychologickým faktorem a byly tak využívány k propagandě. Zásluhy za vědecké úspěchy v kosmonautice byly v textech deníků přisuzovány socialistickému a komunistickému politickému systému. Využívány k propagandě byly také hodnoty jako mír nebo blaho lidstva. Články v denících poukazovaly na to, že Sovětský svaz zajišťuje prostřednictvím svých kosmických projektů mír pro celý svět, zatímco americké družice jsou určeny k vojenským účelům. Nejvýznamnější součástí propagandistické prezentace pak byly samotné osoby úspěšných kosmonautů a kosmonautky. Vzhledem k dobovému kontextu byla míra politizace periodik vysoká, stejně tak míra tendenčnosti prezentace událostí.

Deníky byly při svém zpravodajství odkázány především na informace ze Sovětského svazu, na agenturní produkci, takže sdělení, která o událostech

poskytovaly, byla často psána velmi podobně, doslovně citovány byly stejné zdroje a několikrát byly uveřejněné články zcela totožné. Výskyt autorských článků byl nízký. Tato situace byla odlišná například v roce 1969, kdy proběhl první let na Měsíc. Československé deníky tehdy měly na místě události v USA vlastní zpravodaje, například Mladá fronta přinesla sérii článků v rubrice Z*de mys Kennedy, volá Karel Pacner!*, ve kterých byly čtenářům každodenně přinášeny aktuální informace od československého zpravodaje. Vzhledem k tomu, že Sovětský svaz většinu svých úspěšných letů do kosmu podnikal bez předchozího oznámení veřejnosti - v utajení, bylo vcelku nerealizovatelné a technicky nemožné mít v sovětském kosmickém centru žurnalistu, který by pravidelně informoval o novinkách čtenáře svého deníku.

Deníky dotvářely na svých stránkách obraz bipolárního světa i v oblasti dobývání vesmíru. Ze všech analyzovaných článků se pouze sedm procent z nich věnovalo americké kosmonautice, a to více než polovina v negativních konotacích. Nejvíce uveřejněných článků v denících získalo téma letu prvního kosmonauta Jurije Gagarina. Byla to jediná událost, která dokázala z titulních stran deníků vytlačit všechny ostatní informace.

Astronautika i její mediální obraz byl v 50. a 60. letech ovlivněn především přítomností studené války a společenskopolitickým uspořádáním světa. V této práci byla k popisu mediálního obrazu použita kombinace kvantitativních a kvalitativních metod. V textu práce byla nastíněna historická východiska a následně pomocí příkladů z dobového tisku přiblíženy mechanismy, které při informování čtenářů deníky využívaly. Práci považuji za vhodné východisko pro další výzkumy.

TEZE

Institut komunikačních studií a žurnalistiky UK FSV **Teze MAGISTERSKÉ diplomové práce**	
TUTO ČÁST VYPLŇUJE STUDENT:	
Příjmení a jméno diplomanta: **Lucie Roubíčková**	**Razítko podatelny:**
Imatrikulační ročník diplomanta: **2008**	
E-mail diplomanta: **lucia.lucia@centrum.cz**	katedra mediálních studií IKSŽ UK FSV k rukám Doc. PhDr. Jana Jiráka, Ph.D.
Studijní program/studijní obor: **Mediální studia**	
Předpokládaný název práce v češtině: **Mediální obraz dobývání vesmíru v československém tisku**	
Předpokládaný název práce v angličtině: **Media Representation of Space Race in Czechoslovak Press**	
Předpokládaný termín dokončení (semestr, školní rok – vzor: *ZS 2012*) (diplomovou práci je možné odevzdat nejdříve po dvou semestrech od schválení tezí, tedy teze schválené v LS 2010/2011 umožňují obhajovat práci nejdříve v LS 2011/2012): **LS 2010**	
Pedagog, s nímž byly teze konzultovány (příjmení, jméno, pracoviště – vzor: *Mocnář, Karel, KMS IKSŽ UK FSV*)**:** **PhDr. Bednařík, Petr, Ph.D., KMS IKSŽ UK FSV**	
Charakteristika tématu a jeho dosavadní zpracování (rozsah do 1800 znaků)**:** **Téma dobývání vesmíru v pojetí soupeření dvou velmocí USA a SSSR je v literatuře zpracováno nejen z výzkumné perspektivy, ale především s ohledem na politickou situaci dané doby a s ní spojenou propagandu. Je fascinující, jaký obrovský pokrok prodělal kosmický výzkum během necelých dvou desetiletí a je mu vzhledem k jeho významu pro lidstvo věnováno v literatuře mnoho prostoru. Avšak publikace vztahující se k mediálnímu obrazu a analýze sovětských a amerických vesmírných letů a výzkumů chybí.** **Z hlediska časového zařazení se chci analýze tématu věnovat přibližně od roku 1957, kdy proběhlo první vypuštění družice Sputnik, vypuštění druhého Sputniku se psem Lajka, neúspěšný start americké rakety Vanguard a následující rok 1958 první úspěšné americké družice Explorer. V roce 1961 vzlétl Jurij Gagarin jako první člověk do vesmíru, následoval balistický skok Alana Sheparda (1961), let první ženy do vesmíru Valentiny Těreškovové (1963).** **V diplomové práci bych chtěla ukázat, jak byly tyto události jako celý příběh prezentovány čtenářům. Mediální obsahová analýza počátků kosmického**	

výzkumu, vypuštění satelitů a první let člověka do vesmíru v československém tisku nebyla dosud provedena. V rámci diplomových prací na FSV se věnovala v roce 2004 Gabriela Bobková přistání na Měsíci - projektům Apollo 11 a Apollo 13.

Předpokládaný cíl diplomové práce, původní přínos autora diplomové práce ke zpracování tématu, případně formulace problému, výzkumné otázky nebo hypotézy (rozsah do 1800 znaků)**:**
Cílem diplomové práce je popsat výše uvedené události z mediálně teoretického hlediska, analyzovat a srovnat mediální prezentaci kosmických úspěchů a neúspěchů SSSR a USA a konfrontovat je s informacemi a zdroji ze současnosti.

Vybrala jsem takové události, které byly v té době významné, známé – tedy byly zaznamenány v tisku určenému široké veřejnosti, ne pouze v úzce specializovaných periodicích zabývajících se kosmonautikou. V rámci diplomové práce je cílem zasadit události do společenského i politického kontextu. Mým přínosem je vytvořit podrobnou, dosud neprovedenou, mediální analýzu jednotlivých událostí tvořících celý příběh vesmírného výzkumu.

Předběžné výzkumné otázky:
Jaké byly postupy vybraných médií při konstrukci obrazu na jedné straně sovětské kosmonautiky a na druhé straně americké kosmonautiky.
Do jaké míry byla mediální sdělení ovlivněna politickou a společenskou situací?
Jakým způsobem docházelo k manipulaci s informacemi?
Jak se kvalitativně i kvantitativně proměňovalo mediální informování s ohledem na zvyšující se úspěchy Američanů a snižující se úspěchy Sovětů?

Předpokládaná struktura práce (rozdělení do jednotlivých kapitol a podkapitol se stručnou charakteristikou jejich obsahu)**:**
Úvod
Československá žurnalistika v 50. a 60. letech
významné mediální události, regulace, zohledňované deníky a jejich tendence v zobrazování informací, ..
Kosmický výzkum od roku 1955 do 1969
popis a charakteristika vybraných událostí spojených s kosmickým výzkumem, úspěchy a
neúspěchy SSSR a USA, seznámení se s dobovým kontextem, propaganda..
Analýza zobrazení v dobovém tisku
počty témat, článků a jejich rozsahy, srovnání informací se současnými zdroji, vzájemné
porovnání a analýza v informování o úspěších a neúspěších SSSR a USA

Závěr

Vymezení podkladového materiálu (např. analyzované tituly a období, za které budou analyzovány) **a metody (techniky) jeho zpracování:**
Jako hlavní metodu práce jsem zvolila obsahovou analýzu, která prostřednictvím formulovaných výzkumných otázek prověří mediální obsahy. Při analýze se zaměřím na textová i obrazová sdělení.

Z předběžné analýzy jedné z vybraných událostí (přistání na Měsíci v roce 1969)

v denním tisku jsem se rozhodla vzhledem k vysokému množství článků využít deníky Rudé Právo (konkrétně jeho příslušné ročníky) a Mladou frontu (příslušné ročníky). Oba patřily v dané době k oficiálním informačním titulům, zároveň se vhodně doplňují, Mladá fronta vyšla z mé analýzy přistání na Měsíci jako periodikum podávající o tématu nejpodrobnější informace.

Základní literatura (nejméně 10 nejdůležitějších titulů k tématu a metodě jeho zpracování; u všech titulů je nutné uvést stručnou anotaci na 2-5 řádků)**:**

U zdrojů je třeba brát v úvahu datum vydání, protože mnoho zásadních informací vyšlo najevo až po postupném otevírání amerických a sovětských archivů.Na příkladu knih Karla Pacnera vydaných před rokem 1989 a jejich aktualizovaných verzích z současné doby je možné vysledovat, které informace byly v tehdejší době cenzurovány.

Dickson, Paul. (2007). Sputnik: The Shock of the Century. New York: Walker & Co.
Kniha informuje o vlivu počátečních úspěchů Sovětského svazu v kosmickém výzkumu a zařazuje historické události do dobového kontextu.

Heppenheimer, Thomas A. (1997). Countdown: A History of Space Flight. New York:
John Wiley & Sons,
Kniha věnovaná historii vesmírných letů zahrnuje i odtajněné informace i o sovětském lunárním programu, který byl po přistání Američanů na měsíci důsledně popírán.

Launius, Roger. (1994). NASA: A History of the U.S. Civil Space Program. Malabar,
Fla: Krieger Pub. Co,
Roger Launius je hlavním historikem NASA a jeho kniha přehledně představuje nevojenský vesmírný výzkum. Na podrobnou deskriptivní část knihy navazuje druhé, ve které jsou publikovány soubory dokumentů k tématu. V jednom celku uvádí autor významné technické, výzkumné i ekonomické a politické aspekty dané oblasti.

Pacner, Karel. (2006). Kolumbové vesmíru – 1. díl. Praha: Paseka
Pacner, Karel. (1997). Tajný závod o Měsíc. Praha: Bohemia
Karel Pacner je český novinář a spisovatel, který se zabývá vesmírem a kosmickým výzkumem celý život. Už v roce 1969 informoval čtenáře Mladé fronty o letu na Měsíc přímo z USA. Díky osobním zkušenostem a kontaktům s mnoha raketovými specialisty prezentuje v knihách vydaných po roce 1989 mnoho dříve utajovaných informací.

Přibyl Tomáš (1997). Rudé hvězdy ve vesmíru. Brno: Paráda
V oboru kosmonautiky aktivně působí v publikační a publicistické činnosti. Jeho kniha přináší pohled do zákulisí sovětské kosmonautiky, poskytuje historii vesmírných satelitů a stanic.

Toufar, Pavel. (2003). Člověk na Měsíci. Brno: Moba

Toufar, Pavel. (2004). Utajený vesmír. Brno: Moba
Toufar Pavel. (2001). Vzestup a pád Jurije Gagarina. Praha: Regia
Pavel Toufar je dalším českým autorem literatury faktu a odborníkem na historii kosmického výzkumu a jeho propagátor. Jeho knihy podrobně popisují historii dobývání vesmíru a polemizují i nad kontroverznějšími tématy spojenými s vesmírným výzkumem.

Berger. A.A. (1998). Media Research Methods. Thousand Oaks: SAGE
Hansen, A., Cottle, S., Negrine, R., Newbold, C. (1998). Mass Communication Research Methods. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave.
Schulz, W., Hagen, L., Scherer, H., Reifová, I. (1998). Analýza obsahu mediálních sdělení. Praha: Karolinum
Knihy poskytují informace a návody pro kvantitativní obsahovou analýzu, spolu s konkrétními ukázkami projektů.

internetové zdroje:
Encyclopedia Astronautica – [online] dostupná na http://www.astronautix.com
Historie NASA - [online] dostupné na http://www.nasa.gov
Holub, Aleš. (2009). Malá encyklopedie kosmonautiky [online] dostupné na http://mek.kosmo.cz
články Karla Pacnera a Antonína Vítka - [online] dostupné na http://technet.idnes.cz
Lindros, Marcus. The Soviet Manned Lunar Program.[online] dostupné na http://www.fas.org/spp/eprint/lindroos_moon1.htm
odborný článek vychází z informací, které byly zveřejněny až po roce 1989 o sovětských plánech pro přistání člověka na Měsíci

periodika:
Letectví a kosmonautika
Významný odborný měsíčník se zabývá popularizací výsledků aktuálního výzkumu v oblasti letectví a kosmonautiky a o dění ve světě vědy. Vychází od roku 1921 dodnes.
magazín Spaceflight
měsíčník vycházející pod záštitou britské meziplanetární asociace byl poprvé publikován rok před vypuštěním první družice Sputnik, podává informace o vesmírném výzkumu.

Diplomové a disertační práce k tématu (seznam bakalářských, magisterských a doktorských prací, které byly k tématu obhájeny na UK, případně dalších oborově blízkých fakultách či vysokých školách za posledních pět let)
2004 - Bobková, Gabriela - Obraz americké a sovětské kosmonautiky ve vybraných médiích socialistického Československa na přelomu 60. a 70. let 20. století, IKSŽ FSV UK
2007 - Klingohrová, Adéla - Realita a mediální obraz v kontextu sovětské mýtotvorby, FFUK slovanská filologie
2008 - Kopečná, Anna - Vesmírný závod jako propaganda během studené války, IMS FSV UK

Datum / Podpis studenta
19. 6. 2009
……

SUMMARY

This diploma thesis has dealt with the beginnings of conquering the space, as well as with their presentation in the contemporary Czechoslovakian press. The aim of the thesis was to analyze how the daily papers, chosen for the purposes of this thesis, construed the given topics, to set the events into the social and political contexts, to compare media presentations of space successes and nonsuccesses of the USSR and the USA, and to confront them with the present-day information and sources.

A crucial factor, that influenced conquering the space, was the military subtext. Cosmonautics became a strategic weapon in the Arms race from the very beginning of its existence. The first satellites were being taken to the orbit by military rockets and the astronauts were being chosen from the line sof military pilots; in fact, one of the first impulses for starting research using the space flights was the oportunity to have spy satellites. This narrow connection to a military sector has highly influenced the way the public was informed about the astronautics.

The space program became a part of propaganda in both eastern and western press. The space race kept filling headlines all over the world. Text analysis in this thesis has closely outlined the main tendencies used in construing the image of astronautics. Holding back a lot of information was typical of the Soviet Union in particular. That made the public reputation of the Soviet astronautics nearly ideallistic. The other way round, media promotion of a number of failures in American astronautics was the cause of its bad reputation; the USA astronauts got behind the USSR ones in many aspects, which – especially at the beginning of the era – created an atmosphere of fear in the western world.

The presentation of the topic as a race between the Soviet Union and the United States also contributed to the overall propagandistic image of the astronautics. The competition between the two countries was never officially proclaimed, but whenever comparing the two countries, the papers used vocabulary and phrases typical of competitive discourse. Credit for scientific research and success in astronautics was above all given to socialist and communist political systems.

Astronautics as well as its media image in the 1950s and 1960s was influenced by the presence of the Cold War and the sociopolitical organization of the world.

POUŽITÁ LITERATURA A ZDROJE

BALÍK, Stanislav; KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004. 167 s. ISBN 80-86569-896.

BARTÁK, Jan. *Metodika a metody žurnalistické práce*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. 198 s.

BARTÁK, Jan. *Metodika a metody žurnalistické práce II*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. 147 s.

BARTOŠ, Bohumír. *Psychologie propagandy*. *Vybrané kapitoly*. Práce: Praha, 1981. 241 s. ISBN 24-083-81.

BEČKA, Josef Václav. *Jazyk a styl novin*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Novinář, 1973. 216 s.

BEDNAŘÍK, Petr; CEBE, Jan. Vývoj médií v Československu od února 1948 do prosince 1950. in: *Sborník Národního muzea v Praze, řada C - Literární historie*. Roč. 53 (2008), č. 1-4, s. 53-56.

BENGLOV, Spartak Ivanovič. *Zahraničně politická propaganda*. Praha: Tisková agentura Orbis, 1984. 499 s. TA 254/0 TS 502/86.

BERGER, Peter L; LUCKMANN, Thomas. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 214 s. ISBN 80-85959-461.

BITTMAN, Ladislav; SYMŮNKOVÁ, Hermenegilda. *Manipulátoři: o technikách bojů lži proti pravdě a nenávisti proti lásce*. Praha: Karolinum, 1992. 253 s. ISBN 80-7066-621-8.

CALLAHAN, David; GREENSTEIN, Fred. The Reluctant Racer: Eisenhower and U.S. Space Policy. in *Spaceflight and the Myth of Presidential Leadership*, ed. R. D. Launius a H. E. McCurdy. Urbana: University of Illinois Press, 1997.

COMPTON, W. D. *Where No Man Has Gone Before: A History of Apollo Lunar Exploration Missions*. Washington: NASA. [online] 1989 [cit. 9. 5. 2010] dostupné z <http://history.nasa.gov/SP-4214/contents.html>

DICKSON, Paul. *Sputnik: the shock of the century*. New York: Berkley Books, 2003. 310 s. ISBN 0425188434 9780425188439.

DILLARD, James Price. *The Persuasion Handbook: Developments in Theory and Practice*. Thousand Oaks: Sage Publications, 2002. 896 s. ISBN 978-0761920069.

DORAN, Jamie; BIZONY, Piers. *Gagarin – pravda o legendě*. Praha: BB art, 1999. 254 s. ISBN 80-7257-065-X.

FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 1998. Edice paprsek. 224 s. ISBN 80-86138-03-8.

GRAY, Colin; SHELDON, John. Space Power and the Revolution in Military Affairs. A Glass Half Full? *Airpower Journal č. 3*. [online] 2009 [cit. 24. 4. 2010] dostupné z <http://www.airpower.au.af.mil/airchronicles/apj/apj99/fal99/gray.html>

GREEN, Constance. *VANGUARD - A HISTORY*. [online]. [cit. 5. 5. 2010] dostupné z <http://history.nasa.gov/SP-4202/toc2.html>

HÁJEK, M. (ed.). *Mluvčí miliónů – Rudé právo vždy se stranou a lidem*. Praha: Fakulta žurnalistiky UK, 1980. 281 s. FŽ UK-500-XI-294/79.

HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie.* Praha: Eurolex Bohemia, 2005. 339 s. ISBN 80-86861-71-6.

CHOMSKY, Noam; VOPĚNKOVÁ, Adéla. *Hegemonie nebo přežití: americké tažení za globální nadvládou*. Praha: Mladá fronta, 2006. 344 s. ISBN 8020413510.

JIRKOVÁ, Marie. *Vzdělání a emancipace ženy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982.

JOWETT, Garth; O'DONNELL, Victoria; *Propaganda and Persuasion*. California: Sage Publications, Inc., 2006. 425 s. ISBN 1-4129-0898-1.

KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948-1953*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 146 s. ISBN 80-04-25700-3.

KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1993. 447 s. ISBN 80-204-0145-8.

KAPLAN, Karel; TOMÁŠEK, Dušan. *O cenzuře v Československu v letech 1945-1956: studie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. 183 s. ISBN 80-85270-38-2.

KŘIVÁNKOVÁ, Alena; VATRÁL, Jozef. *Dějiny československé žurnalistiky. IV. díl: český a slovenský tisk v letech 1944-1987*. Praha: Novinář, 1989. 223 s. ISBN 80-70770-368.

LAUNIUS, Roger. *NASA History and the Challenge of Keeping the Contemporary Past.* [online]. [cit. 8. 5. 2010]. dostupné z <http://history.nasa.gov/launiuspharticle.pdf>

LAUNIUS, Roger. *Sputnik and the Origins of the Space Age*. [online]. [cit. 30. 4. 2010]. dostupné z <http://history.nasa.gov/sputnik/sputorig.html>

MACHAČ, J. *Kosmonaut, astronaut.* Naše řeč. Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, v. v. i. [online]. [cit. 17. 5. 2010]. dostupné z <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4851>

MANNHEIM, Karl; PROKOP, Dušan. *Ideologie a utopie: přednášky a eseje*. Bratislava: Archa, 1991. 357 s. ISBN 80-71150-223.

MCNAIR, Brian. *Sociologie žurnalistiky*. Praha: Portál, 2004. 182 s. ISBN 80-71788-406.

McQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál, 2009. 639 s. ISBN 987-80-7367-574-5.

MLEZIVA, Emil. *Diktatura informací.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. 133 s. ISBN 80-86898-12-1.

OBERG, James E. *Red Star in Orbit – The Inside Story of Soviet Failures and Triumphs in Space*. New York: Random House, 1981. 272 s. ISBN 0-394-51429-7.

OJSERKIS, Raymond P. *Beginnings of the Cold War Arms Race: The Truman Administration and the U.S. Arms Build-Up*. Westport: Praeger Publishers, 2003. 231 s. ISBN 0-275-98016-2.

Online Etymology Dictionary. *Sputnik*. [online]. 2001 – 2010. [cit. 5. 5. 2010]. dostupné z <http://www.etymonline.com/index.php?term=sputnik>

PACNER, Karel. *Jak Lajka před půl stoletím dobyla vesmír*. [online]. 3. listopadu 2007. [cit. 2. 5. 2010]. dostupné z <http://zpravy.idnes.cz/jak-lajka-pred-pul-stoletim-dobyla-vesmir-f13-/vedatech.asp?c=A071103_090351_vedatech_jan>

PACNER, Karel. *Kolumbové vesmíru – 1. díl – Souboj o Měsíc*. Praha: Paseka, 2006. 404 s. ISBN 80-7185-651-7.

PACNER, Karel. *Kosmičtí špioni*. Praha: Albatros, 2005. 283 s. ISBN 80-00-01686-9.

PACNER, Karel. *Tajný závod o Měsíc*. Olomouc: Bohemia, 1997. 317 s. ISBN 80-85803-25-9.

PACNER, Karel. *Těreškovová svůj let profňukala*. [online]. 17. 3. 2007. [cit. 12. 5. 2010]. dostupné z <http://www.karelpacner.cz/?str=hom&id=88&n=tereskovova-svuj-let-profnukala>

PACNER, Karel; VÍTEK, Antonín. *Půlstoletí kosmonautiky*. Praha: Epocha, 2008. 471 s. ISBN 978-80-87027-71-4.

PLECHANOVOVÁ, Běla; FIDLER, Jiří. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997. 240 s. ISBN 80-8524179-X.

PŘIBYL, Tomáš. *Rudé hvězdy ve vesmíru.* Brno: Nakladatelství Paráda, 1997. 383 s. ISBN 80-902352-1-2.

REIFOVÁ, Irena a kolektiv. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004. 327 s. ISBN 80-7178-926-7.

SIEBERT, Fred; PETERSON, Theodore; SCHRAMM, Wilbur. *Four theories of the press: the authoritarian, libertarian, social responsibility, and Soviet communist concepts of what the press should be and do*. Urbana: University of Illinois Press, 1963. 153 s. ISBN 0-252-72421-6.

SLUŠNÁ, Nataša. *Postavení ženy ve společnosti: k problematice postavení ženy v socialistické společnosti*. Praha: Universita Karlova, 1988. 123 s.

SPACE SECURITY. *Executive Summary 2009*. [online]. 2009. [cit. 23. 4. 2010] dostupné z <http://spacesecurity.org/SSI2009ExecutiveSummary.pdf>

Sputnik 1. [online]. 2007. [cit. 25. 4. 2010] dostupné z <http://mek.kosmo.cz/druzice/rusko/sputnik/sputnik1.htm>

Sputnik and The Dawn of the Space Age. [online]. 2007. [cit. 25. 4. 2010] dostupné z <http://history.nasa.gov/sputnik/>

TAUBMAN, Philip. *Tajné impérium: Eisenhower, CIA a skrytý příběh americké špionáže.* Praha: BB Art, 2005. 428 s. ISBN 80-7341-604-2.

TOMEK, Petr. *Ztracený Měsíc – kniha z časů bez lunárních expedic*. Praha: Beletris, 2008. 319 s. ISBN 978-80-87105-08-5.

TOUFAR, Pavel. *Utajený vesmír*. Brno: MOBA, 2004. 255 s. ISBN 80-243-1608-0.

TOUFAR, Pavel. *Vzestup a pád Jurije Gagarina.* Praha: Regia, 2001. 237 s. ISBN 80-86367-11-8.

TOWLE, Philip. *Historie Moderní války* / editoval Charles Townshend. Praha: Mladá fronta, 2007. 429 s. ISBN 80-204154-00.

TRAMPOTA, Tomáš; KŘEČEK, Jan; NEČAS, Vlastimil. Média a moc. in *Pražské sociálně vědní studie*. Mediální řada MED-001. Praha: FSV UK, 2006. [online]. [cit. 14. 5. 2010] dostupné z <http://publication.fsv.cuni.cz/attachments/102_001_Trampota_cj.pdf>

TUČEK, Josef. *Pes Lajka ve vesmíru: Nezáviděníhodné prvenství.* [online]. 3. 11. 2007. [cit. 5. 5. 2010] dostupné z <http://aktualne.centrum.cz/veda/clanek.phtml?id=512959>

VAN DIJK, Teun A. *Ideology: a multidisciplianatory aproach* London: Sage Publications, 2000. 374 s. ISBN 0-7619-5655-7.

VEBER, Václav. Padesátá léta v Československu – komunismus na domácí scéně. in : *Securitas Imperii*. Sborník k problematice bezpečnostních složek. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2001. ISBN 80-902885-2-9.

VÍTEK, Antonín. *Sputnik 2*. [online]. 2007. [cit. 3. 5. 2010] dostupné z <http://www.lib.cas.cz/space.40/INDEX1.HTM>

VÍTEK, Antonín. *Velký katalog družic a kosmických sond*. [online]. 2009. [cit. 9. 5. 2010] dostupné z <http://www.lib.cas.cz/space.40/>

WADE, Mark. *Explorer*. [online]. 1997 - 2008. [cit. 5. 5. 2010] dostupné z <http://www.astronautix.com/project/explorer.htm>

WADE, Mark. *Tereshkova*. [online]. 1997 - 2008. [cit. 5. 5. 2010] dostupné z < http://www.astronautix.com/astros/terhkova.htm>

WAGNEROVÁ, Eliška. *Text nálezu IV. ÚS 23/05 (reportáž České televize o soudnictví)*. [online]. 17. července 2007. [cit. 14. 5. 2010] dostupné z <http://swww.usoud.cz/scripts/detail.php?id=535&keyword=nadoraz>

ZAK, Anatoly. *The True Story of Laika the Dog*. [online]. 3. listopadu 1999. [cit. 3. 5. 2010] dostupné z <http://www.space.com/news/laika_anniversary_991103.html>

Zápis ze schůze Národního shromáždění Československé socialistické republiky 1960 – 1964. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. [online]. 18. září 1961. [cit. 17. 5. 2010]. dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1960ns/stenprot/009schuz/s009001.htm>

Rudé právo: Ústřední orgán Komunistické strany Československa. ročník 37 – 43. 1957 – 1963. Praha: Svoboda. 1921-1990. NA, knihovna – fond Sbírky novin (Knih. SPB). sign. 219/31/A/4.

Mladá fronta. ročník 13 - 19 .1957 – 1963. Praha: Ústřední výbor SSM. 1945 – 1990. NA, knihovna – fond Sbírky novin (Knih. SPB). sign. 219/31/A/4.

SEZNAM PŘÍLOH

příloha č. 1 – ukázka kreslených karikatur a vtipů

příloha č. 2 – ukázka lyrických útvarů

příloha č. 3 – fenka Lajka na dopisních známkách

příloha č. 4 – titulní strany deníků informujících poprvé o letu Jurije Gagarina do vesmíru

PŘÍLOHY

PŘÍLOHA Č. 1 – UKÁZKA KRESLENÝCH KARIKATUR A VTIPŮ

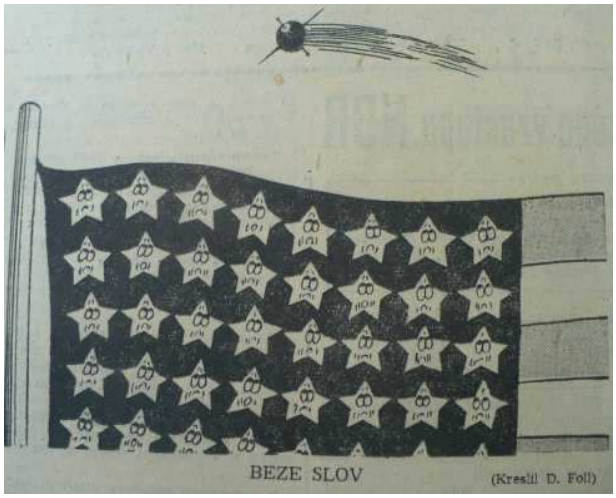

in Rudé právo. 8. října 1957. č. 280. s. 4.

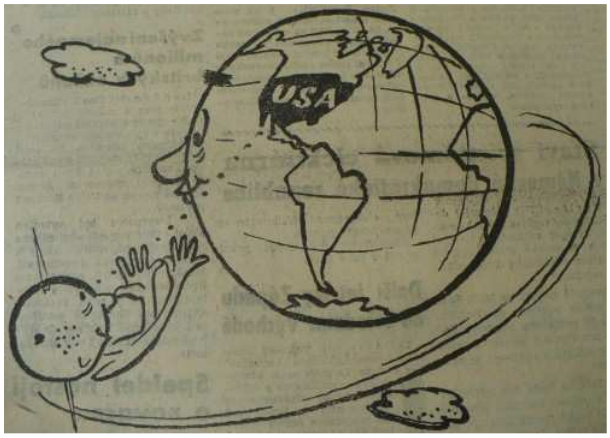

in Mladá fronta. 8. října 1957. č. 241. s. 1.

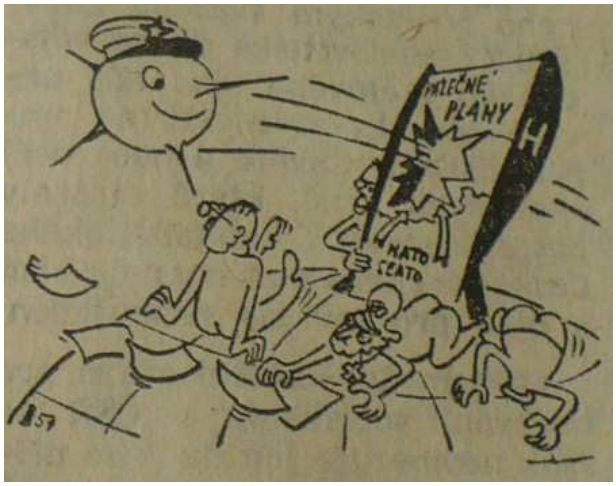

in Mladá fronta. 8. října 1957. č. 241. s. 3.

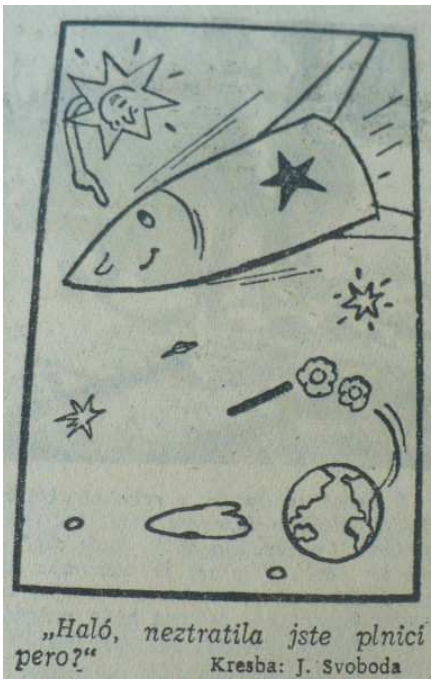

in Mladá fronta. 2. února 1958. roč. 14. č. 29. s. 1.

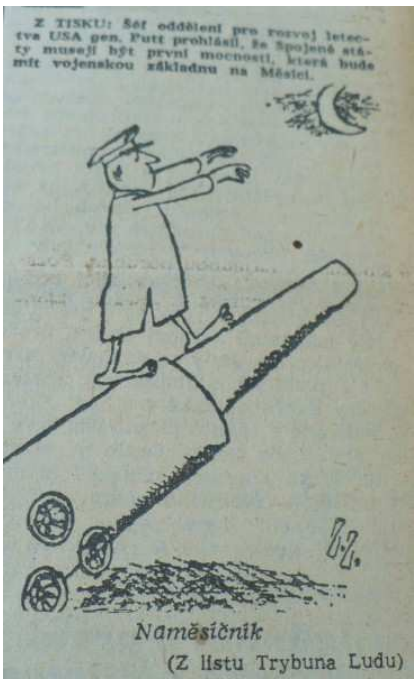

in Rudé právo. 5. března 1958. roč. 38. č. 64. s. 3.

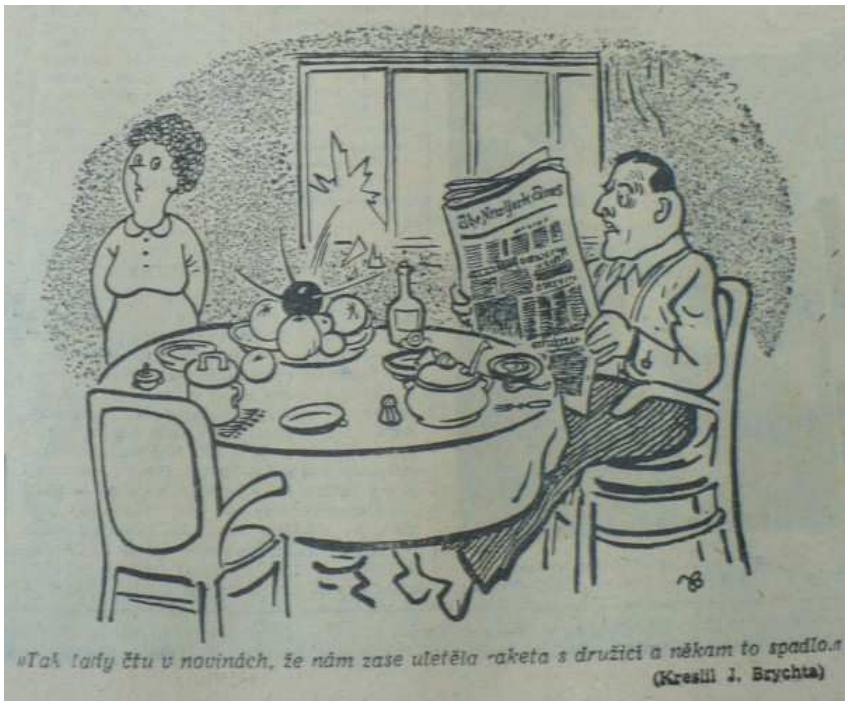

in Rudé právo. 8. března 1958. roč. 38. č. 67. s. 3.

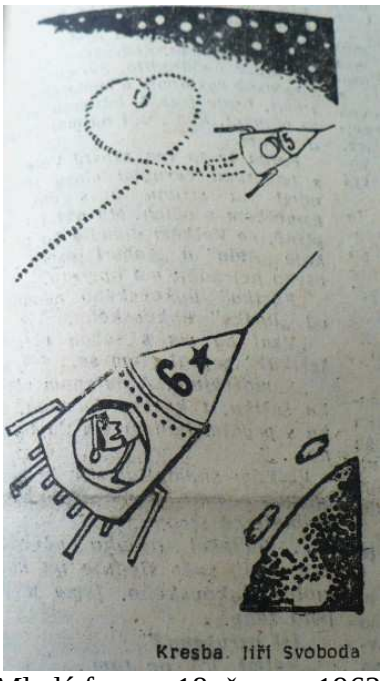

in Mladá fronta. 18. června 1963. roč. 19. č. 144. s. 1.

in Mladá fronta. 19. června 1963. roč. 19. č. 145. s. 3.

PŘÍLOHA Č. 2 – UKÁZKA LYRICKÝCH ÚTVARŮ

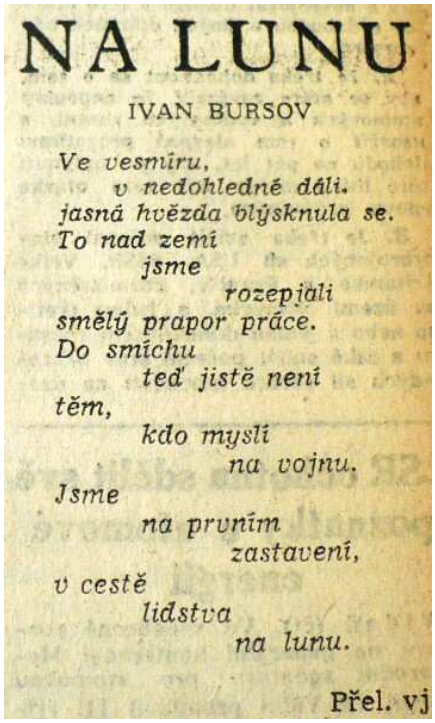

NA LUNU

IVAN BURSOV

Ve vesmíru,
v nedohledné dáli.
jasná hvězda blýsknula se.
To nad zemí
jsme
rozepjali
smělý prapor práce.
Do smíchu
teď jistě není
těm,
kdo myslí
na vojnu.
Jsme
na prvním
zastavení,
v cestě
lidstva
na lunu.

Přel. vj

in Mladá fronta. 12. října 1957. roč. 13. č. 245. s. 1.

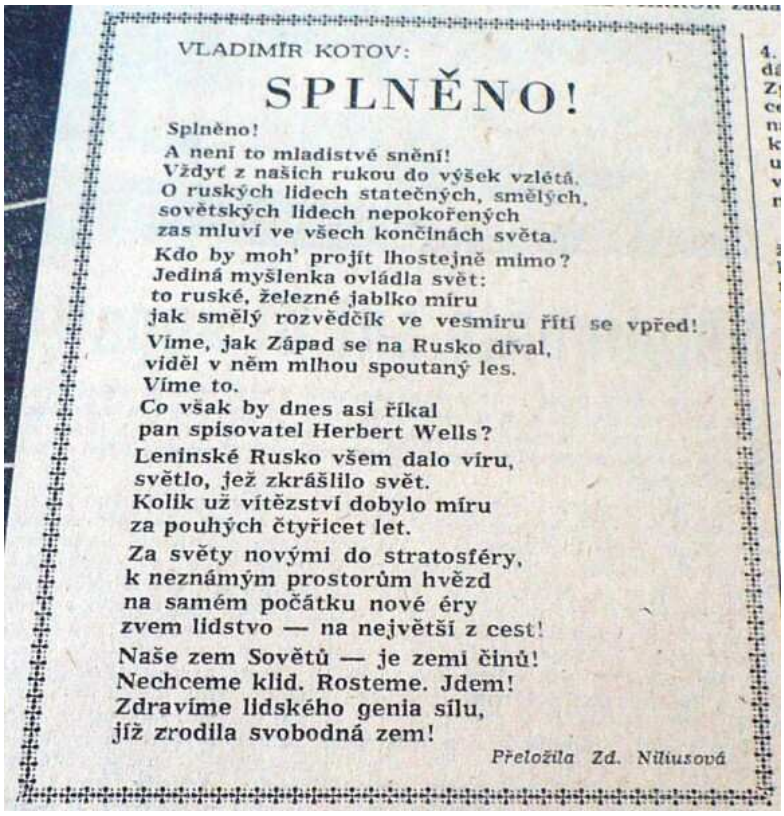

VLADIMÍR KOTOV:

SPLNĚNO!

Splněno!
A není to mladistvé snění!
Vždyť z našich rukou do výšek vzlétá,
O ruských lidech statečných, smělých,
sovětských lidech nepokořených
zas mluví ve všech končinách světa.
Kdo by moh' projít lhostejně mimo?
Jediná myšlenka ovládla svět:
to ruské, železné jablko míru
jak smělý rozvědčík ve vesmíru řítí se vpřed!
Víme, jak Západ se na Rusko díval,
viděl v něm mlhou spoutaný les.
Víme to.
Co však by dnes asi říkal
pan spisovatel Herbert Wells?
Leninské Rusko všem dalo víru,
světlo, jež zkrášlilo svět.
Kolik už vítězství dobylo míru
za pouhých čtyřicet let.
Za světy novými do stratosféry,
k neznámým prostorům hvězd
na samém počátku nové éry
zvem lidstvo — na největší z cest!
Naše zem Sovětů — je zemí činů!
Nechceme klid. Rosteme. Jdem!
Zdravíme lidského genia sílu,
jíž zrodila svobodná zem!

Přeložila Zd. Niliusová

in Rudé právo. 10. října 1957. roč. 37. č. 282. s. 1.

PAVEL KOHOUT

ČLOVĚČE, VRÁTIL SE TI SYN

Ikare, jenž ses rozbil o led,
v němž spala planeta svůj sen,
nikdy mě nepřestával bolet
tvůj pád, tvůj nekonečný sten.
Ach nebe, plné černých rolet!
Tisíce srazil jejich stín.
Až jeden dolét. První dolét!
Ikare, volá tě tvůj syn.

Lenine, v jehož strmém gestu
má počátek i tento let,
dnes vyšel na kosmickou cestu
po druhé narozený svět.
Ať mrtví Říjnového křestu
jsou hosty našich dnešních křtin!
Je doba nových věrozvěstů.
Lenine, zdraví tě tvůj syn.

Kolikrát noc jak temná studna,
má lásko, dusila náš hlas.
Co je tam dole, až tam u dna?
Kam nás to vleče divý čas?
Je konec pochyb. Cesta schůdná,
jas očí padl do hlubin.
Už není Země hvězda bludná.
Má lásko, řekl to tvůj syn.

Touha se vyprostila z mříží.
Říkejme ji dnes Gagarin.
Člověče, vrátil se ti syn.
Sňal s tebe navždy zemskou tíži.

12. 4. 1961

Kresba: Emilie Tomanová

in Mladá fronta. 13. dubna 1961. roč. 17. č. 88. s. 3.

JIŘÍ KRATOCHVÍL

VZRUŠENÍ

Elektrická jiskra
projela všechna města světa.
Lidé se potkávají a říkají si: Létá.
A dodávají: Komunista.

A to je krásné.

Jeden ze synů země
vystoupil do vesmíru a odtud
zavolal:

Lidé.
Lidé mojí planety.
Slyšte poselství veliké
budoucnosti,
nového světlého věku.

A z té výšky ukázal na Říjen,
z té výšky ukázal portrét Lenina.

Je duben 1961.
Kosmická éra lidstva začíná.

in Mladá fronta. 13. dubna 1961. roč. 17. č. 88. s. 5

PŘÍLOHA Č. 3 – FENKA LAJKA NA DOPISNÍCH ZNÁMKÁCH

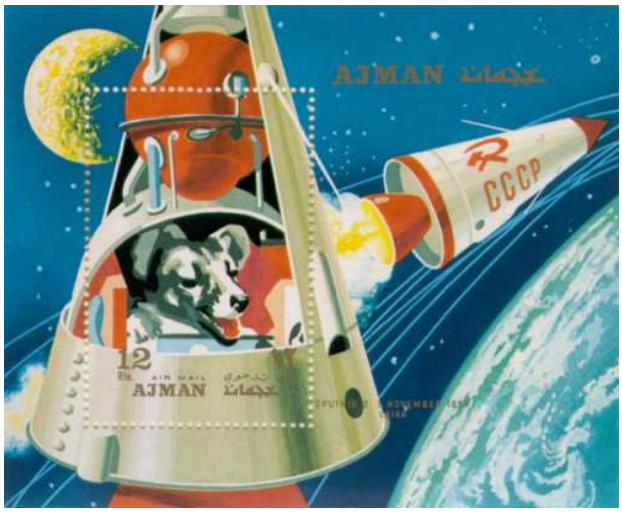

PŘÍLOHA Č. 4 – TITULNÍ STRANY DENÍKŮ INFORMUJÍCÍCH POPRVÉ O LETU JURIJE GAGARINA DO VESMÍRU

První člověk-sovětský člověk ve vesmíru!

Historický triumf Sovětského svazu – Dávný sen lidstva naplněn

RUDÉ PRÁVO

První kosmonaut sovětský letec major J. A. Gagarin úspěšně přistál v určené oblasti Sovětského svazu

Kosmická loď s kosmonautem váží 4 725 kg bez poslředního stupně nosné rakety * Minimální vzdálenost při letu od povrchu Země činila 175 km a maximální vzdálenost byla 302 km * S kosmonautem J. A. Gagarinem byla stále udržována rádiové spojení a radiotelemetrickým a televizním systémem byl panorován jeho stav za letu

ČLOVĚK VE VESMÍRU

Zpráva TASS o prvním letu člověka do kosmu

VZLÉTL!

Další zprávy o letu astronauta

in Rudé právo. 12. dubna 1961. roč. 41. zvláštní vydání. s. 1

mladá fronta

První kosmonaut se jmenuje
GAGARIN

Před žádnou, žádnou záhadou
své šíje neskloníme,
o nebes klenby nejzazší
svým duchem zazvoníme

Moskva 12. dubna (TASR). – V Sovětském svazu bylo 12. dubna 1961 vypuštěno na oběžnou dráhu kolem Země první kosmická loď „Východ" s člověkem na palubě.

Kosmonautem pilotem kosmické lodi „Východ" byl občan Svazu sovětských socialistických republik letec major Jurij Alexejevič Gagarin.

Start kosmické vícestupňové rakety byl úspěšný, a když kosmická loď získala první kosmickou rychlost a oddělila se od poslední stupně nosné rakety, zahájila let kolem Země.

VŠEMU POKROKOVÉMU LIDSTVU
Úspěchy dáváme pro mír

Skoncujme s horečným zbrojením ● Proveďme všeobecné a úplné odzbrojení

Telegram N. Chruščova majoru Gagarinovi

Gagarinovo jméno bylo zapsáno do knihy cti ÚV VLKSM

Blahopřání sovětskému lidu

DO VESMÍRU!

in Mladá fronta. 13. dubna 1961. roč. 17. č. 88. s. 1.